

[*Literatuurwetenschap in Nederland* 1989]

[s.n.], *Literatuurwetenschap in Nederland in de veranderende Europese context*: voordrachten.
Stichting Literatuurwetenschap, Den Haag 1989.

stichting literatuurwetenschap

voordrachten

literatuurwetenschap

in Nederland

in de veranderende

Europese context

GU
20500
V951

1989

VOORWOORD

Deze bundel bevat de teksten van de voordrachten die gehouden zijn op het symposium van de Stichting Literatuurwetenschap op 27 en 28 april 1989. Waarom dat symposium door de stichting werd georganiseerd, wordt duidelijk uiteengezet door de voorzitter in zijn openingswoord en hoeft hier dus niet verder verantwoord te worden.

Wel enige verantwoording behoeft misschien de publikatie van de voordrachten, die hier behoudens enige redactionele ingrepen van ondergeschikt belang letterlijk worden weergegeven. Welk belang is gediend met het aan de openbaarheid prijs geven van een interne bezinning op de uitgangspunten voor het toekomstig beleid? Een stichting met een duidelijke historische dimensie die over haar toekomst nadenkt, mag natuurlijk niet voorbijgaan aan het belang van 21e-eeuwse jonge onderzoekers. "Zo bereiden beoefenaars van de literatuurwetenschap in Nederland zich voor op 1992", zal later wellicht het commentaar op deze bundel kunnen luiden ter inleiding van een onderzoeksvoorstel gewijd aan "de institutionele aspecten van de wetenschappelijke studie van de literatuur in Nederland aan het eind van de 20e eeuw" en vanwege de overstelpende hoeveelheid materiaal voorlopig alleen gebaseerd op gepubliceerde bronnen. Maar, hoezeer het stichtingsbestuur zich ook vleit met de hoop dat in dat voorstel ook geconstateerd zou moeten worden dat dit symposium een nieuwe, vruchtbare fase van beleidsvorming inluidde, door dit belang heeft het zich in dit geval toch niet laten leiden. Voorop heeft gestaan het belang van de huidige beoefenaars van de literatuurwetenschap, voor wie de schriftelijke neerslag van het symposium een eerste overzicht is van de stand van zaken in het vakgebied anno 1989. Een eerste overzicht, want niet alle delen van het vakgebied konden in de beschouwingen worden betrokken. Aangezien het stichtingsbestuur zich in zijn beleidsbeslissingen mede door dit overzicht zal laten leiden, dient de publikatie dus ook ter informatie van de vakgenoten over enkele belangrijke uitgangspunten van het beleid. Maar omdat het een eerste overzicht is, zal er volop aanleiding zijn tot kritiek, tot bestrijding, tot bijstelling of tot aanvulling.

En hiermee is het belang van de publikatie gerechtvaardigd: de bundel wil een aanzet zijn tot voortzetting, verbreding en verdieping van de discussie over de stand van zaken in de literatuurwetenschap in Nederland en over de gewenste toekomstige ontwikkelingen. Tot die discussie worden overigens uiteraard niet alleen de vakgenoten uitgenodigd.

H.-J. van Dam,
P.W.M. de Meijer.

November 1989.

Symposium
"Literatuurwetenschap in Nederland
in de veranderende Europese context"

OPENINGSWOORD

door
D.W. Fokkema,
voorzitter van de Stichting Literatuurwetenschap

Het lijkt gepast om vlak voor een nieuwe subsidieronde over ons beleid te filosoferen, maar het bestuur van de stichting had ook andere redenen om deze bijeenkomst te beleggen. De wereld om ons heen verandert. Wij zijn niet meer uitsluitend Nederlander, maar ook Europeaan, en deze ontwikkeling zal zich in de komende jaren in versterkte mate doen gelden. De titel van het symposion luidt dan ook "Literatuurwetenschap in Nederland in de veranderende Europese context".

Voordat ik verder op onze werkzaamheden inga, wil ik U dankzeggen voor de ruime mate waarin U aan onze uitnodiging gevolg heeft gegeven. Met name wil ik de heren Spoor en Van Helder van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen welkom heten, de heer Smits, secretaris van het Gebiedsbestuur voor de Geesteswetenschappen van NWO, en de heer Sparreboom, eveneens aan het secretariaat Geesteswetenschappen verbonden. Wij stellen uw aanwezigheid bijzonder op prijs en zullen in de discussie ook graag op uw expertise een beroep doen. Smits trouwens zullen wij later op de dag aanhoren.

Het is mij bovendien een groot genoegen te kunnen aankondigen dat morgenmiddag de heer Borgman, voorzitter van het algemeen bestuur van NWO, onze bijeenkomst zal bijwonen.

Wanneer wij ons nu op ons beleid bezinnen in het perspectief van de Europese eenwording kan dat gemakkelijk als overdreven van de hand worden gewezen. Welk verband is er tussen onze jaarlijkse selectie van een dozijn jonge onderzoekers en de Europese integratie? Europese eenwording betekent: (1) schaalvergroting en toenemende concurrentie, ook op wetenschappelijk gebied, (2) risico voor het Nederlands als wetenschappelijke voertaal, (3) in het algemeen een onzekere toekomst voor de Nederlandse wetenschap, waarin het gevaar van marginalisering aanwezig is, maar waarin ook gebruik gemaakt kan worden van nieuwe kansen.

Bij elk van deze punten, die niet bedoeld zijn als een uitputtende opsomming en waarmee ook geenszins een limiet wordt gesteld aan de reikwijdte van onze discussies, wil ik kort stilstaan.

Ad 1. Schaalvergroting: na 1992 zullen jonge wetenschappers uit andere Europese landen naar Nederlandse vacatures solliciteren. Wij moeten ons de vraag stellen of onze doctorandi en doctores die concurrentie aankunnen. Laten we ons niet vergissen; ook aan de eis dat deze sollicitanten het Nederlands dienen te beheersen, zal door vele buitenlanders voldaan kunnen worden. Ik ben ervan overtuigd dat onze

GU 20500 VAS1

Freie Universität Berlin
Philologische Bibliothek
806/2008/NIED/92

doctoraalopleiding in de verschillende taal- en letterkundestudies en in de algemene literatuurwetenschap redelijk goed is. Maar de opleidingen zijn kwetsbaar als gevolg van de beperkte studieduur; de postdoctorale cursussen voor aio's en oio's zullen serieus genomen moeten worden - anders leggen onze mensen het af tegen hooggekwalificeerden, die zich niet alleen met een dissertatie maar ook nog met een *Habilitationschrift* of zijn equivalent op de arbeidsmarkt zullen begeven.

Ad 2. De positie van het Nederlands als wetenschappelijke voertaal is zwak, maar hoeft niet zwakker te worden. Ook de positie van de andere Europese talen - met uitzondering van het Engels - is niet sterk. Voor dit probleem bestaat geen overtuigende oplossing, temeer daar het gedeeltelijk een probleem van de niet-Nederlanders is die onze taal niet kennen. Belangrijker misschien dan een krampachtige verdediging van de Nederlandse taal zou wel eens een verdediging van Nederlandse kennis en inzichten kunnen zijn, dat wil zeggen een consequent beleid om deze Nederlandse kennis ook in een andere taal dan het Nederlands uit te dragen.

Ad 3. De onzekere toekomst: hoe ons erop voor te bereiden? Het antwoord klinkt als een cliché, maar het is wel waar: kwaliteitsverhoging, dat wil zeggen rigoureuze veroordeling van provincialisme, internationale maatstaven bij de beoordeling van kwaliteit, overdraagbaarheid van onderzoeksresultaten, waar mogelijk samenwerking van Nederlandse onderzoekers onderling dan wel over de grenzen heen.

Het Nederlandse onderzoek in de letterkundes en in de literatuurwetenschap is goed, en door onze kleinschaligheid weten wij vaak wat onze collega's in belendende percelen doen. Onze aangeboren nieuwsgierigheid en bemoeizucht zijn een gunstige voedingsbodem voor interdisciplinair onderzoek. Maar met onze kleine aantallen zullen we niet gauw "velddekkend" zijn. Waar onze individuele eruditie te kort schiet, zouden wij mogelijk met teamwork en concentratie op zorgvuldig geselecteerde gebieden en thema's iets kunnen bereiken. Eén wens heb ik daarbij en dat is dat er spoedig een einde komt aan de wijze waarop de instellingen de laatste jaren tegen elkaar zijn opgezet. Het is nu tijd voor nationale samenwerking, zonder enige achterdocht - voor een herstel van het ideaal van een *universitas neerlandica*.

Dit symposium beoogt verdere verheldering van het beleid dat op den duur ook inhoudelijke keuzes mogelijk moet maken. Daarbij gaat het niet alleen om een dozijn oio's, maar ook om de formulering van aandachtsgebieden en prioriteitsprogramma's. In dit verband wil ik melding maken van pogingen om een prioriteitsprogramma "De Nederlandse cultuur in Europese context" van de grond te krijgen in samenspraak met de Stichting voor Historisch Onderzoek (SHO), de Stichting voor Kunsthistorisch Onderzoek (SKO), de Stichting voor Wijsgerig Onderzoek in Nederland (SWON), de Stichting voor Sociaal-Culturele Wetenschappen (SSCW) en de Stichting voor Godsdienstwetenschappelijk Onderzoek Nederland (STEGON). Wij hopen het overleg over dit prioriteitsprogramma voor de zomer af te ronden en het resultaat aan de stichtingen voor te kunnen leggen.

Ik vermoed dat onze besprekingen vandaag en morgen ook hun nut kunnen hebben voor de inrichting van landelijke aio-netwerken op ons gebied, in het bijzonder het onlangs door de minister goedgekeurde netwerk Literatuurwetenschap, maar ook Geschiedenis van Kunst en Cultuur, en Mediëvistiek. Degenen die nauw bij deze netwerken betrokken zijn, zitten hier in de zaal.

Kortom: het beraad in het verband van onze stichting kan een aanzienlijke *spin-off* hebben en zal, naar ik hoop, doorwerken in het generale beleid ten aanzien van het literatuurwetenschappelijke onderzoek.

Tenslotte wil ik de sprekers bedanken voor hun bereidheid zich op het thema van het symposium te prepareren. Dank in het bijzonder aan de heer Kurz, tot voor enige jaren hoogleraar Duitse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam, nu in Giessen, die als enige echte buitenlander aan het symposium deelneemt.

DE NEDERLANDSE BESTUDERING VAN DE KLASSEKEN
IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

door
P.H. Schrijvers

Laat ik beginnen de titel van mijn korte voordracht, die door het stichtingsbestuur werd voorgesteld, nader te definiëren. "Klassieken" is de naam van de lerarenopleiding; men wordt/is leraar klassieke talen en cultuur in het VWO. De onderzoekers zijn actief als Grieks of Latijns letterkundige of taalkundige, of als oudhistoricus, klassiek archeoloog, antiek filosoof, of op kleiner, specialistischer gebied. Binnen het kader van dit symposion spreek ik alleen over de Griekse en Latijnse letterkundigen inzake de heidense, niet-christelijke literatuur, de groep die ressorteert onder de werkgemeenschap Klassieke Letteren van de Stichting Literatuurwetenschap en nergens elders. Alle andere categorieën van onderzoekers, die ook wel "classici" genoemd worden, laat ik hier buiten beschouwing.

Wat betreft het tweede element in de titel: "het internationale perspectief", merk ik allereerst op dat de gekozen aanleiding van dit symposion, te weten de veranderende Europese context, de Europese eenwording in 1992, voor het onderzoek op het gebied van de werkgemeenschap Klassieke Letteren naar mijn mening niet van belang is. De *res publica litterarum classicarum* kende en kent geen douanegrenzen. Ik beschouw dit uitgangspunt, het bijkans mythische jaar 1992, eerder als een politiek-propagandistische verpakking dan als een nieuwe inhoudelijke basis voor onderzoeksbeleid, althans op het gebied van de klassieken.

Men zou weliswaar kunnen denken dat onder invloed van de groeiende Europese, culturele eenwording de aandacht voor het zogenaamde voortleven van de klassieke cultuur en literatuur in West-Europa zou kunnen toenemen - de antieke cultuur als één van de bronnen van de Westeuropese, culturele identiteit. Hoe vruchtbaar ook een individuele classicus kan bijdragen aan het onderzoek van de Europese cultuur in latere eeuwen, als geheel vormt het zogenaamde "Nachleben" toch, en niet ten onrechte, een betrekkelijk marginale bezigheid binnen de studie van de klassieke oudheid. De populariteit van het zogenaamde Nachleben-onderzoek is trouwens ook een crisissymptoom van de angst dat het leven van de oudheid zelf verdwenen is, niet meer toegankelijk en niet meer relevant. Het Nachleben-onderzoek ressorteert bovendien, wederom niet ten onrechte, onder het gebied van andere, latere perioden bestrijkende, werkgemeenschappen; de werkgemeenschap Klassieke Letteren heeft ook nooit dergelijk onderzoek voor zichzelf geclaimd. De classicus moet er zich naar mijn mening voor hoeden zijn onderzoeksactiviteit te beperken tot het diachronisch aandragen van invloeden/citaten/vertalingen in dienst van het synchronisch georiënteerde, cultuurhistorische onderzoek van latere literatuur.

Met internationaal perspectief bedoel ik de mogelijkheden die de Nederlandse, Griekse en Latijnse letterkundige heeft om internationaal concurrerend onderzoek te doen, om mee te denken en mee te praten met

zijn buitenlandse collega's. Deze mogelijkheden zijn, nationaal gezien, slecht tot zeer slechts, omdat het nationale perspectief er op dit moment weinig rooskleurig uitziet. De studierichtingen Klassieken, waaronder de Griekse en Latijnse letterkunde, behoren sinds kort bij uitstek tot de kleine studierichtingen en specialismen wier functiëren bedreigt wordt. In een recent rapport "Latijn en Grieks aan de Nederlandse universiteiten anno 1989, een bestandsopname", opgesteld door de verenigde hoogleraren Grieks en Latijn, een rapport dat aan de commissie Geesteswetenschappen van de KNAW en aan de minister van Onderwijs en Wetenschappen is aangeboden, is geconstateerd dat in de jaren '80 het personeelsbestand voor klassiek Grieks met 24% en voor klassiek Latijn met 40% is teruggelopen.

Men kan de huidige situatie voor Grieks en Latijn ook karakteriseren door een vergelijking te trekken met een kwantitatief uitgangspunt gehanteerd bij de oprichting van een Centrum voor Niet-Westerse Studies te Leiden. Voor ieder taalgebied werd een minimumstaf gevraagd van 4 WP (1 hoogleraar, 2 UHD, 1 UD), noodzakelijk om een vruchtbaar onderzoeksklimaat te creëren van kritische discussie, ideeënuitwisseling en competitie en om überhaupt onderzoekstijd te hebben en om voldoende differentiatie te bereiken in het onderwijs. Als men deze norm van 4 WP toepast op de vijf plaatsen waar klassiek Grieks en Latijn in Nederland worden gedoceerd en onderzocht, vallen vier van de vijf ruim onder deze norm. Alleen de UvA beantwoordt er aan op dit moment, maar als ook daar de faculteit met haar rekenmodel toeslaat, zal geen van de vijf nog aan de norm van 4 WP voldoen.

Voor een verbetering van het onderzoeksklimaat zou men kunnen denken aan ofwel: a. hergroepering van de staven Grieks en Latijn in die zin dat sommige vestigingsplaatsen worden gesloten, andere voor zover aanwezig op niveau blijven, weer andere worden aangevuld tot het vereiste minimumniveau. Een dergelijke strategie is recentelijk in Engeland gevolgd, alwaar kwantitatief sterk bezette, klassieke afdelingen werden gecreëerd door andere te sluiten en hun staf over te sluisen; b. handhaving van de bestaande onderwijsvoorzieningen Grieks en Latijn op basisniveau, maar stichting van één nationaal onderzoeksinstituut. In klassieke-muziektermen: diverse muziekscholen aan de basis, maar één Nederlands conservatorium en één Nederlands, internationaal uitstralend onderzoekspodium.

De huidige versnippering geeft reeds problemen inzake de aio-oio-werving, de aio- en oio-opleiding, het langs elkaar heen werken op hetzelfde gebied, de - landelijk gezien - ongelijkmatige verdeling van de onderwijslasten en sabbatical mogelijkheden, de te geringe differentiatie voor aankomende onderzoekers in de predoctorale fase, etcetera. Het is opmerkelijk en te betreuren dat, terwijl zovele problemen inzake het onderzoek op het gebied van het klassiek Grieks en Latijn zich voordoen, de werkgemeenschap Klassieke Letteren - let wel, de enige organisatievorm die Nederlandse onderzoekers op dit gebied kennen - haar taak beperkt acht tot het selecteren en prioriteren van 2 à 3 oio-aanvragen per jaar in twee vergaderingen per jaar. Vandaar dat ik een klemmend beroep doe op de commissie van deze werkgemeenschap om haar taak breder op te vatten en zelf een actief onderzoeksbeleid te gaan voeren. Vandaar ook een klemmend beroep op deze zelfde commissie om op korte termijn een conferentie te organiseren over "de Nederlandse bestudering van de klassieken in internationaal perspectief".

door
M. Gosman

Er is nog een andere, meer interne, reden voor een werkgemeenschapscommissie om zelf een overzicht van de onderzoekssituatie en een beleidsplan paraat te hebben. Menigeen zal bemerkt hebben dat op het ogenblik het nieuwe NWO-hoofdbestuur een milde regen van beleidssuggesties over de onderzoekers laat neerdalen inzake nieuwe steunvormen, nieuwe impulsen; suggesties als sabbatical regelingen, bescherming voor bedreigde gebieden, groepsvorming naar persoon of thema, speciale budgetten voor apparatuur, kortom een aantal andere steunvormen naast de traditionele bevordering van dissertaties via oio's. Deze milde regen daalt op het ogenblik op het dak van het gebiedsbestuur voor de geesteswetenschappen, zal ongetwijfeld weldra de stichtingen bereiken en vervolgens op de aarde komen, waar de onderzoeksarbeid verricht wordt, de werkgemeenschappen. De werkgemeenschap Klassieke Letteren heeft er alle belang bij, ook binnen NWO-perspectief, om orde op zaken te stellen en een beleidsplan paraat te hebben.

Voorts wil ik U informeren over een test-case die op het ogenblik bij Griekse en Latijnse letterkundigen in discussie is geweest en in een concreet plan is uitgemond. Bij het NIAS is een aanvraag ingediend voor de oprichting van een nationale en internationale onderzoeksthema-groep van Griekse en Latijnse letterkundigen, die bij voorbeeld in 1992-93 in en rond het NIAS werkzaam zal zijn. Als thema is voorgesteld het tweede aandachtsgebied van de Stichting Literatuurwetenschap, te weten "kennisoverdracht door middel van literatuur", met als vraagstelling: op welke wijze hangen de formele en esthetische aspecten van literaire teksten samen met het cognitieve aspect. Een precisering en afbakening zou kunnen geschieden op basis van de twee volgende criteria:

1. de "kennis" betreft een welomschreven, zakelijk-inhoudelijk, kennisgebied, geen algemene mensen- of levenskennis of wat dies meer zij;
2. de antieke auteur had de keuze tussen een (vakwetenschappelijk) prozatractaat en een meer literaire vorm om zijn zakelijk-inhoudelijke kennis over te dragen.

De aanvraag is verder toegespitst op de literaire verpakking van twee kennisgebieden: een historisch gebeuren (antieke literair-retorische geschiedschrijving, inclusief het historische epos) en (natuur)filosofische kennis (media: dialoog, brief, essay, leerdicht); daarnaast is confrontatie tussen antieke en moderne theorievorming in dezen noodzakelijk.

Het heeft zo mogen zijn dat in alle vijf vestigingsplaatsen Grieks-Latijn in Nederland onderzoeksprogramma's en/of plannen zijn geformuleerd die met het bovengeschetste thema raakvlakken hebben of er zelfs mee samenvallen. Het hier geschetste voorstel zou een interessante test-case kunnen vormen in diverse opzichten. Zijn Griekse en Latijnse letterkundigen uit Nederland in dit plan en in samenwerking geïnteresseerd? Durven zij het aan hun individuele onderzoeksprojecten aan een externe beoordeling en selectie te onderwerpen? Zijn de beleidsvoornemens van NWO inzake bij voorbeeld sabbatical mogelijkheden reëel en worden zij in concreto vertaald door de werkgemeenschap Klassieke Letteren en de Stichting Literatuurwetenschap in de vorm van toegekende onderzoeksplaatsen voor senior-onderzoekers? Worden op dit laatste punt de aanbevelingen, gedaan door de commissie Geesteswetenschappen van de KNAW in haar rapport Tegen de stroom, metterdaad overgenomen? Zal de stroom worden gekeerd?

Het initiatief van de Stichting Literatuurwetenschap een symposium te organiseren zowel over de huidige stand van zaken in het gilde der Nederlandse Letteren als over de profilering van de activiteiten van dat gilde, als in de toekomst de Europese universitaire systemen, al of niet geconditioneerd door Erasmusachtige constructies, op elkaar zullen gaan aansluiten, geeft al aan dat er in brede kring zorgen bestaan over de toekomstperspectieven van het letterkundige bedrijf en de daarin functionerende meesters en gezellen.

Dat een mediaevist verwijst naar een middeleeuws beroepsorganisatiemodel is niet zo verwonderlijk: enerzijds kleven er aan de universitaire structuren nog steeds aspecten die herinneren aan de tijd waarin zij zijn ontstaan of waaraan zij hun organisatiestructuur hebben ontleend; anderzijds is de sclerosering van het voormalige gildesysteem als een voorbode te beschouwen van de dingen die de *universitatii*, en in het bijzonder de *litterati*, zouden kunnen overkomen indien niet op tijd een aantal bakens of wordt verzet of wordt geherfunctionaliseerd. Aangezien er eigenlijk geen essentiële verschillen zijn tussen de oudere letterkundigen en de modernere (binnen de instellingen zijn onze problemen eigenlijk identiek) zal ik mij hier in vrij algemene termen kunnen uiten.

Er is in de loop der tijden wel wat veranderd; ik hoef daar natuurlijk niet uitgebreid op in te gaan. Het middeleeuwse gildesysteem werkte in een duidelijk omschreven (of omschrijfbaar) behoeftenkader: het produceerde eigenlijk geen producten waar geen afzetmogelijkheden voor waren. Men kan - en ik geef me er rekenschap van dat ik schematiseer - stellen dat dit type productieproces gekenmerkt werd door een zeker pragmatisme: geen kasten, meubelen, huizen, schilderijen en dergelijke als er geen daadwerkelijke of te verwachten vraag bestond.

De niet-materiële productie - en hier moet men denken aan onze geesteswetenschappen - paste eigenlijk ook daar al niet in de bestaande structuren (hoewel men, bij voorbeeld, in het middeleeuwse Florence nog steeds lid moest zijn van een gilde wilde men bestuursfuncties kunnen uitoefenen en, eventueel, literaire activiteiten ontplooiën). De scheiding der geesten liet echter niet lang op zich wachten: de retoriek van het cijfer bleek de koopman wakker te houden, die van de fraaie volzinnen of van uitgewogen ritmische structuren bleek voor hem slechts slaapverwekkend te zijn geworden; economische criteria konden hun sturingsfunctie onbelemmerd invullen. Zoals dat heden ten dage ook het geval is. In tegenstelling tot de Middeleeuwen, waar het overheidsbestel nauwelijks profiel had en het geesteswetenschappelijke krachtenveld voornamelijk door privé-initiatieven werd beheerst of, in het geval der universiteiten, door de Kerk, is het nu veelal de abstracte centrale overheidsmacht die de aan de universiteiten bedreven geestes

wetenschappen financieel beïnvloedt. Het is dan ook wellicht niet ongepast een parallel te trekken tussen de marktgerichte gildestructuren en de huidige hoofdzakelijk economisch georiënteerde overheidspolitiek. In beide gevallen is sprake van geesteswetenschap als gunstprodukt.

Was er in het verleden - ik hoef in West-Europa maar tot de 18e eeuw terug te gaan - nog af en toe sprake van mecenaatsconstructies aan wereldlijke of kerkelijke hoven, in de huidige tijd komt er van "overheidswege" geen vraag meer naar een geesteswetenschappelijke produktie die op de één of andere manier het bestaan van de abstracte macht kan legitimeren, historisch en/of emotioneel kan verankeren. Sterker nog, de huidige middelenverstreckende instanties schijnen niet of nauwelijks geïnteresseerd te zijn in artistieke en geesteswetenschappelijke zaken. Een probleem dat zich op het sociale (en wetenschappelijke) vlak vooral uit in de verslechterde toekomstperspectieven voor afgestudeerden en gepromoveerden.

De huidige overheid vraagt dus geen geesteswetenschappelijke produkten, stuurt wel visitatiecommissies en dat niet alleen om de kwaliteit te bevorderen middels de bekende "druk-op-de-ketel methode" (op zich geen onverstandige manoeuvre), maar ook om instrumenten in handen te krijgen om de kwantiteit te verminderen. Ik denk niet dat iemand van ons tegen het "schoonvegen" van niet-rendabele structuren zou zijn, mits er maar een verbeteringsperspectief aan vastkleeft. Als ik echter denk aan de achter ons liggende TVC- en SKG-operaties en de andere (slechts in schijn perfecte) drieëenheden die ons ongetwijfeld nog te wachten staan, als ook aan de reeds geconstateerde bezuiniging van bijna 25% op de in de laatste jaren aan de geesteswetenschappen toegevoegde budgetten, dan kan ik mijzelf maar met moeite geruststellen ten aanzien van de toekomst van ons vak.

Dit - en om de mij toegemeten ruimte niet al te zeer te overschrijden, moet ik wat schematiseren - is natuurlijk een trieste zaak. Maar misschien is het huidige universitaire systeem, en laten wij ons maar tot de letteren beperken, ook een beetje schuldig. Het reeds door mij vermelde gildesysteem had en, indien we het model transponeren naar het heden, heeft een principiële territoriale (en soms zelfs methodologische) starheid. Een dergelijke houding, veelal gelieerd aan het aanstellingsformulier dat niet alleen salaris- en pensioenrechten specificieert maar ook vakterritoriale elementen, staat bepaalde samenwerkingsmogelijkheden en grensverleggende activiteiten in de weg. Hier ligt enig leed. Gelukkig hebben niet alle *litterati* hun aanstellingsformulier ingelijst boven hun bed hangen als tastbaar bewijs van het toch wel knappe eindstadium dat zij bereikt hebben.

Eén en ander betekent natuurlijk niet dat monodisciplinariteit in de ban gedaan zou moeten worden. Dat heeft niet alleen weinig zin, wetenschappelijk is het zelfs onverstandig. Want daar ligt immers de wezenlijke stuwkracht van elk te entameren multidisciplinair gericht onderzoek. Ik hoef daar niet verder op in te gaan. Wat mij zorgen baart, is het feit dat de gildementaliteit (die af en toe iets weg heeft van de ruimdenkendheid van een ouderwetse Britse vakbond) onze letteren, waar wat mij betreft geschiedenis ook bijhoort, meer kwaad dan goed doet. Eén van de essentiële voorwaarden voor progressie is (en dat geldt zeker voor de *humaniora*) kruisbestuiving vanuit andere disciplines, andere territoria. En daar schort het aan.

Het is dan ook met genoegen dat ik constateer dat de nota Tegen de Stroom van de Commissie Geesteswetenschappen van de KNAW de complexiteit van het ons aangaande onderzoek aanstipt (p.20), maar er wordt daar niet direct een conclusie aan verbonden. Iets dergelijks gebeurt wel, maar in nogal vage bewoordingen, in de Beleidsnota 1990-1995 van de Stichting Literatuurwetenschap, waar gesproken wordt over "...zeldzame specialismen en onderzoek op het snijvlak van verschillende disciplines..." die dan in open competitie aan bod zouden kunnen komen (p.17). Waarom alleen aandacht besteed zou moeten/kunnen worden aan "zeldzame" activiteiten begrijp ik niet helemaal. Twee pagina's verder wordt een lans gebroken voor projecten "in een bovennationaal perspectief".

Hoe fraai dit ook is, ik moet wel wat vraagtekens zetten bij de inbedding van dit soort fragmentarische opmerkingen in de totale planning van de genoemde documenten die, het zij gezegd, natuurlijk ook niet alles volledig kunnen uitspitten.

In de vermelde nota van de Stichting Literatuurwetenschap wordt een aantal aandachtsgebieden opgesomd. Ik resumeer: a) bronnenontsluiting, b) comparatistisch onderzoek, c) literatuurgeschiedschrijving en d) onderzoek naar het sociaal-cultureel functioneren van de literatuur (p.18). De laatste drie zijn natuurlijk het meest geschikt voor multidisciplinaire activiteiten met kruisbestuivende bijwerking. Multidisciplinariteit komt uiteraard ook aan bod bij tekstuitgaven (ik zal de laatste zijn om dat te ontkennen), maar het werk is daar toch in essentie centripetaal: men zoekt naar een oplossing van een binnen de macrostructuur van de tekst functionerend micro-probleem. Nuttig? Zeker. Maar de drie andere aandachtsgebieden hebben wellicht, en dat vanwege hun veelal centrifugale karakter, meer mogelijkheden voor vernieuwing en grensverlegging dan een verdere exploitatie van de eigenlijk 100 jaar geleden al beschreven grondbeginselen van de uitgavetechniek (later bijgesteld: men denke aan de verhandelingen van, onder andere, Dom Quentin en Joseph Bédier).

Het verder ontsluiten van teksten - er is nog veel te doen - is nodig. Dat valt niet af te strijden. Er is echter al veel materiaal beschikbaar dat om interpretatie en multidisciplinair gebruik schreeuwt en het zou wellicht verstandig zijn binnen het hele filologische bedrijf - en hier filologisch in Nederlands-enge zin, zeker niet in, bij voorbeeld, Italiaans-ruime zin waar *filologia* elk type aanpak impliceert (was dat ook hier maar zo!) - een aantal prioriteiten te stellen. In die zin dat men, voorlopig, alleen nog uitgave-projecten stimuleert van teksten die niet, in wat voor vorm dan ook, beschikbaar zijn: uitbreiding van ons kennisareaal is zonder meer wettelijk. Maar ik denk dat heruitgaven te bannen zijn zolang de financiële ruimte blijft zoals die nu is. Men kan sommige zwakke tekstedities (met enige omzichtigheid) nog heel best gebruiken of enigszins "opkrikken" middels een substantieel commentaar in een tijdschrift of deelanalyses binnen een interpretatiekader, want het is echt niet nodig alle teksten eerst uit te geven. Men kan echt eerder aan de slag. Het probleem is ook bij de historici bekend: moet je nu alle archiefstukken eerst editoren of moet je gericht werken, dat wil zeggen alleen die gedeelten openleggen die je wilt bestuderen?

Als ik denk aan lopende mediaevistische projecten waar toch als enigszins mineur aan te merken teksten (althans sommige daarvan) voor de 7e of 8e keer worden uitgegeven en dat er internationaal, en zelfs

nationaal, tegelijkertijd doublures verschijnen, of aan het feit dat er in ons kleine land, enkele jaren geleden, bijna op het zelfde moment vertalingen verschenen zijn van één en dezelfde middeleeuwse tekst (de onderliggende redenen zijn hier irrelevant), dan vraag ik me toch wel enigszins bezorgd af waar we nu eigenlijk mee bezig zijn. Dat soort verdubbeldende activiteiten beschouw ik als een minder verantwoord gebruik van intellect en geld.

Het in mijn ogen grootste nadeel van de centripetaal gerichte ekdotiek is echter de ontologische discussiearmoede die aan dit type operaties vastzit. Indien de tekst gereed is, kan hij meegenomen worden in een interpretatieperspectief; maar voordat het eindstadium bereikt is, is de filoloog in enge zin niet of nauwelijks aanspreekbaar. Sommige filologen zijn dat trouwens nooit, omdat ze meteen weer met een nieuwe tekstuitgave beginnen. Hoewel centripetale activiteiten natuurlijk ook in tekstanalyses voorkomen, is het einddoel daar veelal een standpunthepaling met betrekking tot het functioneren van de tekst. Daar vindt eerder meningsvorming plaats; daar kondigt zich, al vrij snel, een virtueel discussiemoment aan. En hier wringt nu precies de schoen. Het Nederlandse universitaire bestel is sterk discussie-arm. Dat wij hier vandaag bijeen zijn, beschouw ik als een aangenaam wonder en ik hoop dat er meer uitkomt dan alleen maar een hooggeleerde gedachtenwisseling. Maar er is, en dat is het steriliserende gildeaspect, een sterke neiging tot het inhouden van meningen en het zich terugtrekken op veilige gronden. Dat verklaart niet alleen de veelvuldig te signaleren professionele "ombouwangst" - men koestert enige angst voor al wat achter de veilige (?) grenzen van het eigen vak ligt - maar ook, en wellicht vooral, de filologische neigingen van vooral degenen die in de oudere letterkenden (ik gebruik het meervoud maar) bezig zijn. Als strijdbaar uitstapje zou ik hier kunnen denken aan de droeve afgang van het Nederlands Filologencongres. Een organisatorische metafoor voor 's lands discussie-armoede? Omdat het "praten-over-het-vak" in een soort zondeperspectief getrokken zou zijn: echt werken zou je dan ook alleen maar thuis doen?

De consequentie van dit al - ik geef me er rekenschap van dat ik toch wel wat polemiseer - is zeker in mediaevistenverband, maar ook elders, voor zover ik daar zicht op heb, een bijna-onmogelijkheid voor discussies die continuïteitselementen in zich dragen. Het oog van de meeste mediaevisten is naar het verleden gericht en ziet de continuïteit van het gebeuren uit die *media aetas* (geen oorspronkelijke middeleeuwse term, maar een appreciatie uit een normatief denkende Renaissance) niet of niet meer. De gevolgen zijn dan ook duidelijk, hoewel de verantwoordelijkheid daarvoor niet uitsluitend in de schoenen der tekstuitgevers mag worden geschoven: de studie der Middeleeuwen is, ten onrechte, in een isolement geraakt en heeft zelfs een zich herhalende vraagstelling met betrekking tot relevantie gegenereerd. Nuttig in wetenschappelijke zin; onzinnig en onjuist indien het alleen maar gebeurt in het kader van formatie-discussies op vakgroeps- en/of faculteitsniveau waar kwantiteiten en valse relevantie-argumenten de indruk wekken dat er een discussie gaande is. Een nieuwe Querelle des Anciens et des Modernes is overigens altijd zinvol. Als die maar geplaatst wordt in een wetenschappelijk perspectief. Dat er in de afgelopen jaren, naast de implementatie van de algemene reductieneigingen van de overheid, ook nog een supplementaire slachting is aangericht in het leerstoelenbestand der middeleeuwse humaniora hoeft echt niet zo veel

verbazing te wekken. Een voorbeeld uit mijn eigen vak: vier van de vijf toenmalige leerstoelen Franse Taal- en Letterkunde van de Middeleeuwen waren, zeker in de laatste jaren van hun functioneren, sterk filologisch gekleurd en dat in enge zin. In een dergelijke deprofilerende context, waar onderlinge uitwisselbaarheid zich als het ware aandient, verschuift het hele probleem automatisch van kwalitatief naar kwantitatief. Dat er kwaliteit is geweest, wil ik uiteraard niet bestrijden, maar wat is het verschil (geweest) tussen drie tekstedities en vier tekstedities? Inderdaad: slechts één. En daarmee is een antwoord gegeven. Met het verdwijnen van de gedeeltelijke Leidse leerstoel Middeleeuwse Franse Letterkunde, die dominant letterkundig van signatuur was, is de laatste specifieke hoogleraarsplaats Oudfranse Taal- en Letterkunde verdwenen. De Groninger leerstoel is omgebouwd tot Oudere Romaanse Taal- en Letterkunde en Algemene Romanistiek. Erg inspirerend klinkt dit allemaal niet. Voor Engels en Duits is het plaatje al niet veel mooier. Zelfs Middeleeuwse Geschiedenis begint te kraken. Hoe is het mogelijk?

Het is niet mijn bedoeling een specifieke activiteit tot *non grata* te verklaren, maar wat zijn dan wel onze behoeften? Ik wil pleiten voor een zo mogelijk nog zorgvuldiger behoefte-analyse ten aanzien van verdere ekdotiekprojecten, want naar mijn mening ligt een groot deel van de toekomst van de studie der middeleeuwse cultuur in een ander perspectief. Twee voorwaarden dienen echter wel te worden ingevuld.

De eerste voorwaarde is dat de mediaevistiek, net zo fascinerend en maatschappelijk gezien net zo relevant als letterkenden uit andere tijdperken, weer in een open perspectief gebracht zou moeten worden, zodat de continuïteit van de humaniora uit dat veld (grootweg 500-1500) zowel naar beneden, naar de oudheid, als naar boven, naar de in den lande formatief praktisch ondergesneeuwde Renaissance en de daarop volgende al of niet als klassicistisch aan te merken periodes, weer duidelijk uit de verf komt. Daarmede zal ook de wezenlijke bijdrage, die een ieder onder ons natuurlijk allang aanvaardt, van die soms ten onrechte verwaarloosde *media aetas* aan de huidige studie van de humaniora in onze maatschappij weer eens (het is natuurlijk al eens gebeurd, maar op manieren die heden ten dage, wetenschappelijk gezien, wellicht niet meer zo vruchtbaar zijn) te onderstrepen. Het continuïteitsdenken is naar mijn mening de essentiële voorwaarde voor een nieuw mediaevistisch leven.

De tweede voorwaarde is die der multidisciplinariteit. Het wekt enige bevreemding te zien dat in den lande, en dat geldt voor de RUL en de RUU maar zeker voor de RUG, waar de mediaevistiek redelijk overeen is gebleven en zelfs nog een indrukwekkend potentieel aan disciplines vertoont, projectgebonden samenwerking maar moeizaam van de grond komt. Toegegeven, het literaire bedrijf is veelal het werk van de eenling die zich in zijn kamer opsluit om zich op zijn werk te concentreren, maar de complexiteit van het vak schreeuwt om communicatie. Dat zo iets maar moeilijk van de grond komt, zelfs in schijnbaar rijk bedeelde formaties, is zorgwekkend. Maar ook hier zou men, zelf meester zijnde, zich toch, af en toe, de status van gezelschap moeten aanmeten om weer eens iets van een ander te leren. Ik vraag me trouwens af of er überhaupt wel meesters zijn. Is men niet immer "gezel"? De academicus die zich zelf als uitgestudeerd ziet is, dat zal een ieder met mij eens zijn, pensioenrijp.

Elk isolement, of dat nu in verticale of in horizontale zin wordt gerealiseerd, is scleroserend. Elke gildestructuur in het universitaire bestel, hoe goed bedoeld ook, is, de geschiedenis der Middeleeuwen heeft het ons getoond, te mijden. Juist bij de bestudering van letterkundige verschijnselen (en de problemen worden alleen maar nijpender naarmate de bestudeerde periode verder van ons af ligt) heeft men behoefte aan complementaire en kaderstellende informatie uit andere disciplines. Als ik het in de vorm van een geforceerde semiotiserende boutade mag zeggen: "letterkunde bestaat alleen maar bij de gratie van niet-letterkunde", dan betekent dat niet alleen dat alles wat niet-letterkunde is juist het letterkundige bepaalt (Greimas), maar dat wil ook zeggen dat het letterkundige bedrijf niet om de andere disciplines heen kan: de in de vorige eeuw veelvuldig gehanteerde formule "l'art pour l'art" is slechts een strijdkreet - overigens te waarden omdat het, in zeer algemene zin, een bewijs is van nadenken over de verhouding tussen de kunst/letterkunde en de omringende maatschappij.

De vraag naar het "hoe" en het "wat" dient zich nu aan en ik zou een aantal voorstellen willen doen in de vorm van kort geformuleerde gedachten voor mogelijke benaderingswijzen, die ik zeker niet als zaligmakend beschouw, maar slechts presenter als startpunten voor een discussie. De suggesties vloeien voort uit het eerder in algemene zin gestelde.

Indien men, zoals de Stichting Literatuurwetenschap het reeds heeft aangekondigd, de studie van literaire verschijnselen in een bovennationaal perspectief als ook van kennisoverdracht door middel van literatuur als aandachtsgebieden zou willen stimuleren, dan ware het wellicht verstandig de volgende punten in de overpeinzingen te betrekken.

1. Een goed functionerende informatievoorziening over lopende en geplande onderzoeksprojecten is onmisbaar en dat zowel op nationaal als op internationaal niveau. Een netelig probleem, want het is al moeilijk zicht te krijgen op het nationale gebeuren. Internationaal komt men slechts aan de vereiste informatie via contacten met collega's op congressen en dergelijke, hetgeen weinig efficiënt is. Het zou wellicht - maar ik geef me er rekenschap van dat dat een project van lange adem is - verstandig zijn om op den duur het nationale on-line systeem van de universitaire bibliotheken te benutten om de informatie toegankelijk te maken. Met de huidige computergestuurde hulpmiddelen, waarvan de ontwikkeling overigens met de dag verder komt, moet toch iets te regelen zijn; de facultaire onderzoeksadministraties zouden, al of niet geharmoniseerd, op het informatienet gezet kunnen worden. Initiatief van een centrale instantie (NWO of KNAW) is hier wenselijk.

2. Men zal adequaat moeten inspelen op de zeker door een ieder van ons al onderkende bereidheid tot samenwerking. De hete adem van Erasmus moet omgevormd worden tot een levenscheppende ademtocht. Juist in ons land, waar de intellectuele polyglotte traditie nog redelijk doortimmerd is, zou ingespeeld kunnen worden op multidisciplinaire projecten, op nationaal en internationaal niveau. Isolementsdoorbreking is noodzakelijk. Contacten tussen letterkundigen en experts uit andere disciplines zullen grensverleggende impulsen kunnen opleveren. Een voorbeeld: een 13e-eeuwse auteur als Ramon Llull kan men als Romaans georiënteerde letterkundige niet alleen aan; die bestudeert men samen met een latinist, een arabist, een historicus en een theoloog. In andere, contextgebonden literatuurbenaderingen: stadscultuur, koningspropaganda,

mecenaat, en dergelijke zou men kunnen denken aan de inbreng van sociologen, communicatie-experts, enzovoort. Meer "snijvlak"-suggesties lijken mij hier overbodig. De resultaten van dergelijk projectsgewijs georganiseerd onderzoek zullen vragen naar "maatschappelijke relevantie" zeker niet doen verdwijnen (wat mij betreft, hoeft dat ook niet, want elk vak dient zich een professionele bewustheid aan te meten), maar zullen zeker bijdragen tot het versmallen van optische kloven.

3. De bestudering van bovennationale aspecten in de letterkunde impliceert natuurlijk een samenwerking van neerlandici en collega's uit andere disciplines. Eén van de voordelen die in het oog springen is het toegankelijk worden van typisch Nederlandse probleemstellingen en doorgeeffuncties (of die op de oudere letterkunde betrekking hebben of op de modernere is hier onbelangrijk) voor buitenlandse collega's. Dat betekent wel het gebruik van andere taalregisters naast het Nederlands. Projecten van een dergelijke signatuur kunnen natuurlijk niet zonder inbreng van buitenlandse expertise.

4. Vanuit de bestaande organisaties, NWO en KNAW, zou een beleid moeten worden opgestart dat de bestudering van onderwerpen en methoden zowel in synchroon als diachroon multidisciplinair perspectief bevordert. Het stimuleren van projecten op nationaal niveau (met een over de grenzen heen lopend perspectief) zou niet alleen het onderzoek, maar ook het gevorderde onderwijs in den lande ten goede komen. Heel praktisch zou hier zijn het inschuiven van aio-netwerken in dit soort projecten. Zodoende zou men mogelijkheden scheppen om op den duur de fakkel aan een volgende generatie door te kunnen geven. Met door vermelde instanties te verstrekken startsubsidies, die het belangwekkende karakter onderstrepen - en die hoeven, althans in eerste instantie, geen duizelingwekkende bedragen te impliceren - moet het mogelijk zijn om Haagse en eventueel Brusselse beurzen open te trekken. Het multidisciplinaire, door het onderzoek gestuurde samenwerkingsperspectief - gezien de voorlopig nog schaars blijvende middelen is het noodzakelijk de puur wetenschappelijke activiteiten zoveel mogelijk samen te laten gaan met onderwijs van hoog niveau - zal er zeker toe bijdragen het Nederlandse onderwijssysteem voor buitenlandse studenten aantrekkelijker te maken. Want in de sfeer der humaniora is er binnen de uitwisselingskaders, zeker voor wat betreft letterenstudenten uit het buitenland, nog steeds geen sprake van een overweldigende belangstelling voor een verblijf aan een Nederlandse universiteit: Frans, Spaans, Italiaans, Duits en Engels leert immers beter ter plekke. En ons Nederlands - vooropgesteld dat men al weet dat wij hier geen Duits spreken (en dit is geen boutade) - is internationaal gezien kwantitatief gewoon marginaal. Er is in ons land echter veel vakken. Het gaat er nu om die optimaal in te zetten en er mee aan de weg te timmeren. Ook NWO zegt in de Reactie op de discussienota "Naar een wetenschapsbeleid voor de jaren negentig" de noodzaak in te zien van het bundelen van krachten, mits dat niet gepaard gaat met mondiale TVC-operaties. Die suggestie moest nu maar eens in daden worden vertaald.

5. Een dergelijk beleid zou qua opzet (niet voor wat betreft de eindtermen) wellicht een soort *agrégation*-achtig karakter kunnen hebben. Het gebiedsbestuur voor de geesteswetenschappen zou, op basis van een haalbaar ritme, regelmatig onderzoeksgebieden kunnen voorstellen die afgesloten zouden kunnen worden met colloquia, congressen en dergelijke. Indien de onderwerpen ruim van tevoren bekend zouden zijn, moet het voor de vakspecialisten mogelijk zijn hun onderwijsinspannin-

gen op de voorstellen af te stemmen, zowel gedifferentieerd als in samenwerkingsverbanden. Enerzijds zal men dan heel pragmatisch kunnen werken omdat onderwijs en onderzoek elkaars stimuli zullen zijn; anderzijds verwerft men tijdens de voorbereidingen voor het onderwijs de noodzakelijke kennis om zelf mee te doen en om effectief deel te nemen aan de binnen de wetenschappelijke gremia te voeren discussies. Dit moet verrijkend en niveauverhogend werken. Zeker als men andere disciplines meekrijgt en men een gericht uitnodigingsbeleid met betrekking tot buitenlandse experts volgt. De organisatie van dergelijke activiteiten (professioneel fascinerend, administratief toch vrij bewerkelijk) zou bij toerbeurt door de verschillende universiteiten moeten worden verzorgd. Eén en ander gekoppeld aan de ten aanzien van de verschillende projecten in ons land beschikbare competenties.

6. Een interessante *spin-off* van een projectsgewijze benadering van multidisciplinaire onderwerpen is de mogelijkheid van meta-analyses ten aanzien van de resultaten. De geschiedschrijving van de letterkunde zou vernieuwende impulsen kunnen krijgen indien men die zou realiseren op basis van inhoudelijke en methodologische discussies naar aanleiding van opgedane bevindingen die - de aard van de projecten brengt dit met zich mee - de monodiscipline te boven gaan. Dat is geen sinecure, dat zal duidelijk zijn, maar zeker de moeite waard. Dat de twee andere aandachtsgebieden (comparatisme en sociaal-culturele aspecten van het letterkundige bedrijf) hier ook een rol spelen, hoeft niet te worden aangegeven. Men zou hier kunnen denken aan een multidisciplinair project over Rinascimento/Renaissance-cultuur, dat zowel synchrone als diachrone aspecten heeft, of aan het doorwerken van filosofische/wetenschappelijke elementen in de letterkunde, waar de diachronie de overhand heeft. Maar ook, bij voorbeeld, de Romantiek en de vele avant-gardestromingen lenen zich uitstekend voor dit soort benaderingen. Keus genoeg.

7. Uit het hier in zeer schematische en soms zelfs in enigszins polemiserende vorm gepresenteerde zal het duidelijk zijn dat van de centrale instellingen, NWO en KNAW, een meer initiërend beleid verwacht wordt. Hiermee is geen negatief oordeel uitgesproken over de tot nu toe gevoerde politiek. In tegendeel. Maar het feit dat het symposium te Amsterdam is georganiseerd geeft wel aan dat men beseft dat er iets gedaan moet worden, niet alleen op nationaal niveau om daar het letterbedrijf van opgeplakte irrelevantie-etiketten te bevrijden, maar ook op internationaal niveau (zeker ook binnen de Erasmuskaders, hoewel onderzoek daar nog geen hoge ogen gooit. Eén en ander zou wellicht als opstapje gebruikt kunnen worden voor de resocialisatie van een ten onrechte als Assepoester behandelde letterkunde. En dat Assepoester eigenlijk nog steeds de mooiste is ... ach, dat weet toch iedereen?

LIGT DE LAATMIDDELEEUWSE LITERATUUR IN NIEMANDSLAND?

door
Herman Pleij

Hoe belangrijk men de overgangperiode van middeleeuwen naar nieuwe tijd ook mag vinden, en hoe wezenlijk de ontwikkelingen juist in de Lage Landen ook mogen zijn, geen van beide overwegingen lijkt ooit te leiden tot een bijzondere aandacht voor de nederlandstalige literatuur uit de periode van grofweg 1400 tot 1550. Nu is dat voor wat betreft het buitenland wel begrijpelijk, zolang het nationale onderzoek er niet in slaagt om zijn bevindingen op enige schaal in een wereldtaal omgezet te krijgen. Maar het relatief grote gebrek aan aandacht voor het onderzoek van de literatuur uit deze periode in Nederland en België zelf is even achterlijk als zorgwekkend en inadequaaf ten opzichte van andere historische disciplines.

Klinkt de lokroep van prestigieus, internationaal georiënteerd onderzoek harder wanneer het om ridderepiek gaat, minnellyriek of mystiek? En worden zulke tekstsoorten daardoor literair interessanter, terwijl het onderzoek toch over het algemeen veilig binnen de esthetisch gewaarborgde en postromantisch gemarkeerde grenzen van de vertrouwde vakbeoefening blijft? Maar dan hebben die Middelnederlandse teksten toch nauwelijks een tijdeloos esthetische poot om op te staan in het licht van de glanzende Franse voorbeelden?

De literatuur van de late middeleeuwen, fundamenteel vernieuwd door de georganiseerde rederijkerij en niet minder door de moeilijk te overschatten drukpers, vervult een zeer dienstbare rol in de gemeenschap. Die loopt van de verschaffing van noodzakelijk geachte verstrooiing via het aanbieden van een persoonlijk aan te spreken troostmagazijn tot aan rechtvaardiging en versiering van de macht. Zij is bovendien bij uitstek de aanmaakplaats voor meningen en mentaliteiten, en als zodanig één der voornaamste kenbronnen voor inzicht in de ontwikkeling van een arbeidsmoraal, vormen van vroegkapitalisme, stadscultuur, reformaties binnen en buiten de kerk, maar ook in de denkwerelden waaruit schilders als Bosch en Bruegel putten. Het is bij uitstek de nationale literatuur-historicus, die de functies van deze literatuur in maatschappelijk en cultuurhistorisch verband dient te beschrijven. Buitenlandse onderzoekers uit de meest uiteenlopende disciplines wordt het steeds duidelijker, dat zij enig inzicht in dergelijke functies moeilijk kunnen missen. Maar moeten zij daartoe allemaal zelf Nederlands gaan leren en zich bovendien nog eens specialiseren in de literatuurwetenschap?

Niemand ontkent, dat er in de vijftiende en zestiende eeuw veel ingrijpends gebeurt op menig terrein. Het besef daarvan heeft al vroegtijdig tot het aanbrengen van één der zwaarste periodegrenzen in de geschiedenis geleid. En al zijn we nu meer geneigd om van continuïteit uit te gaan en dergelijke kunstmatig aangebrachte breuken als obstakels te zien voor het historische onderzoek, dan blijft toch onverkort staan dat geloof, handel, politiek en massacommunicatie niet zelden als revolutionair aangemerkt ontwikkelingen doormaken. Op al deze punten

speelt de situatie in de Lage Landen niet alleen een belangrijke, maar vaak zelfs een doorslaggevende rol.

Dat verklaart waarom de ogen van historici uit de hele wereld op de ontwikkelingen in deze streken gericht zijn, wanneer zij cruciale gebeurtenissen in de overgang van middeleeuwen naar de nieuwe tijd proberen aan te wijzen. De periode die men daarbij op het oog heeft kan overigens variëren van 1450 tot 1550 in de meest enge zin tot aan 1200 tot 1800 in de meest ruime. Sociaal-economische veranderingen spelen zich dan in hoofdzaak af in de steden en hun onderlinge, internationale bondgenootschappen. Lange tijd geven de Vlaams-Brabantse steden in Noordwest-Europa daarbij de toon aan, in de loop van de zestiende eeuw gevolgd en later overtroffen door die van Holland. Politiek gezien voeren de Bourgondiërs en Habsburgers allerlei vernieuwingen door van centraliserende aard, waardoor bij uitstek een modern staatsvormingsproces zichtbaar wordt.

In devotieel opzicht veroverd de beweging van de Moderne Devotie een groot deel van Europa vanuit de Nederlanden, hetgeen een algemene heroriëntatie van de mens als individu ten opzichte van de wereld en de eeuwigheid inhield. Afkomstig uit het Rijngebied vindt de drukpers hier eveneens een snelle en vroegtijdige verspreiding, waarbij nog voor 1500 alle terreinen van het menselijke bedrijf door deze nieuwe mogelijkheid tot snelle communicatie diepgaande veranderingen ondergaan - ook de literatuur. Pas de laatste decennia begint het besef van de ingrijpende betekenis van het "kunstmatig schrijven" voor het ontstaan van de nieuwe tijd goed door te dringen. Niet in de laatste plaats is er dan het opmerkelijk bloeiende bedrijf van de beeldende kunstenaars, dat al in de tijd zelf wereldfaam geniet. Schilders uit de Lage Landen lijken alleen al door de vermelding van hun herkomst een waarmerk van kwaliteit mee te dragen. Het werk van de groten onder hen wordt thans over de hele wereld bestudeerd, vooral in de Verenigde Staten. Daarbij zijn de Bosch- en Bruegel-kenners inmiddels met enige nadruk afgestapt van esthetische waarderingen, die het schilderwerk in termen van een geniaal soort van gestoord zijn trachtten aan te prijzen. Thans kiest men eerder voor een historische benadering, die primair kennisname en analyse veronderstelt van het culturele klimaat waaruit deze kunstenaars putten en waaraan zij bijdroegen.

Bij al deze gewichtige zaken speelt literatuur een voorname rol, die zich het duidelijkst - zij het wat uitdagend - laat omschrijven als die van mentaliteitsmotor. Gedacht vanuit de huidige positie die literatuur inneemt, lijkt deze stelling overdreven. Maar er zijn twee overwegingen die wel degelijk tot zo'n scherpe plaatsbepaling aanleiding geven. In de eerste plaats vormt die maatschappelijke rol (waartoe ook het verstreken van verstrooiing behoort) in principe de ontstaansgrond van alle literatuur in het preindustriële tijdperk, met andere woorden: zij werd gemaakt om morele, mentale en zelfs medische invloed uit te oefenen. En deze zingeving beheerste niet alleen de makers en de opdrachtgevers, maar evenzeer het publiek. In de tweede plaats behoort literatuur tot de weinige communicatiemogelijkheden, waarmee direct en massaal een publiek bereikt kon worden. Daartoe dient men zich wel te realiseren, dat oraliteit, publiek en voorstelling steeds een belangrijke rol in de literaire communicatie spelen en dat ook nog lang na de ontwikkeling van de drukpers het gemeenschappelijk lezen, voorlezen en luisteren een dagelijkse praktijk vormen, terwijl de attracties van de toneelopvoering onverminderd voortduren zo niet toenemen.

Gegeven deze constatering is het merkwaardig kortzichtig om de laatmiddeleeuwse literatuur zo te veronachtzamen in het onderzoek. Hoe is het mogelijk om een dergelijke periode belangrijk en interessant te vinden en tegelijk de literatuur uit die tijd terzijde te schuiven? De rechtvaardiging daartoe kan alleen maar ingegeven zijn door de a-historische en esthetische overwegingen van een immanente literatuurbenadering. Bijna unaniem is deze literatuur afgedaan als rederijkerij, hetgeen synoniem geworden is met gekunsteldheid en amateuristische rijmelarij. Bovendien zou zij elk wezenlijk contact met welke maatschappelijke werkelijkheid dan ook missen en in ieder geval niet appelleren aan de postromantische literaire smaak. Langs deze lijn, uitgezet in de negentiende eeuw, is de belangstelling steeds verder weggedragen hetgeen onderweg naar nu meermalen is vastgesteld zonder dat daar enig effect van uitging. Sterker nog, de afkeer werd eerder aangewakkerd in termen van een burgerlijke imitatiecultuur, die aan het einde van de middeleeuwen nog slechts een versleten fantasie in stelling kon brengen om het beproefde erfgoed wederom te herkauwen: in die geest doet de grote Huizinga de laatmiddeleeuwse literatuur in het algemeen af.

Een middeleeuwse literatuur stelt men zich kennelijk liever voor als opgetrokken rond de wederwaardigheden van ridders, jonkvrouwen, monniken en een enkele non. Daarin zou exclusief schoonheid te vinden zijn, diepdoorleefde devotie en de zucht naar opofferend avontuur. Maar begint de burger daar doorheen te stampen, dan moet het wel gedaan zijn met welke verhevenheid of verfijning dan ook. En men schuift hem maar al te graag die saaie didactiek op rijm in de schoenen alsmede vieze kluchten en boerden. De burger, onverkort gezien vanuit de negatieve associaties die hij als "bourgeois" vanaf de negentiende eeuw oproept, heeft de middeleeuwse literatuur gecorrumpeerd, met als dieptepunt van deze kwalijke ontwikkeling de rederijkerij. Aan de andere kant wenst men zich een renaissance-literatuur slechts voor te stellen rond nieuwe literatuursorten als sonnet, epos en klassieke tragedie, gedragen door joyeuse aristocraten die de blik via Frankrijk bij voorkeur op Italië gericht hielden. Dan kan men in de Lage Landen pas van start in de tweede helft van de zestiende eeuw. En deze glorieuze cultuurperiode kondigt al in haar naamgeving aan, dat zij slechts op het podium wenst te verschijnen wanneer de voorgaande periode gereduceerd is tot smeulende as. Het renaissance-concept in de Nederlandse letterkunde heeft als het ware nog een verplichte trap na gegeven aan die laatmiddeleeuwse literatuur in het bijzonder.

Nu blijkt het vooralsnog weinig uit te maken, dat reeds lang en breed is vastgesteld dat de burger niet alleen een ongemeen dynamisch elan vertegenwoordigt in de middeleeuwse maatschappij, maar tevens allerm minst verantwoordelijk gesteld kan worden voor moraliserend gerijmel, didactiek, of vriezigheid in boerden en kluchten. Die horen evengoed, en vaak eerder, in hof- en kloostercultuur thuis. Maar veel belangrijker is, dat literatuur uit die tijd een heel andere aanpak verdient waarbij constatering over "gerijmel" dan wel "vriezigheid" als irrelevante waardeoordelen terzijde moeten worden geschoven. Voorop dient de vraag te staan hoe zij verondersteld werd te functioneren en hoe adequaat gekozen stof, modellen en vormgeving daartoe waren.

Opmerkelijk is nu, dat langzamerhand heel wat van het literair-historische onderzoek langs deze lijnen verloopt, maar dat de keuze van de objecten nog steeds in hoofdzaak bepaald wordt door esthetische intuïties en tradities. Men kiest dus niet gauw een milieu, een locatie

of een periode als uitgangspunt, maar laat zich bij voorkeur leiden door gevestigde smaken die sinds de negentiende eeuw steeds dezelfde teksten uit een bijkans afgegrensde canon aanwijzen: er komt vrijwel nooit iets bij, en afvallers zijn er al helemaal niet. Verricht men thans overwegend cultuurhistorisch georiënteerd onderzoek, dan zeilt het uitgangspunt daarvoor - steevast een tekst - door persoonlijke of andermans smaak bepaald naar binnen. Doel en werkwijze staan scheef op de probleemstelling, die geen probleemstelling is maar een aangewaaide tekst. En daarom is de medioneerlandistiek gek op tekstedities en tekstcommentaren, waarbij probleem, doel en werkwijze automatisch gegeven lijken te zijn en de grenzen van het onderzoek bepaald worden door de mogelijkheden van een uitgever of de barsheid van een tijdschriftredactie.

De gefixeerdheid op het voortbrengen van wetenschappelijke standaardities van teksten als einddoel verhoogt het isolement van de vakbeoefening ten opzichte van andere disciplines in hoge mate. Juist hiermee doet men een tekstaanbod, dat nauwelijks hanteerbaar is voor een niet-specialist. De specialist zelf zit er trouwens ook niet echt om te springen, aangezien men tegenwoordig met groot gemak kan beschikken over bronnen-reproducties. Natuurlijk wordt er bij zo'n teksteditie veel arbeid verricht, zelfs zo schrikbarend veel dat het totaal aantal geïnvesteerde uren tot de pijnlijke rekensom uitdaagt wat er met diezelfde inzet allemaal aan ander werk verricht zou kunnen zijn. Maar pijnlijker is, dat veel van deze specialistenarbeid voor het eigenlijke literair-historische onderzoek van weinig of geen belang is. Daar kan men zeer vaak al heel goed uit de voeten met eenvoudige leesedities van complete bronnen (die bestaan nu nauwelijks; men geeft alleen maar afzonderlijke teksten uit), voorzien van beknopte woordverklaringen. Het spreekt vanzelf, dat men voor de vervaardiging daarvan de problematiek van de wetenschappelijke tekstbehandeling en -uitgave geheel dient te overzien. En evenzeer mag duidelijk zijn, dat dit specialisme een volwaardige plaats binnen de vakbeoefening moet behouden. Het punt is, dat het geen doel op zichzelf dient te zijn in het literair-historische onderzoek, en dat het genoegzaam leert nemen met de rol van erkend hulpmiddel.

Maar wat dan? De aandacht zou moeten uitgaan naar de bevordering van veranderingen in de plaats, die het literair-historische onderzoek van de oudere nederlandstalige literatuur zichzelf toedenkt. Werkt men methodologisch gezien al bij voorkeur in cultuurhistorisch perspectief, dan is het vervolgens tijd om de vertrekpunten te wijzigen en de doelen bij te stellen. Men kan niet alleen eenzijdig steeds de geschiedenis benutten, men moet ook omgekeerd de vraag stellen waar (en waar niet) literatuur dan allerlei historische ontwikkelingen raakte en beïnvloedde. En dat betekent, dat men onderzoeksprojecten evenzeer dient te formuleren vanuit belangrijk geachte gebeurtenissen uit het verleden, en niet alleen vanuit intrinsieke, literair-historische problematiek.

Zo geredeneerd zou de literatuur van de vijftiende en zestiende eeuw de prominente aandacht verdienen, die zij nu zo node mist. Dan zou verder kunnen blijken hoezeer deze "fantasieloze" literatuur, die steeds maar over ideale verledens lijkt te klagen, wel degelijk een direct houvast bood voor de confrontatie met de dagelijkse spanningen waaraan een gezeten burger kon blootstaan. Vermaak, troost en ander spiritueel wapentuig zijn verpakt in een sterk op overtuiging gerichte vormgeving,

die strikt afgestemd was op wat koopman en klerk behoeften. Daarbij is het voornaamste antwoord op de gevaren van een plotselinge dood, de verdwazende liefde of het razendsnel toeschietende noodlot een pleidooi voor het vertrouwen op de rede, die als enige de even zinloze als verlamdende angst voor al deze wereldse bekommernissen kon temmen. Die angst remde de stedelijke bedrijvigheid in alle opzichten, zodat een geestelijk wapen in de vorm van literatuur een eerste vereiste was voor de ondernemende burger van die tijd, nog veel meer avonturier dan aan zijn zetel vastgeklonken regent.

Van methodologisch belang is nu, dat aldus een veel beter contact tot stand kan komen met de verwante disciplines. Zeker de laatste decennia groeit onder historici het besef, dat literatuur een verwaarloosde kenbron is voor de analyse en beschrijving van allerlei mentale processen in het verleden. Doet men echter een beroep op de literatuurgeschiedschrijving, dan vindt men vrijwel geen ingang vanuit de eigen, historische problematiek. Veronderstelt een cultureel antropoloog - terecht - dat er een schat aan literaire teksten moet zijn in de late middeleeuwen die over toverij en hekserij gaan, dan zal het de grootste moeite kosten om daarover gerichte informatie te vinden. In de eerste plaats gaat het nu om teksten, die men over het algemeen niet "literair" genoeg heeft gevonden voor serieuze behandeling. En ten tweede is de vakbeoefening zo ergocentrisch, dat de historicus dan maar allerlei tekstedities moet proberen te vinden met veelbelovende titels, in de hoop dat de inleiding wat over de bewuste problematiek zegt. Zulke tekstedities zijn er dus in dit geval nauwelijks. En voor handboeken geldt uiteraard hetzelfde esthetische voorbehoud: literatuur zonder "kunstwaarde" komt er bekaaid af of valt zelfs helemaal buiten de boot. Dat komt nog eens extra hard aan, wanneer men moet constateren dat de literatuurgeschiedschrijving als zodanig zo goed als drooggevalen is in de vakbeoefening sinds de jaren vijftig, waardoor een verouderd esthetisch dictaat nog heviger in de bestaande overzichten aanwezig is.

De vergroting van de mogelijkheden tot contact met andere disciplines in binnen- en buitenland heeft bij gebleken succes natuurlijk ook een positief effect op de eigen vakbeoefening. Men leert elkaars vragen en probleemstellingen veel beter begrijpen en kan dan ook met gerichtere antwoorden komen. Maar wellicht behoeft de cultuurhistorische benadering van de laatmiddeleeuwse literatuur als zodanig geen pleidooi meer. Waar het nu om gaat, zijn de uitgangspunten. Het is dringend gewenst, wil de literatuur uit deze periode ooit wat meer systematisch onder de aandacht komen, dat men die literatuur thematisch exploreert vanuit de grote, historische vraagstukken en vanuit de milieus en deelperioden waarin deze literatuur functioneerde. Juist voor die andere disciplines - en dus uiteindelijk voor de eigen vakbeoefening - moeten de teksten toegankelijk gemaakt worden voor inzicht in het verwerkte en gepropageerde gedachtegoed, met speciale aandacht voor de literaire overtuigingstechnieken omdat die vormgeven aan de gewenste relatie met een contemporaine werkelijkheid. Aldus blijkt de Elckerlijc niet meer mooi te zijn, maar een blijkens de drukgeschiedenis geapprecieerd hulpmiddel om een beheerste drang naar de vergaring van kapitaal en goederen te rechtvaardigen voor de gezeten burgerij van omstreeks 1500. Misschien levert een dergelijke benadering, ten slotte, ook nog leesbaarder publikaties op.

DE BETEKENIS VAN HET DUITSE ONDERZOEK
BETREFFENDE DE 17e- EN 18e-EEUWSE LETTEREN
VOOR DE BESTUDERING VAN DE
NEDERLANDSE LETTEREN

door
F.J. van Ingen

Het is een hachelijke onderneming om het Duitse onderzoek van de zeventiende-eeuwse literatuur met het onderzoek van de Nederlandse letteren in ons land te vergelijken. Immers niet alleen de politiek- en sociaal-historische context van deze literaturen is verschillend, maar vooral de onderzoekssituatie. Terwijl in Duitsland aan een aantal grote instituten het onderzoek geleid wordt door vele tientallen germanisten, houdt zich in Nederland maar een klein groepje onderzoekers met onze literatuur van de 17e eeuw bezig. Daar komt nog bij dat het grotere taalgebied niet alleen meer, maar ook meer geschakeerd materiaal oplevert, niet zelden ook florerende genres kent - men denke aan de roman met zijn subgenres - die in Nederland geen overeenkomstige rol spelen. Confrontatie van Nederlands met Duits onderzoek heeft dan ook in principe iets "oneerlijks". Er ontstaat al gauw een schief beeld dat geen recht doet aan de inspanningen binnen de neerlandistiek en de energie waarmee - vooral sinds ongeveer vijftien jaren - verschillende aspecten van zeventiende-eeuwse literatuur in Nederland worden onderzocht. Het spectrum reikt van wetenschappelijke uitgaven met grondig commentaar tot interpretaties en monografieën.

Voor een goed begrip wijs ik er inleidend met nadruk op, dat de op tal van punten belangwekkende neerlandistische onderzoeksresultaten in hun eigen betekenis wel degelijk werden waargenomen, maar dat de invalshoek van mijn referaat op verzoek van het bestuur van de Stichting Literatuurwetenschap uitdrukkelijk deze was: de onvermijdelijke kleinschaligheid van het Nederlandse onderzoek door kennismaking met actuele tendensen binnen de Duitse literatuurgeschiedenis waar mogelijk enigszins bij te stellen en ad-hoc studies in een wijder perspectief te plaatsen.

Dit laat vanzelfsprekend onverlet dat de onderzoekstradities in beide landen niet noodzakelijk sporen. Maar het dilemma dat daardoor ontstaat, laat zich niet verhelen: mijn uitgangspunten liggen nu eenmaal in het Duitse onderzoek en mijn referentiepunten worden door hun betekenis in dat onderzoek bepaald. Soms zal aan de verschillende benadering een andere vraagstelling ten grondslag liggen die uit andere *Erkenntnisinteressen* in Duitsland te verklaren is. Maar het is soms ook een andere traditie die er toe leidt dat de wegen uit elkaar lopen, preferenties duidelijk verschillen of zelfs de voorwaarden van wetenschappelijk onderzoek een ander accent hebben. Zo springt al bij het begin van de literatuurstudie, namelijk bij de bibliografie, een verschil in het oog. Wie met zijn ervaringen vanuit de Duitse *Barockforschung* zijn onderzoeksgebied met de Gouden Eeuw wil uitbreiden, blijft al vaak in de eerste aanloop steken. Er is geen deugdelijke bibliografie waarop hij kan steunen en voor speciale problemen zijn er helemaal geen of zeer obscure hulpmiddelen. Zo is hij aangewezen op

moeizaam verzamelen, met de kans juist interessante dingen over het hoofd te zien, wanneer hij geen beroep kan doen op de kennis van hulpvaardige collega's. Het moet hier nog maar eens herhaald worden: er heerst op dit punt een echte noodsituatie, die feitelijk niet te rechtvaardigen is. Ook in het buitenland is er namelijk terdege belangstelling voor die bloeitijd van onze cultuur. Men zou wensen dat de bibliografie voor de 17e eeuw hoogste prioriteit verkreeg. De verandering ten goede, die zich begint af te tekenen, neemt veel te veel tijd.

Anders dan de literatuur van de Gouden Eeuw is de Duitse barokliteratuur niet gestaag en systematisch onderzocht. Het eigenlijke begin van de moderne en zo vitale *Barockforschung* ligt in het midden van de jaren zestig. Tot verbazing van menigeen volgde op het eerste revival al spoedig een tweede, en zo is het doorgedaan. De status van de *Barockforschung* is ook een andere, niet zelden is een nieuwe en actuele aanpak in het barokonderzoek begonnen. Het is daarom geen toeval dat de ontwikkelingsgang van de Duitse literatuurwetenschap exemplarisch kon worden beschreven aan de hand van het barokonderzoek (Jaumann, 1975).

Eén van de eerste, opzienbarende studies gold de betekenis van de emblematiek voor de literatuur. Albrecht Schöne's *Emblematik und Drama im Zeitalter des Barock* (1964) werd begeleid door het monumentale, met Arthur Henkel samengestelde handboek *Emblemata*. Dit laatste is wel aan iedere renaissancist in ons land bekend, maar ik denk dat het met Schöne's studie anders gesteld is. Het gaat daarin om het embleem als "denkvorm", een intellectueel vermogen om alle fenomenen in een net van diepere betekenissen te vangen en op elkaar te betrekken. Juist in Nederland, waar in de 17e eeuw een enorm aantal embleemboeken op de markt werd gebracht en het embleem in de kunstgeschiedenis van onze tijd al lang een grote rol speelde bij de interpretatie, zou het boek op een gunstige ontvangst kunnen rekenen. De studies van Karel Porteman, die de draad van het embleem in de literatuur opnamen, zijn weliswaar algemeen bekend. Maar ik meen toch dat Schöne's boek in zijn volle consequentie voor de literatuur hier vrijwel zonder invloed is gebleven, in tegenstelling tot Duitsland. Ik doel dan natuurlijk niet op het embleemboek als beeldvoorraad, maar op de emblematische structuur, zoals door Schöne beschreven.

Iets vergelijkbaars doet zich voor bij het volgende item, de herontdekking van de retorica. In 1966 verscheen de eerste en dadelijk succesvolle druk van Joachim Dycks *Ticht-Kunst. Deutsche Barockpoetik und rhetorische Tradition*. In ons land was men, onafhankelijk van Dyck, deze weg ook al ingeslagen. Noch ik zelf (mijn dissertatie over *Vanitas und Memento mori in der deutschen Barocklyrik* verscheen in 1966) noch Sonja Witstein konden op Dyck teruggrijpen. Witstein schrijft in de inleiding op haar boek *Funeraire poëzie in de Nederlandse renaissance* (1969): "De poëtica en de retorica zijn voor de Neerlandicus een minmaal vertrouwd terrein.". Sindsdien is er veel veranderd en heeft het retorica-onderwijs nu een vaste plaats in de studie van de Nederlandse 17e eeuw. Maar anders dan in Duitsland ontbreekt een samenvattende studie over de rol van de retorica in de literatuurconcepties van die tijd. De dissertatie van H. Klifman over de triviumtraditie van circa 1550 tot circa 1650 in Nederland (1983) is een relatieve uitzondering gebleven en vraagt om een voortzetting die over de grens van 1650 heen gaat. Het zelfde is te zeggen over de imposante studie van Marijke

Spies: Argumentatie of bezieling (dissertatie 1979), die eveneens bij het midden van de eeuw stopt.

In ieder geval is de belangstelling voor de retorische systemen en hun gedifferentieerde functie in het verloop van de eeuw in ons land duidelijk geringer dan in Duitsland. Misschien geven de literaire tradities en de aard van het materiaal in de Duitstalige literatuur aanleiding tot deze verschillende accentuering. Met enige voorzichtigheid is vast te stellen dat de herontdekking van de retorica niet op vergelijkbare schaal neerslag gevonden heeft in de onderzoeksprogramma's aan onze universiteiten en dat men in ons land geen poging gedaan heeft de verhouding van retorica en poëtica tot in de tijd van de Verlichting systematisch na te gaan. Hoe vruchtbaar dit onderzoek kan zijn, toont een keur van Duitse studies. Ik noem hier het boek van Ludwig Fischer als voorbeeld: Gebundene Rede. Dichtung und Rhetorik in der literarischen Theorie des Barock in Deutschland (1968). Fischer zoekt naar het kwalitatief andere dat de poëtica ondanks haar fundering in de retorica tot een kunstleer van hogere orde laat verschijnen. Men zou menen dat een dergelijke aanpak ook voor de Nederlandse literatuur vruchten kon afwerpen (het boek van Spies bewijst dit overigens), ook waar het gaat om deelaspecten als zin en functie van de figuren en de metafoer. De oratie van M.A. Schenkeveld-Van der Dussen: Duistere luister (1988) heeft op deze wijze met succes "aspecten van *obscuritas*" in theorie en praktijk nagespeurd. Ik wil geen lont werpen in een vuurtje dat allang gedoofd schijnt te zijn, maar tegen deze achtergrond dringt zich toch de vraag op naar de zo opvallend sterke retoriserende bij Vondel. Misschien zou deze vraag in ruimer verband meer reliëf krijgen. Men kan moeilijk blijven volhouden dat de literatuur van de Gouden Eeuw naar haar aard werkelijk niets te doen heeft met Duitse barokliteratuur; daarvoor is de voortdurend beter onderkende stilistische diversiteit in Duitsland toch te groot.

Ik noem dit hier zonder de geringste behoefte tot missioneren. Het komt mij voor dat de vermeende andersoortigheid een blokkade opwerpt voor de receptie van Duits barokonderzoek, ook op dit punt. Het werkelijk *epochemachende* boek van Wilfried Barner: Barockrhetorik (1970) is in de neerlandistiek zonder weerklank gebleven. Barner verstaat de retorica als centrale categorie die iedere vakkundige omgang met de taal bepaalt. Van hier uit komt hij tot een algemene *Kategorie des Intentionalen* die noopt tot een heroriëntatie en die aan de *literarische Zweckformen* een eigen plaats geeft. Overigens behandelt Barner nog uitvoerig sociale aspecten van de barokretorica (het "geleerde" karakter van de literatuur) en haar verankering in het schoolwezen. Ligt dit hier te lande zo geheel anders of kan men aansluiten?

De aanvankelijk geringe belangstelling van de neerlandistiek voor de poëtica van de 17e eeuw is intussen veranderd, maar nog altijd is men voor een overzicht aangewezen op Van Hamels schets. Een samenhangende studie die de Nederlandse poëtica beschrijft, liefst in Europees verband, ontbreekt vooralsnog. De Duitse literatuurwetenschap is aanzienlijk verder gevorderd, ook waar het de samenhang met buitenlandse theorieën betreft. - Het is trouwens tekenend voor de situatie dat het overwegend buitenlandse germanisten zijn, die de literatuur van de Gouden Eeuw in een Europees kader plaatsen. Ik denk aan de Vondelstudies van Langvik-Johanessen en van Bernd Asmuth, aan het Heinsiusboek van Barbara Becker-Cantarino en aan haar uitgave met commentaar van Heinsius' Niederduytsche Poemata.

Met een enkel woord is nog terug te komen op de door Barner met zoveel nadruk op de voorgrond geplaatste literaire *Zweckformen*, die zo'n groot aandeel hebben aan de totale produktie. Het gaat vooral om het grote gebied van gelegenheidspoëzie (lijklachten en troostgedichten, bruiloftsverzen, opdrachtgedichten en dergelijke). Het biedt grote voordelen om dit soort werken vanuit het centrale punt van hun intentionaliteit te systematiseren en te onderzoeken. De onderscheiden *topos*-systemen komen dan in het vizier en daarmee kan pas de zeventiende-eeuwse originaliteit beschreven worden.

Ook in Nederland lijkt de interesse voor het gelegenheidsgedicht groeiende te zijn. Daarom vermeld ik in dit verband de sectie *Gelegenheitsdichtung*, die zich op het 6e Barokcongres in Wolfenbüttel heeft gepresenteerd en waarvan de referaten apart zijn gepubliceerd. Wulf Segebrecht is de initiator van een omvangrijk project over occasionele literatuur. Van zijn ervaringen kan men in ons land profiteren, het lijkt ook een geschikt programma in het kader van de zo gewenste internationalisering. Ik wijs nog op Segebrechts grote boek, dat baanbrekend te noemen is en veel respons heeft ontvangen: Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik. In de ondertitel wordt duidelijk dat het project in principe met grotere tijdseenheden uit te breiden is.

Onmiddellijk hierbij aansluitend vraag ik de aandacht voor een genre dat in het verruimde literatuurbegrip een eminente plaats zou kunnen innemen, de preekliteratuur. Wanneer men zich realiseert dat de preek die vorm van literatuur is, waarmee een groot publiek (ook het niet-lezende deel ervan) telkens weer werd geconfronteerd, dan zou hier wel eens een interessante intermediair in het zicht kunnen komen. Op detailpunten kan hier niet ingegaan worden, ook niet op de prominente rol die de bekende Weense kanselredenaar Abraham a Sancta Clara speelt, en wel evenzeer in de geschreven literatuur. Vanzelfsprekend zijn zijn kleurrijke figuur en zijn virtuoze werk de belangrijkste impuls geweest voor het onderzoeksproject "Predigt" van de Weense Akademie der Wissenschaften, dat onder leiding staat van Werner Welzig. Het lijkt mij interessant genoeg om de mogelijkheden voor een pendant-project in Nederland te onderzoeken, niet in de laatste plaats vanwege het belang van internationale samenwerking in dit kader, met name waar het Nederland betreft dat immers een uitgesproken preektraditie kent. Wie (evenals uw spreker) eerst met skepsis naar het onderwerp gekeken heeft, zal bij nadere kennismaking moeten toegeven dat hier allerminst een saai werkterrein wacht. Door de samenhang met het concrete leven van die tijd (inclusief de politieke problemen) biedt het een unieke kans aan de literatuurwetenschap zich als cultuurwetenschap te manifesteren. Zo begrijpt men ook het enthousiasme, waarmee jonge medewerkers zich laten inschakelen.

U heeft kunnen vaststellen dat in het voorgaande diverse keren het accent gelegd werd op sociale aspecten. Inderdaad staan deze in het Duitstalige barokonderzoek sterk in de belangstelling. Dit heeft natuurlijk te maken met nationale onderzoeksinteressen en -tradities, en verklaart ook waarom twee nieuwe literatuurgeschiedenissen naast elkaar in produktie zijn, die beide de term *Sozialgeschichte* in de titel voeren. Al meer dan tien jaar geleden behandelde Volker Sinemus in zijn boek Poetik und Rhetorik im frühmodernen deutschen Staat sociaalhistorische voorwaarden voor de normveranderingen in de 17e eeuw. Men kan - en moet - de verschillende sociaal-politieke structuur

van de Duitse landen en de Nederlandse republiek in het oog houden. Maar eens temeer zou vanuit dit perspectief het eigene in de literatuur van de Gouden Eeuw geprofileerd kunnen worden. Naar mijn mening zijn deze trends voor de neerlandistiek niet zonder belang. De Duitse literatuurwetenschap heeft in de laatste jaren paden uitgezet die onbekende terreinen konden ontsluiten; zij heeft met name gewerkt aan de raakvlakken tussen de literatuur en de lezers in hun maatschappelijke situaties en behoeften. Voor een goed begrip voeg ik hieraan nog toe, dat deze probleemstellingen, die voor de Duitse barokliteratuur hun nut bewezen hebben, niet gezien moeten worden als een inspelen op modieuze thema's. In de werken zelf en vooral in de theoretische reflectie staat immers de vraag centraal, welke functie de dichter in een zich snel veranderende staatsvorm kan hebben en hoe hij op de problemen van een moderne maatschappij zinvol kan reageren. Hij zoekt - tenminste in Duitsland - samen met de overige leden van de *respublica litteraria* naar een eigen weg. Wilhelm Kühlmann heeft de positie van de geleerde en de dichter-geleerde in deze wisselende context aan de hand van vele nieuwe gegevens duidelijk(er) omlijnd: Gelehrtenrepublik und Fürstenstaat. Door het accent op het zuidwesten (Straatsburg) zijn de analyses vanwege hun stadsculturele, "burgerlijke" kleuring voor de Nederlandse situatie waarschijnlijk interessant en misschien inspirerend. Het is een pikant detail dat aan het begin van de Duitse barokliteratuur de status van de Nederlandse dichter-geleerde voorbeeldig geacht werd: een man van maatschappelijk aanzien.

Ik poneer korthedshalve de these dat het ideaalbeeld van de *respublica litteraria* in de 17e eeuw geen trekken van een intellectuele *Freiraum* vertoonde, maar maatschappelijk en politiek engagement mee om-sloot, en dat - althans in Duits perspectief - ook op dit punt Nederland de toon zette. Martin Opitz, nog in de 18e eeuw door Gottsched de "vader van de Duitse literatuur" genoemd, was als humanistisch geleerde en neolatijs dichter begonnen, daarna verlegde hij de accenten en trad met gezag op als promotor van het Duits. Voor zijn voortrekkersrol in de Duitse literatuur oriënteerde hij zich geheel op Daniel Heinsius. Nu was Heinsius een internationaal befaamd classicus en neolatinist. Maar hij bepaalt Opitz' ideaalbeeld pas daardoor, dat hij zich niet te geleerd achtte om ook in de landstaal te dichten en zich daarnaast als secretaris van de Dordtse Synode maatschappelijk verdienstelijk maakte. In deze combinatie ligt, zoals ik het eens heb geformuleerd, Heinsius "stijgbeugelfunctie" voor Opitz. - De samenhang reikt nog verder. In Opitz' lofdicht op de Nederduytsche Poemata van Heinsius verschijnt achter de Leidse professor een beroemd humanist van de eerste generatie: Janus Douza. Wat verbond men in Duitsland met de naam van Douza, de humanist en één van de grondleggers van de beroemde Leidse universiteit? Alweer blijkt in Opitz' gedicht de betekenis niet alleen in geleerdheid en dichtkunst te liggen. Ridder Jan van der Does voerde in de belegerde stad zelf de troepen aan en leidde het ontzet van Leiden in; de stichting van de universiteit is, zoals men weet, met dit wapenfeit ten nauwste verbonden. Dáár ligt het aanknopingspunt, wanneer in Duitsland tot circa 1650 de maatschappelijke betekenis van de geleerde dichter wordt besproken.

Er is met de geschetste ontwikkeling een opmerkelijke accentverschuiving te constateren. Aan het begin van de jaren dertig stonden hof en kerk als dragers van de barokcultuur in Duitsland centraal; de

aandacht ging vooral uit naar barok als *Macht- und Prunkstil*. Dit bood voor onze Gouden Eeuw geen aanknopingspunten. Die schijnen mij in de nieuwe ontwikkelingen wel te liggen; misschien zelfs zou te wensen zijn dat die voor de neerlandistiek tot een preferentie werd. Uitbreiding van onze kennis en - vanzelfsprekend - veranderende perspectieven als gevolg van andere tijdsomstandigheden hebben de stad als socio-culturele eenheid naar voren gehaald en daarmee ook instellingen als school en universiteit, boekhandel en boekenmarkt in hun betekenis voor de literatuur. Het door Schöne opgezette en geleide baroksymposium van 1974 werd een markeringspunt dat een immense blikverruiming betekende en leidde tot het bestuderen en beschrijven van de functies van literatuur in de zeventiende-eeuwse stadscultuur. Een rijkdom van facetten en ontsluiting van nieuwe bronnen, maar ook de mogelijkheid bekende schrijvers en werken in een verrassend ander licht te zien, gaven aan het Duitse onderzoek (en onderwijs!) wezenlijke impulsen. Zo staat bij voorbeeld in het boek van Erich Kleinschmidt, Stadt und Literatur, het maatschappelijk functioneren van literatuur centraal. Het is een veelbelovend perspectief en biedt ruimte aan onderzoeksprogramma's, die nog niet bij benadering in hun consequenties te overzien zijn. Te noemen is in dit verband het grote internationale onderzoeksproject "Literatur und Stadt" onder leiding van Klaus Garber (Osnabrück). Wij staan hier nog maar aan het begin, aansluiting van Nederlands onderzoek omtrent de stedelijke cultuur hier te lande is niet alleen aantrekkelijk en gewenst, maar zelfs noodzakelijk. In de neerlandistiek is - althans ten dele - Karel Bostoen deze richting gevolgd met Dichterschap en Koopmanschap in de zestiende eeuw (1987).

Van hieruit hebben in Duitsland ook oudere probleemstellingen weer actualiteit gekregen, met name die rond het thema politiek en drama. Wat hiervoor werd opgemerkt met betrekking tot het andere geestelijke en politieke klimaat in Nederland geldt hier in nog sterkere mate. Toch is met betrekking tot dit thema op het gebied van de Gouden Eeuw naar mijn overtuiging meer te doen dan incidenteel gedaan is. Een boek als dat van Klaus Reichelt, Barockdrama und Absolutismus (1981), laat zien hoe met aandacht voor details en gedifferentieerde situaties het drama als een politiek instrument bij uitstek in het vizier komt. In een tijd waarin de grondslagen van de vroeg-moderne staat werden gelegd, raakt men zo aan één van de kernthema's uit het openbare leven.

Met een laatste punt, de bespreking van het geliefde genre van de roman, bevind ik mij in een netelig parket. In Duitsland werden de Amadis- en de Astrée-tradities bestreden respectievelijk omgebogen door vertaling van andere romans en bescheiden eigen produktie, tot de romanproduktie in de tweede helft van de eeuw met sprongen steeg. Overeenkomstig ontwikkelde zich al vroeg een voorrede-poëtica en werd het gebruik, de roman tegen de philippica's van predikanten en moraalpredikers te verdedigen, door bij voorbeeld nu eens de waarheid van het verhaal te onderstrepen, dan weer - met het oog op de moralistische tendens - de voordelen van de fictie breed uit te meten. De Nijmeegse dissertatie van L.R. Pol, Romanbeschouwing in voorredes (1987) - voor ons land een eerste aanzet - toont aan dat dit ook in Nederland het gewone beeld was. Maar het Duitse onderzoek heeft geleerd dat de Franse roman, al dan niet vertaald, op beide punten voorbeeld was en dat juist de eerste helft van de eeuw van eminent belang is. Pol moest zich in hoofdzaak tot de tweede helft beperken, omdat ook voor hem de bibliografische lacune een struikelblok bleek. Het bekende boek van M. Buis-

man, Populaire prozaschrijvers van 1600 tot 1815 (1960), is namelijk onvolledig, niet genrematig omljnd en (helaas) alfabetisch in plaats van chronologisch geordend. Een breed spectrum van vragen is dus nog niet te beantwoorden, terwijl het probleem van reacties op het lezen van romans bijna helemaal *terra incognita* is.

De literatuur van de Gouden Eeuw kan zich in ons land volop in wetenschappelijke belangstelling verheugen. De Werkgroep Zeventiende Eeuw, opgericht in 1985, ontplooit tal van initiatieven, het tijdschrift voorziet in een werkelijke behoefte. In de reeks Monumenta Literaria Neerlandica zullen spoedig - na een Vondeluitgave - historisch-kritische edities van Cats, Huygens en Six van Chandelier verschijnen. Tenslotte is er veelbelovend promotie-onderzoek. Mijn panoramische verkenning wil ik daarom met de voorzichtig geformuleerde wens besluiten, dat de neerlandistiek het juiste evenwicht zal weten te vinden tussen filologische en biografische aanpak enerzijds, probleem-georiënteerde benadering anderzijds en daarmee sterker zal kunnen inhaken op het onderzoek van de barokliteratuur in Europese context.

Literatuur:

- Herbert Jaumann: Die deutsche Barockliteratur. Wertung - Umwertung. Eine wertungsgeschichtliche Studie in systematischer Absicht. Bonn 1975.
- Albrecht Schöne: Emblematik und Drama im Zeitalter des Barock. München 1964.
- Joachim Dyck: Ticht-Kunst. Deutsche Barockpoetik und rhetorische Tradition. Ars poetica Bd.1, 1966.
- Ludwig Fischer: Gebundene Rede. Dichtung und Rhetorik in der literarischen Theorie des Barock in Deutschland. Tübingen 1968.
- Wilfried Barner: Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihren geschichtlichen Grundlagen. Tübingen 1970.
- Kaare Langvik-Johannessen: Zwischen Himmel und Erde. Eine Studie über J. van den Vondels biblische Tragödie in gattungsgeschichtlicher Perspektive. Oslo 1963.
- Bernd Asmuth: Die niederländische Literatur. In: E. Lefèvre (Hg.), Der Einfluss Senecas auf das europäische Drama. 1978, pp.235-275.
- Barbara Becker-Cantarino: Daniel Heinsius. Boston 1978.
- Barbara Becker-Cantarino: Heinsius. Nederduytsche Poemata. Bern etc. 1983.
- Wulf Segebrecht: Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik. Stuttgart 1977.
- Wilhelm Kühlmann: Gelehrtenrepublik und Fürstenstaat. Entwicklung und Kritik des deutschen Späthumanismus in der Literatur des Barockzeitalters. Tübingen 1982.
- Albrecht Schöne (Hg.): Stadt-Schule-Universität-Buchwesen und die deutsche Literatur im 17. Jahrhundert. Vorlagen und Diskussionen eines Barock-Symposion der Deutschen Forschungsgemeinschaft 1974 in Wolfenbüttel. München 1976.
- Erich Kleinschmidt: Stadt und Literatur in der Frühen Neuzeit. Voraussetzungen und Entfaltung im südwestdeutschen, elsässischen und schweizerischen Städteraum. Köln/Wien 1982.

DE ACHTTIENDE EEUW IN DE ANGLISTIEK

door
P.J. de Voogd

Wie zich buigt over "de betekenis van het Engelse 18e-eeuw onderzoek voor de bestudering van de Nederlandse letteren" stuit direct al op een probleem, want die werktitel bevat het beladen begrip "Engels". Indien daarmee uitsluitend de voertaal bedoeld wordt, is de term niet problematisch. Indien echter "Engels" in culturele zin wordt bedoeld, is er wel een probleem, zeker vanuit de "Europese context", al dan niet veranderend, die in dit symposion centraal staat.

De Engelstalige literatuurwetenschap als anglistische discipline is op zich een wereldomvattend begrip, aangezien het natuurlijk ook Amerikaans/Canadaes/Australisch/Indiaas/Afrikaans, ja zelfs Japans (en sinds kort niet te vergeten: Koreaans) onderzoek en onderwijs inhoudt. Anglofoon dus, en vanuit cultureel gezichtspunt is dat het beste, misschien helaas, juist negatief te definiëren als "niet-Europees".

Ik volg mijn Britse collegae als ik "Europees" vertaal met: Frans en Duits, en stip daarmee gelijk een probleem aan dat de titel van dit symposion voor de anglist stelt: de "veranderende Europese context" is op enige uren varen afstand van hier nog niet zo'n vanzelfsprekendheid.

Daar komt bij dat de Engelstalige literatuurbeoefening voor zover die zich toespitst op de achttiende eeuw sinds kort weer des te meer Brits is, omdat de voornaamste gevestigde beoefenaren van de Britse literatuurwetenschap, zoals Pat Rogers, Claude Dawson en John Dixon Hunt, zich misschien mede dankzij het Thatcherisme in de Verenigde Staten hebben gevestigd, en een niet onaanzienlijk deel van de uitgeverijlijsten voor hun rekening nemen.

Dit gezegd zijnde, kan ik beginnen aan mijn werktitel: De betekenis van het 18e-eeuw onderzoek voor de bestudering van de Nederlandse letteren. In mijn betoog zal ik mij in al mijn voorbeelden beperken tot het meest recente Engelse 18e-eeuw onderzoek. Dit neemt niet weg dat wat ik ga zeggen grotendeels ook van toepassing is op de 17e eeuw (en deels ook op de modernere tijd).

Zeker voor de bestudering van de oudere Britse letterkunde gelden mijn eerste in samenhang te beschouwen stellingen:

- (1) De grote kracht van het Engelse literatuuronderzoek is vanouds niet gelegen in de theorievorming, maar in de ontsluiting van onderzoeksmateriaal en tekstkritische analyse daarvan.
- (2) De blijkens leeslijsten nog steeds dominante canon weerspiegelt slechts een klein deel van de nationale cultuur.
- (3) De subjectief-esthetische literatuurkritiek à la F.R. Leavis, die het onderwijs in de nationale literatuur in Engeland nog steeds bepaalt, behoort niet model te staan voor Nederland; de in de laatste jaren ontwikkelde literair-stilistische methode daarentegen wel.

Ter toelichting bij deze stellingen, die onderzoek, corpus en onderwijs betreffen, het volgende. Men zou badinerend kunnen stellen dat een "continentale" theorie, als die aan de Engelse universiteiten onderwezen wordt, zijn langste tijd gehad heeft. Ter verklaring zou men dan kunnen wijzen op de lange anti-prescriptieve empirische traditie die heeft geleid tot, enerzijds, groot (en niet altijd misplaatst) wantrouwen ten aanzien van algemene hypothesen als geschikt beginpunt van literatuurbeschuwing, anderzijds tot een rijke traditie van op zeer nauwkeurig lezen gebaseerde descriptie en ordening van literaire teksten. De alleen nog maar groeiende omvang van het beschikbare materiaal is vanouds groot: men denke aan de gevolgen van de afwezigheid van staatscensuur of remmende centrale hofcultuur. Een korte periode van modieuze deconstructie, die aan de oostkust van de VS nog steeds schijnt te woeden, heeft in Engeland tot een snelle reactie en opmerkelijke opwaardering van zuiver literair-historisch onderzoek geleid, waartoe overigens alle aanleiding was omdat de eenzijdige, in wezen laat-Victoriaanse, en onmiskenbaar vanuit de masculine culturele bovenlaag geschreven standaardwerken hard aan vervanging toe waren. De laatste jaren zijn gekenmerkt door de uitgave van een groot aantal voortreffelijke nieuwe kritische tekstedities, en niet alleen van de meer voor de hand liggende grote schrijvers als Henry Fielding, Laurence Sterne of William Cowper, maar ook van meer marginale figuren als Christopher Smart of John Oldham. De feministische inbreng heeft daarnaast rijke schatten toegevoegd aan het te onderzoeken materiaal en gangbare interpretaties van de vanouds gelezen schrijvers ingrijpend gekwalificeerd. De dominantie van hoog op de statusladder staande genres verdwijnt ook, ten gunste van incidentele journalistiek, historiografie, reisverslagen, dagboeken, spotverzen, gelegenheidsverzen, libretti, stichtelijke verhandelingen, en wat al niet.

Ik voeg daar aan toe, dat de laatste jaren een met deze ontwikkeling verband houdende en verheugende openbreking van de traditionele leeslijst gaande is, die te lang al een afgeleide was van de in wezen Leavisite canon. Een gestage onderstroom van veelal door jongere onderzoekers geschreven deelstudies verlegt de grenzen, weg van de subjectieve essayistiek die zo lang kenmerkend was voor de Engelse literatuurbeoefening, en in de richting van empirisch-objectieve beschrijving op taalkundige leest geschoeid, die niet zelden gebruik maakt van modellen uit de semiotiek en metafoorstudies à la Lakoff en Johnson.

Ook boekhistorisch wordt de leeslijst herschreven: te noemen valt de baanbrekende studie van Margaret Doody, The Daring Muse: Augustan Poetry Reconsidered (Cambridge, 1985), die in haar revaluatie van de poëtische canon onder meer uitputtend ingaat op de oorspronkelijke verschijningsvorm van 18e-eeuwse poëzie, met inbegrip van illustraties en typografische eigenaardigheden.

Daarnaast wordt tevens de secundaire literatuur hergewaardeerd. Een kenmerkend voorbeeld is een recente studie van Henry Fielding door Angela Smallwood, die de nog steeds gezaghebbende biografie van Wilbur L. Cross grotendeels herschrijft. De Leven-en-Werk studies van de eerste decennia van deze eeuw, die voor veel van de belangrijkste schrijvers nog steeds ten grondslag liggen aan tekstkritische beoordeling, worden door de jongste generatie snel ontmanteld.

In de laatste tien jaar zijn overigens vrijwel alle canonieke auteurs opnieuw in kaart gebracht, vaak met bijna dramatisch te noemen consequenties voor de leeslijst. Te denken valt bij voorbeeld aan de

nieuwe biografieën van Alexander Pope (door Maynard Mack) en van John Dryden (door James Anderson Winn), de tweedelige biografie van Laurence Sterne door Arthur Cash en de herschrijving van het begin van de roman door Michael McKeon, die in The Origins of the English Novel (Johns Hopkins, 1987) het indertijd baanbrekende werk van Ian Watt kwalificeert.

Er is duidelijk sprake van een opmerkelijke en verheugende hernieuwde belangstelling voor de 18e eeuw. Zoals gezegd, daarbij verschuiven de accenten: ook wanneer de bestudeerde auteurs welbekend zijn, is de aandacht steeds minder gericht op de canonieke "leeslijst"-teksten waardoor ze bekend zijn. Zo belicht de hierboven genoemde Angela Smallwood, Fielding als journalist en toneelschrijver en jurist eerder dan als romanschrijver, en als auteur van Amelia eerder dan als de auteur van Tom Jones, en leest ze ook niet de 18e eeuw in het licht van de 19e (zoals oudere biografen deden) of vanuit de humanistische idee van een algemeen geldende menselijke natuur en ethische norm. Haar cultuur-historische reconstructie van Fieldings betekenis is een verfrissende herwaardering, die steeds wordt beredeneerd vanuit textuele analyse. En die mogelijk is gemaakt door de meest recente delen van de indrukwekkend gedetailleerde Wesleyan editie van Fieldings werken, waarin talloze nooit eerder geherpubliceerde teksten met volledig kritisch apparaat worden opgenomen.

Ik noem hier terzijde mijn volgende, hierbij aansluitende maar zeer tentatieve stelling:

- (4) De heroverweging van de indeling in periodes en genres heeft binnen enkele jaren geleid tot een verlegging van de begin- en eindtermen: de 18e eeuw wordt steeds minder gezien als een vervolg op de renaissance en steeds meer als het begin van de moderne tijd; de Engelse 18e-eeuw-specialist zou er geen moeite mee hebben, als de werkgemeenschap Moderne Letterkunde zou beginnen rondom 1740. Het is een gedachte die in het afgelopen jaar, toen de anglistiek de eeuwfeesten van Pope, Byron en Eliot combineerde, met instemming begroet werd.

Ik ga door naar de meer zakelijke stellingen, die direct betrekking hebben op de betekenis die het Engelse 18e-eeuw onderzoek kan hebben voor de bestudering van de Nederlandse letteren, en begin met:

- (5) Een pragmatische instelling ten aanzien van onderzoeksmateriaal heeft in Engeland geleid tot snelle, en vrijwel complete, ontsluiting van bibliotheekcollecties. Hierin loopt Nederland beschamend achter.

Hierbij kan men denken aan de uiterst voortvarende wijze waarop in de British Library de Eighteenth-Century Short Title Catalogue tot stand is gekomen, waarbij bewust is gekozen voor betrekkelijk grofmazige beschrijving van de grootste collecties, te beginnen bij die in Londen, Oxford, Cambridge en Manchester (en in supplementen verder uitwaaiend), waarbij van meet af aan werd uitgegaan van de mogelijkheid de catalogisering in latere stadia te verfijnen in deelonderzoek. Het project wordt van meet af aan begeleid door een voortreffelijk wetenschappelijk tijdschrift, Factotum.

De beschrijvingen in de ECSTC zijn eenvoudig gehouden, de werkzaamheden zijn niet vertraagd door geruzie over de zeer betrekkelijke voor- en nadelen van bepaalde computersystemen. Het is een pragmatische methode die model heeft gestaan voor het net afgesloten NWO-project "Bibliografie der Nederlandstalige kunsttheorie 1670-1820", dat binnen de gecontracteerde periode van vier jaar onvermoede hoeveelheden relevant materiaal boven water heeft gebracht.

Er valt in Nederland wat dit betreft nog veel te doen. Recent onderzoek naar Laurence Stern in Nederland maakte mij pijnlijk duidelijk hoe achterhaald de steeds weer geciteerde bronnen zijn: de dissertatie van De Froe, Laurence Sterne and his Novels Studied in the Light of Modern Psychology, dateert uit 1925, die van Louise W.M. Buisman-De Savornin Lohman, Laurence Sterne en de Nederlandse schrijvers van circa 1780-circa 1840 uit 1939 en E. Jongejans De Humor-"cultus" der Roman-tiek in Nederland is nog eens zes jaar ouder. Een boeiende verhandeling over het sentimentele (en een en passant in vergetelheid geraakte vertaling van Sternes Sentimental Journey die in veel opzichten beter is dan die van Jacob Geel) is in het werk van Willem Emmery de Perponcher te vinden en na 1804 nooit meer herdrukt.

Ten overvloede wijs ik op het nuttige effect van een ooit eens en eindelijk tot stand te brengen echte centrale catalogus, waarin de collecties van het kleine aantal bibliotheken dat binnen onze grenzen te vinden is, zullen worden samengebracht. Ook is het vanuit anglistisch gezichtspunt volstrekt onbegrijpelijk dat er nog steeds geen centraal register is op één van de belangrijkste bronnen voor 18e eeuw onderzoek, te weten de honderden publikaties van genootschappen en soortgelijke tijdschriftachtige seriewerken. Naar mijn weten zijn op dit moment zes onderzoekers in dezelfde bronnen tijdrovend op zoek naar gegevens die zo'n register in een oogwenk zou kunnen opleveren.

Positiever zijn mijn laatste twee samenhangende stellingen:

- (6) Recente ontwikkelingen in Engeland, met name wat betreft interculturele contacten, verruiming van periodisering en toename van interdisciplinair onderzoek, maken een inbreng vanuit Nederland wenselijk en zeer wel mogelijk -en -
- (7) De "splendid isolation" heeft geleid tot veronachtzaming van buiten-Britse aspecten van de eigen literatuur. Dit kan door een Europese inbreng worden gecorrigeerd.

De stand van zaken zoals aan het begin van dit referaat weergegeven, zou aanzienlijk moeten worden gekwalificeerd in een langer betoog dan een 20-minuten referaat. Als mijn beschrijving van het Engelse onderzoek naar de 18e eeuw verder zou worden uitgewerkt, zou al snel blijken dat de interculturele afstand tussen het Verenigde Koninkrijk en "Europa" veel groter is dan men denkt, en dat de onbekendheid met Nederland en de Nederlandse cultuur precies zo groot is als het boek van Simon Schama doet vermoeden. De herdenking van de Armada en van William & Mary in 1988 maakte dit weer eens pijnlijk duidelijk. Maar de ontprovincialisering (of beter gezegd: onteilandiging) van Engeland is onvermijdelijk, en wordt gelukkig zichtbaar in de jongste generatie Britse onderzoekers, die zeer gebaat zal zijn bij een Nederlandse inbreng in Brits literair-historisch onderzoek.

De rol van Nederlandse drukkers, uitgevers en (niet te vergeten) graveurs en illustratoren in de Engelse boekproductie is nog maar zeer ten dele bekend, de interculturele contacten (men denke aan Boswell in Utrecht, Fielding en Wilkes in Leiden of Bilderdijk in Londen) bieden een fascinerend onderzoeksterrein (de vele onvolkomenheden van de enige editie van Boswell's Hollandse dagboek van Frederick A. Pottle uit 1952 zijn even schrijnend als het feit dat Boswells nederlandstalige correspondentie onuitgegeven in een Amerikaanse bibliotheek ligt). En de vertalingen en bewerkingen van en de kritieken op Engelse literaire werken alhier zijn nog praktisch onontgonnen terrein waar Britse en Nederlandse onderzoekers zeer vruchtbaar zouden kunnen samenwerken.

Literatuur:

- Terry Eagleton, Literary Theory: An Introduction (OUP, 1983), ch.1, "The Rise of English", pp. 17-53.
 Marilyn Butler, The Times Literary Supplement 4.12.1987, "Revising the Canon".
Dutch Quarterly Review of Anglo-American Letters 18:4 (1988), pp. 285-318. Themanummer over de anglistiek in Nederland.
 Angela J. Smallwood, Fielding and the Woman Question: The Novels of Henry Fielding and Feminist Debate 1700-1750 (Harvester Wheatsheaf / St. Martins Press New York, 1989).

DE WEERKLANK VAN DE BESTUDERING VAN DE
ZEVENTIENDE-EEUWSE NEDERLANDSE LETTERKUNDE
IN HET BUITENLAND

door
E.K. Grootes

Als er gevraagd wordt naar de bestudering van de zeventiende-eeuwse Nederlandse literatuur en vervolgens naar de weerklank daarvan in het buitenland, dan wekt dit licht de suggestie dat het bij die bestudering gaat om een gecoördineerde doelgerichte werkzaamheid. Het beeld rijst op van een schare nijvere lieden die gezamenlijk bezig zijn een groot bouwwerk op te trekken. Weliswaar is de architectuur wat rommelig en begint men de fundamenteën alweer te vernieuwen voordat men aan het dak toe is, maar er lijkt toch gewerkt te worden aan een structuur die samenhang vertoont.

Men kan echter ook een minder rooskleurig beeld ophangen. Met wat meer kritische distantie beschouwd doet het neerlandistische onderzoek naar de zeventiende eeuw zich voor als een weiland, zo'n echt stukje Holland, waarin een groot aantal mollen aan het graven is. Her en der worden molshopen opgeworpen, waaronder enkele zeer fraaie, maar het is voornamelijk een kwestie van gelukkig toeval wanneer enige gangenstelsels met elkaar verbonden worden. En wat van deze activiteiten naar buiten doorklinkt, is dat eigenlijk veel meer dan het eenzellige gemummel van Momfer de Mol? In het grote Buitenbos lijkt men er niet veel van te merken.

Maar viel het ook eigenlijk te verwachten dat er een wezenlijke belangstelling zou zijn voor wat de neerlandici over hun zeventiende eeuw te berde brengen? Dat ons werk in principe een culturele functie vervult binnen de Nederlandse samenleving stuit op niet veel tegenpraak. Er bestaat een door velen ondersteunde consensus dat daar wel wat belastinggeld in gestoken mag worden. Zelf zij we overtuigd van de waarde van ons object van studie en we lopen ons er soms het vuur voor uit de sloffen. Het valt echter niet te ontveinzen dat de zeventiende-eeuwse Nederlandse letterkunde voor slechts weinigen buiten de kring van vakgenoten een levend cultuurgood is. Wie van de bijdetijdse intellectuelen die zich toegewijd door het nieuwe boek van Umberto Eco worstelen, kijkt uit naar de laatste studie over Vondel of Huygens? Dat vraagt om enige bescheidenheid bij het speuren naar belangstelling voor onze zeventiende-eeuwers in het ons omringende buitenland.

Het is natuurlijk ook niet om hun strikt literaire belang dat we in het buitenland naar een weerklank zoeken van de bestudering van onze zeventiende-eeuwers. Als we in dit gezelschap over de weerklank van het Nederlandse onderzoek praten, hebben we het over de invloed van Nederlandse publikaties op het wetenschappelijke onderzoek in de voornaamste ons omringende landen. Wil die invloed er zijn, dan moet aan de voorwaarde voldaan zijn dat het buitenlandse onderzoek belang heeft bij wat de Nederlandse publikaties te melden hebben. En willen we die invloed opsporen, dan moeten er citaten, commentaren en verwijzingen zijn die blijk geven van het voortbouwen op Nederlands materiaal.

Ik begin met het tweede punt. Met betrekking tot andere gebieden van wetenschap zou het voor de hand liggen gegevens hierover te verzamelen door middel van een citatie-onderzoek. In dit geval is dat zowel praktisch onmogelijk als bij voorbaat zinloos, aangezien het aantal neerlandistische krenten in de buitenlandse literatuurwetenschappelijke pap vrijwel te verwaarlozen is. Dat ligt niet zozeer aan gebrek aan ijver bij de neerlandici. De jongste vijfjaarlijkse cumulatieve van de BNTL telt een kleine duizend publikaties op het gebied van de zeventiende en achttiende eeuw. Maar die zijn wel voor meer dan 90% in het Nederlands geschreven en dat beperkt de toegankelijkheid voor buitenlandse onderzoekers uiteraard aanzienlijk. Men kan zich ook moeilijk buitenlandse literatuurhistorici voorstellen die met trillende handen een net verschenen BNTL-deel opslaan om te zien wat die dekselse neerlandici nu weer geproduceerd hebben. Die gedachte wordt trouwens nog flink wat absurder doordat onze lopende bibliografie nu vijf jaar achter is. Dat we in dit computertijdperk nu eindelijk de produktie van 1984 mogen overzien, is iets wat aan geen beta valt uit te leggen.

Langs kwantitatieve weg valt de vraag naar de weerklank derhalve niet te beantwoorden. We kunnen ook trachten het vraagstuk kwalitatief te benaderen: worden er ergens in het internationale wetenschappelijke bedrijf betere resultaten geboekt doordat het Nederlandse onderzoek er een steentje aan heeft bijgedragen? Dat is zo geformuleerd een lastig te beantwoorden vraag. Misschien kunnen we de kwestie voor het moment terugbrengen naar de vraag of er in recente tijd belangrijke buitenlandse boeken zijn verschenen die mede steunen op Nederlandse onderzoeksresultaten.

Ten aanzien van de Nederlandse zeventiende eeuw is het meest voor de hand liggende voorbeeld uiteraard Simon Schama's The Embarrassment of Riches, waarin overvloedig geciteerd wordt uit Nederlandse zeventiende-eeuwse literatuur. Aan het werk van Cats, in het bijzonder zijn emblemata, wordt op tientallen bladzijden gerefereerd. In de noten en literatuurlijst ontbreken echter verwijzingen naar recente publikaties van neerlandici over Cats of de emblematiek. Schama heeft blijkbaar zijn weg gevonden naar de primaire teksten en die zelfstandig geïnterpreteerd, zonder dat hij zich genoopt voelde om ook de secundaire literatuur op te slaan. Dit valt des te meer op, omdat hij wel de kunsthistorische vakdiscussie blijkt te volgen wanneer hij beeldend materiaal in zijn betoog betreft. In Schama's geval speelt het taalprobleem geen rol. Kennelijk zijn de Nederlandse literatuurhistorici er niet in geslaagd bij deze cultuurhistoricus de indruk te wekken dat hun publikaties onontbeerlijk zijn.

Een ander voorbeeld is het in 1987 verschenen boek van de germanist en neolatinist James A. Parente, Religious drama and the humanist tradition, dat onder meer een belangrijk hoofdstuk over Vondel bevat. Parente blijkt goed op de hoogte te zijn van de Nederlandse secundaire literatuur en gaat serieus in op de opvattingen van Nederlandse Vondelspecialisten. In zijn geval treft het echter weer dat onder de vele geleerden en instanties die hij in zijn voorwoord dankt, neerlandici geheel ontbreken. Kennelijk heeft hij zich niet geroepen gevoeld om contact met het Nederlandse academische wereldje te zoeken.

Zowel Schama als Parente hebben de moeite genomen zich het Nederlands eigen te maken, zodat ze in staat waren zelfstandig Nederlandse publikaties te raadplegen. Zulke individuele gevallen zullen zich blijven voordoen, ook zonder dat de neerlandici er een hand voor uit-

steken. Een capabele buitenlandse onderzoeker zal zijn weg wel vinden als er neerlandistische publikaties bestaan die relevant zijn voor zijn vraagstelling. Dat kan aanleiding geven tot een passieve opstelling onzerzijds, maar we kunnen ons ook afvragen wat er aan "exportbevordering" gedaan wordt c.q. gedaan zou moeten worden. Daarbij gaat het uiteraard vooral om het publiceren in één van de moderne vreemde talen.

Eén van de geijkte mogelijkheden daartoe is het deelnemen aan congressen in het buitenland. Ik heb de indruk dat die mogelijkheid binnen de beperkte financiële ruimte van de Nederlandse letterenfaculteit in toenemende mate wordt aangegrepen. De meest actieve onderzoekers op het terrein van de zeventiende eeuw in Nederland presenteren zich bij tijd en wijle op een van de grote internationale congressen. Daar moeten ze zeker mee doorgaan, al denk ik dat het nuttige effect daarvan op de buitenlandse meningsvorming niet overdreven moet worden, behalve misschien bij congressen met een meer toegespitst onderwerp als die van de emblematiekspecialisten. Wanneer het op een groot algemeen congres gaat om referaten met een onderwerp uit de Nederlandse letterkunde waarvan het algemener belang niet zonder meer evident is, zullen ze gemakkelijk gaan behoren tot de franje en weinig bijdragen tot de toonaangevende discussies. Toch blijft het van belang dat de neerlandici hun stem daar laten horen. We proberen natuurlijk altijd zo goed mogelijk op de hoogte te blijven van de buitenlandse ontwikkelingen op het gebied van ons specialisme. Maar congressen bieden zoals bekend kansen om kennis te maken met opinies die zich nog niet gevestigd hebben. En we raken in een onvruchtbaar isolement als we nooit eens reacties van buitenstaanders krijgen op onze ideeën over bij voorbeeld de bruikbaarheid respectievelijk onbruikbaarheid van algemenere concepten voor die eigenzinnige Nederlandse cultuur van de zeventiende eeuw. Onze universiteiten, NWO en de Koninklijke Akademie van Wetenschappen zullen dan ook meer geld in congresbezoek moeten stekken als dit in 1990 niet meer aftrekbaar zal zijn voor de inkomstenbelasting.

Een ander middel tot internationalisering, het aanbieden van artikelen aan buitenlandse tijdschriften, wordt door de neerlandicirenaissancisten nauwelijks gehanteerd, iets wat verklaard moet worden uit het feit dat men zijn primaire taak ziet liggen binnen de Nederlandse cultuur. Tenslotte zijn er nog de zeldzame gevallen waarin een Nederlandse monografie in één van de moderne talen wordt gepubliceerd. In principe zou zo'n geval de kans bieden om via recensies en reacties de weerklank op een voorbeeld van Nederlands onderzoek te vernemen. Net als bij de congressen speelt hierbij weer een rol dat een produkt uit een perifeer wetenschappelijk circuit moeilijk doordringt in andere discussiegremia. Een goed voorbeeld levert wellicht de belangwekkende studie van Meter op over de literaire theorieën van Daniël Heinsius, waarvan in 1984 een bewerkte Engelse editie is verschenen. Gezien de invloed van Heinsius op de vorming van de Franse "doctrine classique" zou men zeker in Frankrijk en Engeland belangstelling verwachten voor de vele nieuwe gegevens die Meter aandraagt over de ontwikkeling van Heinsius' opvattingen. Ik durf niet te beweren dat ik alle recensies heb kunnen vinden, maar opvallend is toch het ontbreken ervan in belangrijke tijdschriften als de *Bibliothèque de l'Humanisme et de la Renaissance* en *XVIIe Siècle*. De wel aanwezige bespreking in *Renaissance Quarterly* (1986), door een autoriteit als O.B. Hardison, is op een andere manier typerend voor het geringe besef voor wat er in de Nederlandse letterkunde speelt. Hardison constateert met Meter een kloof

tussen Heinsius' *De constitutione tragoediae* en het contemporaine toneel in de volkstaal, maar zijn verklaring daarvan is curieus: door het calvinistische toneelverbod "Heinsius never had the opportunity to become familiar with a living theatre"; zelfs het Nederlandse origineel van *Everyman* zal hij wel niet gekend hebben! En dan te bedenken dat Bredero Heinsius in de opdracht van *Rodd'rick ende Alphonsus* zo trots zijn "vrund" noemt.

Tot zover kunnen mijn conclusies ten aanzien van de weerklank van de bestudering van de Nederlandse zeventiende-eeuwse letterkunde voorname-lijk negatief genoemd worden. Dat brengt ons terug op de eerste vraag die ik zoëven stelde, die naar het belang van buitenlandse onderzoekers bij wat er over onze Gouden Eeuw wordt gepubliceerd. Wie hebben er kennis nodig over de Nederlandse letterkunde van de zeventiende eeuw? Welke buitenlandse markt is er voor onze produkten?

Nederlandse chemici of astronomen communiceren met buitenlandse chemici en astronomen. De natuurlijke partners voor de Nederlandse neerlandici zouden dus de buitenlandse neerlandici zijn. Ik denk echter niet dat de zorg van de Stichting Literatuurwetenschap over onze positie in de internationale context weggenomen wordt als ik wijs op onze hechte banden met de Belgische collega's. Die behoren in onze optiek ook tot onze eigen club. En het verschil met de chemici is uiteraard dat het aantal vakgenoten buiten de Benelux ver achterblijft bij dat er binnen. Het aantal letterkundigen aan buitenlandse instituten dat zich met de Nederlandse zeventiende eeuw bezig houdt, is waarschijnlijk op de vingers van twee handen te tellen. Dat neemt niet weg dat sommigen van hen een belangrijke schakelfunctie vervuld hebben c.q. nog vervullen tussen de neerlandistiek en de universitaire wereld in het land waar ze werken. Een tijdschrift als het Londense *Dutch Crossing* voert een onvermoeibare propaganda voor de studie van de Nederlandse letterkunde en attendeert zijn lezers door middel van Engelstalige recensies op studies van Nederlandse onderzoekers. Het zou derhalve de internationalisering van ons vak ten goede komen, als de Nederlandse overheid meer steun zou geven aan de neerlandistiek in het buitenland. Dit doet echter weinig af aan het feit dat het zwaartepunt van de studie van de Nederlandse letterkunde op zichzelf zonder meer in Nederland en België lag en ligt, en dat impliceert een hiërarchie die omgekeerd is aan die in de meeste wetenschappen.

Er zijn echter ook nog wetenschapsbeoefenaars buiten de neerlandistiek voor wie kennis van de zeventiende-eeuwse Nederlandse letterkunde een rol speelt of zou moeten spelen. Ik denk aan de comparatisten binnen de literatuurwetenschap en aan de beoefenaars van cultuurschiedenis, sociale geschiedenis en kunstgeschiedenis.

Onder de comparatisten bevinden zich belangrijke geleerden die ook de Nederlandse letterkunde in hun onderzoek betrokken hebben. Ik wijs op iemand als Leonard Forster en op barokspecialisten als Peter Skrine en wijlen Frank Warnke. Ook bij hen vinden we echter eerder een weerklank van hun eigen lectuur van Nederlandse primaire teksten dan van het Nederlandse literatuurhistorische onderzoek, wat overigens niet wil zeggen dat ze daarvan onkundig zouden zijn. Over het algemeen treffen we hier een verschijnsel aan dat we ook bij de cultuur- en kunsthistorici zullen zien: men gebruikt uiteraard dat wat binnen de eigen vraagstelling past en dat ligt heel vaak niet in het verlengde van de preoccupaties van de neerlandici-specialisten. In zo'n geval is

er weinig reden om expliciet naar Nederlandse secundaire literatuur te verwijzen. Iets dergelijks treedt ook op bij studies naar invloeden, hetzij die uitgaande van Nederlandse werken, dan wel die gericht op de receptie van buitenlandse auteurs in Nederland. In de jaren tachtig betrof de eerste categorie bij voorbeeld de relaties tussen Vondel en Gryphius, Heinsius en Opitz, Cats en Milton, Vondel en Milton. Kenmerkend voor de geringe doorwerking van Nederlandse studies lijkt me in dit verband het overzicht van het Gryphius-onderzoek van Friedrich-Wilhelm en Erika Wentzlaff-Eggebert uit 1983. Gryphius' afhankelijkheid van Vondel komt daarin uiteraard aan de orde, maar de enige literatuurverwijzing geldt een artikel van de Nederlandse germanist Van Ingen. Autoriteiten als W.A.P. Smit en Langvik Johannessen worden niet vermeld. De bespreking van Vossius in hetzelfde werkje gebeurt aan de hand van Barners Barockrhetorik; de ook in het Engels verschenen monografie van Rademaker wordt niet genoemd.

Wat de cultuurhistorici aangaat heb ik het geval van Simon Schama al genoemd. In het oudere werk van J.L. Price (Culture and Society in the Dutch Republic during the 17th Century, 1974) vermeldt de bibliografie wel een flink aantal neerlandistische studies en tekstuitgaven. Dat de visie van Price op de Nederlandse letterkunde uit de zeventiende eeuw vervolgens op allerlei punten aanvechtbaar is, is een andere zaak.

Op het terrein van de kunstgeschiedenis zien we een grote belangstelling voor de zeventiende-eeuwse Nederlandse kunst. Vermoedelijk verschijnen er meer Amerikaanse monografieën over onze schilders dan Nederlandse. Zeker wanneer het de populaire iconologische benadering van de schilderkunst betreft, hebben de kunsthistorici een duidelijk belang bij kennis van de contemporaine literatuur. Met name Amerikanen kloppen dan ook geregeld aan bij de instituten voor neerlandistiek. Hun aandacht richt zich echter vooral op thema's en motieven, een terrein dat door de historisch-letterkundigen niet systematisch geëxploreerd is, waardoor we vaak het antwoord op hun vragen schuldig moeten blijven. Met het oog op wat ik eerder "exportbevordering" noemde, zou men kunnen pleiten voor een heroriëntering bij de neerlandici, teneinde beter aan deze vraag tegemoet te komen. Daarvan zouden ook de onderzoekers binnen de sociale geschiedenis en de mentaliteitsgeschiedenis kunnen profiteren. Net als op het gebied van de kunst vertegenwoordigt het zeventiende-eeuwse Holland voor hen een hoogst intrigerend object van onderzoek en de letterkunde ervan een goudmijn die onvoldoende geëxploreerd wordt.

Voor een deel heeft een heroriëntering in de richting van die belangen al plaatsgevonden, maar niet zozeer vanwege externe behoeften als wel door de eigen ontwikkeling binnen de literatuurgeschiedenis. De belangstelling voor functie- en receptievragen heeft geleid tot meer aandacht voor de inhoudelijke kant van de literaire werken. Dat lijkt me ook de normale gang van zaken. De discussies over de ontwikkeling van het vak worden uiteraard beïnvloed door die in andere disciplines, maar de eigen doelstellingen, gevoed door de ontwikkeling van de internationale literatuurwetenschap, zullen blijven prevaleren. De externe belangstelling is uiteraard wel een bijkomend argument ten gunste van een meer sociaal-historisch en thematisch georiënteerde vakbeoefening.

Een analoog standpunt met betrekking tot het prevaleren van de eigen doelstellingen kan verdedigd worden ten aanzien van de wenselijkheid in andere talen dan het Nederlands te publiceren. Wanneer dat adequaat is, moet men het niet nalaten en het mag ook best bevorderd worden (bij

voorbeeld door vertaalsubsidies), maar aangezien de primaire taak van degenen die de oudere Nederlandse literatuur bestuderen er één is ten behoeve van de Nederlandse culturele gemeenschap, en ten behoeve van de Nederlandse taal, moeten hun boeken en artikelen in het Nederlands (of: tenminste óók in het Nederlands) blijven verschijnen. Dat daarmee het verkrijgen van een weerklank in het buitenland wordt bemoeilijkt, zullen we uiteindelijk op de koop toe moeten nemen.

MOGELIJKHEDEN VOOR DE NEERLANDISTIEK
IN EUROPA

door
J. Stouten

Voor zijn onderzoek naar de functie van De Blauwe Schuit heeft Herman Pleij zich laten inspireren door Duitse secundaire literatuur; Willemien B. de Vries stelt zich voor haar onderzoek naar het Nederlandse hofdicht veel voor van vooral Engelse studies en iets vergelijkbaars geldt ongetwijfeld voor de neerlandicus die de persoontekening in de naturalistische roman bestudeert. Ook primaire teksten uit Engeland, Frankrijk en Duitsland gaan veelvuldig door onze handen. De modale neerlandicus weet goed zijn voordeel te doen met buitenlandse literatuur.

Maar de neerlandicus die zo gretig eclectisch importeert, zorgt zelf niet voor een gezonde export. Exporteren, ons vak uitdragen, wij doen het nauwelijks. Er is het werk van de vaste uitzendkrachten, een betrekkelijk klein groepje mensen dat regelmatig in het buitenland optreedt met lezingen en publikaties, maar groot is hun aantal niet, zo twee op zeven aan universiteiten verbonden vakgenoten dacht ik. Daarnaast gaat uitstraling uit van Nederlandse participatie aan een enkel Erasmusprogramma.

En verder? Verder niets. Al het andere werk circuleert niet buiten onze grenzen; het gaat de deur niet uit. Voor de neerlandici *intra muros* zijn de muren hoog, de grenzen gesloten. Wij houden de neerlandistiek, echt vaderlands produkt, binnen. De heer Grootes heeft getracht te suggereren dat de ontmoedigende respons in het buitenland op vroegere pogingen daarvan oorzaak zou zijn, en hij lijkt die gesloten grenzen te billijken om niet te zeggen te propageren. Maar ik herinner aan een ijzeren economische wet: daar waar de import de export overtreft, treedt inflatie op. Teleurgesteld of niet, wij moeten niet wachten tot de buitenlander uit zichzelf belangstelling voor ons krijgt, wij moeten hem laten zien dat hij wat mist als hij ons mist.

Zodra de Fransman hoort dat Constantijn Huygens heeft gecorrespondeerd met Corneille, is zijn belangstelling gewekt. Een reactie die getuigt van goedbegrepen eigenbelang. Wie aansluit bij wat "de buitenlander" redelijkerwijs moet interesseren, heeft succes. Zie de Franse historici die in een confrontatie met Nederlandse vakgenoten (over de Revolutie) zo schrokken van hun onwetendheid en van de eenzijdige opinies die daarvan het gevolg waren, dat zij een heel nummer van een hunner gerenommeerde tijdschriften hebben ingeruimd voor de Nederlandse bijdragen, ook de minder sterke: "alles is nieuw, wij weten niets". (1)

Maar ook voor onszelf is die doorstroming van vitaal belang. Hoe wil een vak bestaan dat denkt zelf wel zijn positie ten opzichte van het werk van anderen te kunnen bepalen maar niet naar de visie van anderen op zijn eigen werk vraagt, dat zich niet kwetsbaar maakt, zich blijkaar niet door een breed forum onbekenden wil laten corrigeren? Wanneer wij onszelf niet in circulatie brengen, zullen wij op den duur door gebrek aan doorstroming gaan vegeteren en afsterven, als we niet al eerder door de anderen gewoon zijn afgeschreven omdat we niet eens

onze belangstelling hebben getoond: op het naar mijn idee zéér goede Franse tijdschrift XVIIe siècle, periodiek voor specialistisch literatuurhistorisch onderzoek in de XVIIe en XVIIIe eeuw in Europa, zijn wel vier Nederlanders geabonneerd, twee historici en twee romanisten. (2)

Het is dan ook zeker niet aan de Nederlandse neerlandistiek te danken dat er in het buitenland een neerlandistiek bestaat. Ik schets kort, en dus onvolledig, de situatie in Frankrijk.

Onze taal wordt er aangeleerd, vooral in het noorden (Straatsburg, Metz, Lille) maar in toenemende mate ook in het zuiden (sterke toeloop in Nice, verzoeken om "Nederlands" in Lyon, Grenoble en Bordeaux). Het curriculum lijkt op dat van een romanist hier: taalverwerving, vertalen Frans-Nederlands en Nederland-Frans, cultuurgeschiedenis en literatuur. Met de tweedejaars kunnen wij De Japanse steenhouwer lezen, met de vierdejaars brieven en sonnetten van Hooft. De studenten, zeer gespitst op Nederland, belichamen in persoon de bekendheid met en het begrip voor onze taal en literatuur in een andere cultuur; zij doen dus wat wij nalaten. Uit de kring van deze studenten zijn dan ook enkele vertalers van Nederlandse boeken voortgekomen. Over de vertalingen, aantallen en keuzes, een enkel woord. Volgens opgave van de Koninklijke Bibliotheek zijn in de jaren 1983 tot en met 1986 negenenvertig boeken behorend tot de categorie "taal- en letterkunde" in het Frans vertaald. Na inspectie van de lijsten (na aftrek van de moppenboekjes en de "Dromenboeketten") blijven ruim vijftientig literaire teksten over: Het stenen bruidsbed, De aanslag, Het verdriet van België, Kinderjaren, Rituelen, De Waterman, De stille kracht; op een Van den Vos Reinaerde na niets van vóór Couperus. (3) Misschien valt het aantal van vijftientig romans - want dat zijn het - in vier jaar U niet eens tegen, maar weet dan dat tegenover ieder literair werk tien stripboeken staan. Wij leggen het af tegen de bizarre kracht van De hippe heksen. Maar binnen ons vak zijn de verhoudingen helemaal zoek; wat namelijk geheel ontbreekt, zijn studies. Nederlandse studies van literairhistorische aard, Van Oostrom, Pleij. (4) Wij kunnen toch de bekende vertalers die met suggesties naar uitgevers gaan attent maken op de meesterwerken uit eigen kring? Zelfs in Frankrijk, waar het geloof in eigen wetenschapsbeoefening groot is en de buitenlander tot voor kort weinig krediet kreeg, schijnt de belangstelling voor buitenlandse studies te ontlui-ken. Misschien moeten wij ons de moeite getroosten van een extra inleiding, toegeschreven op de Franse lezer, maar dat hier voor de neerlandistiek kansen liggen, lijkt me evident.

In de neerlandistiek buitenslands circuleren dan nog de ter plekke gemaakte, uit praktische behoefte voortgekomen studies over onze letteren. In Frankrijk zijn wij rijk gezegend met drie bundels fijnzinnige en erudiete opstellen van de Fransman-neerlandicus Pierre Brachin. Maar: het zijn opstellen. Een overzicht ontbreekt dus. En wat de opstellen aangaat: de laatste bundel dateert van 1975 zodat ook over de wel behandelde onderwerpen de nieuwe literatuur niet te vinden is. (5)

Dan bestaan er nog enkele tijdschriften die Nederland en de Nederlandse cultuur in Frankrijk bekendmaken; de letterkunde kan daarin hooguit een onderdeel zijn; Septentrion neemt ook artikelen over handel, milieu en politiek op. Het departement Nederlands van de Universiteit van Metz geeft Alluvions; met een interview met Hubert Lampo en beschouwingen over de adjectiva die samenhangen met de concepten van

nationalisme in respectievelijk Frankrijk en Nederland komt het dichterbij ons vak, maar een tijdschrift over Nederlandse literatuur is het niet.

Kortom, in Frankrijk wordt de primaire literatuur matig en de secundaire niet vertaald; opstellenbundels zijn oud, een overzicht van onze letterkunde bestaat niet, een tijdschrift daarover evenmin. Schamele boedel naast de overvloed van publikaties die in Nederland blijven hangen.

U zult zeggen: de Bibliothèque Nationale zal de paar studies van Brachin - het enige immers - wel voor het grijpen zetten en voorts met aankopen van Nederlandse studies goedmaken wat in het Frans niet bestaat. Wie echter in de leeszaal en catalogushal de handboeken en naslagwerken langsloopt, vindt bij "Littératures" te midden van drieëntachtig meter literaire geschiedenissen en bibliografieën over Amerikaanse, Canadese, Engelse, Russische en Scandinavische literatuur Van Haeringen, Netherlandic language research uit 1960 en Buisman, Catalogus Populaire prozaschrijvers [...]; bij "Bibliographies nationales" nog drie bibliografieën: de Brinkman vanaf 1946, Het vrije boek in onvrije tijd en Bibliographia neerlandica, livres sur les Pays-Bas en langues étrangères 1940-1957. In de kasten dus niets voor wie zich lezend wil oriënteren. Via de systematische catalogus vindt men natuurlijk snel die drie studies van Brachin en ook het Engelstalige overzicht van onze literatuur van Reinder P. Meijer. (6) Voor wie Nederlands kent, is de situatie iets beter: in de jaren 1960 tot 1984 zijn aangeschaft drie handboeken, een twaalfdel bundels opstellen en enkele verspreide studies. (7) En op dit globale niveau houdt het vrijwel op. Als je op grond van de aanwinsten een aanschafbeleid zou moeten reconstrueren, zou je moeten zeggen: men koopt wat bundels (inderdaad is het merendeel der boeken getypeerd als *mélanges*), er is geen systematische aandacht voor tekstedities, monografieën, ook niet voor dissertaties. Men moet namen kennen: wel de dissertatie-Grootes en ook die van Meter, maar Van Oostrom ontbreekt, evenals Gerritsen. Wel Van den Berg en Anbeek, geen spoor van Sötemann, Dorleijn en Van den Akker. Van Pleij niet de dissertatie, wel een editie van de Blauwe Schuit en de in november jongstleden uitgekomen Sneeuwpoppen. Ook de voorraad tijdschriften roept meer vragen op: dan dat het een beeld geeft: wel het Leidse tijdschrift, niet de Nieuwe taalids, wel het Documentatieblad XVIIIe, niet dat van XVIIe en XIXe eeuw, wel Spiegel der Letteren, Forum der Letteren, Het Leidsche Tijdschrift en Spekulator, niet Revisor of Literatuur. Zowel aan de voorraad als aan de toegankelijkheid zou wel eens een gesprek mogen worden gewijd. Een balans met negatief saldo: weinig pogingen ons vak in het internationale circuit te brengen (een circuit dat dan ook nog niet weet wat het mist), nauwelijks uitstraling naar de neerlandici *extra muros* die zich weliswaar redden maar terdege beseffen dat zij veel missen, en minimale presentie in een grote bibliotheek als de Bibliothèque Nationale.

Wat kunnen wij daaraan doen? Het offensief:

1. De neerlandici moeten op grote schaal laten zien dat zij bestaan en vervolgens met begrip infiltreren. Formeel kunnen wij ons presenteren door ons ieder te abonneren op één buitenlands tijdschrift, ieder jaar naar minstens één internationaal congres te gaan en daar ook te spreken, informeel door ieder met één buitenlander tot een zodanig contact te komen dat die buitenlander ons als vraagbaak gaat gebruiken.

2. Willen wij goed kunnen verwijzen, dan moeten wij kunnen terugvallen op in het Duits dan wel Engels, en Frans geschreven samenvattingen van de artikelen in de vakliteratuur. De vaktijdschriften kunnen hier zonder moeite voor zorgen.

3. Het derde punt van de campagne geldt de studenten-neerlandici, hun opleiding en *habitus*. In notulen van een mij goed bekende vakgroep heb ik kortgeleden nog moeten lezen dat voor een student-Nederlands een stage in het buitenland geen zin, want geen doel heeft. Nee, men analyseert er inderdaad niet de drievoudige identiteit van de Spaanse Brabander of Sara Burgerhart, met alle typisch Nederlandse historische connotaties, maar men analyseert er L'Avare en waarschijnlijk leert die Nederlandse student iets wat weliswaar moeilijk te beschrijven is maar wat naar mijn overtuiging wel bestaat of bestaan kan, en ook grondig verschilt van wat hij kan leren in een college L'Avare bij de Nederlandse romanisten een straat verderop. Ik zou zeggen: in het curriculum van iedere neerlandicus moet drie maanden studie - voor x punten - in literatuur van één der moderne talen aan een buitenlandse universiteit. Naar keuze. Die stages moeten onderscheiden blijven van het Erasmus-programma, want de clusters die daar worden gevormd (Bologna-Straatsburg-Utrecht) mogen organisatorisch handig zijn, voor de student brengen zij beperkingen mee die het doel, een individuele intellectuele ontmoeting, niet dienen. Immers, nu gaan ze nog alleen of getweeën, maar over vijf jaar zitten in Straatsburg tien Nederlanders en dan moet er een klasje komen om de taalproblemen op te vangen, en nog een klasje voor iets anders, wat neerkomt op een aangepast onderwijsprogramma. En dan zijn wel heel ver van een individueel avontuur en dicht bij vaag cultureel toerisme. Ook de gedachte dat zo'n stage apart door de overheid zou moeten worden betaald, lijkt mij niet goed. Geef iedere student desnoods één keer f 350,- voor reiskosten en laat het hem zelf uitzoeken. Hij moet terugkomen met een door een bevoegd iemand ondertekend verslag en een tentamenbriefje. Aan de kwestie van de vergelijkbaarheid van verschillende studie-onderdelen wordt in Europees verband al gewerkt. (8)

In dat buitenland moet de student-Nederlands niet alleen Frans, Italiaans of Duits lopen, hij moet ook, en hier raken mijn twee circuits elkaar, worden ingeschakeld bij de colleges taalverwerving aan de plaatselijke studenten-Nederland en desnoods een klein onderdeel zelf verzorgen. In tien jaar zou een organisch netwerk van informele internationale contacten zijn ontstaan en de neerlandici-zonder-grenzen van straks zouden vanzelf doen wat ons nogal wat moeite kost. De doorstroming zou een feit zijn. De studenten en docenten Nederlands *extra muros* zouden naar mij toeschijnt deze contacten - het enige wat ik voor de extramurale neerlandistiek op korte termijn kan bedenken - met beide handen aangrijpen.

4. Tot slot. Het naar buiten brengen van onze literatuur en ons onderzoek moeten wij misschien niet als neerlandici-alléén doen. In Parijs bestaat een bijzondere eensgezindheid tussen de secties Pools, Roemeens, Fins, de Scandinavische talen en Nederland; de basis voor die solidariteit blijkt uit de naam waarmee zij zichzelf aanduiden: de kleine talen. Zou het geen zin hebben de beoefenaren van de "nationale literatuurwetenschap" uit de twaalf landen bijeen te roepen en hen de vraag voor te leggen hoe zij zich de doorstroming voorstellen? Ik voorzie militante antwoorden van Polen en Nederlanders en enige verlegenheid van de beoefenaren van de "grote talen". Kan de Stichting

Literatuurwetenschap niet het initiatief nemen en deze heel Europa rakende vraag aan de orde stellen? Alleen al door de vraag te stellen zouden wij iets aan onze balans herstellen, er gaat immers niets boven de export van een probleem.

LITERATUURWETENSCHAP ALS OBJECT VAN BELEID

door
J. Smits

Noten

1. Annales historiques de la Révolution française, sept.1989 (colloque "Patriotes français et bataves", Paris 1987).
2. XVIIe siècle, revue publiée par la Société d'Etude du XVIIe siècle, avec le concours du C.N.L., du C.N.R.S., et de la Ville de Paris; ledenlijst in nummer oct.-dec.1988, nr.161.
3. Het Nederlandse boek in vertaling. Bibliografie van vertalingen van Noord- en Zuidnederlandse werken. Samengesteld door E. van Raan, Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage. 's-Gravenhage 1984-1987 (voor 1983-1986).
4. F.P. van Oostrom, Het woord van eer: literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400, Amsterdam 1987. Herman Pleij, De sneeuwpoppen van 1511. Literatuur en stadscultuur tussen middeleeuwen en moderne tijd, Amsterdam 1988.
5. Pierre Brachin, Etudes de littérature néerlandaise, Groningue 1954; La littérature néerlandaise, Paris 1962; Faits et valeurs: douze chapitres sur la littérature néerlandaise et ses alentours, La Haye 1975.
6. Reinder P. Meijer, Literature of the Low Countries, Den Haag 1978.
7. Opstellenbundels van bij voorbeeld Asselbergs, De Bock, Stuiveling, Thijssen-Schoute, W.A.P. Smit.
8. Congres OECD Parijs 24-26 april 1989; onder de deelnemers vertegenwoordigers van het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

Kort geleden, maar na lange aanlooptijd, lanceerde de vliegtuig-fabriek Fokker een nieuw toestel, de F-100, dat ondanks een kennelijk zwak voorbeen - als U het geval gevolgd heeft - onmiddellijk een groot internationaal succes bleek te zijn. Een voorbeeld van herlevend nationaal zelfvertrouwen. Het eerste exemplaar werd de J.H. Oort gedoopt. Ik juich deze naamgeving bijzonder toe. De Nederlandse wetenschap kan niet voldoende aandacht krijgen. Maar ik vraag me af of het volgende exemplaar de Sem Dresden zal heten, om een andere gelauwerde emeritus te noemen. Als U dat niet waarschijnlijk acht, dan vraag ik me af waarom niet? Mogelijk heeft Oort meer eredoctoraten dan deze oud-president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en heeft hij door het oprichten van de Synthese Radiotelescoop in Westerbork véél meer subsidie van ZWO weten te verwerven dan alle literatuur-onderzoekers bij elkaar, maar ik denk niet dat dat de overweging is geweest van de naamgevers.

Als de astronomie meer tot de verbeelding spreekt dan de literatuurwetenschap, kan het dan zijn dat de verkenning en ontdekking van de objectieve wereld een hechtere grondslag daarvoor vormt dan die van de subjectieve wereld? Ik denk van niet: Borst en Wagenaar wedijveren in nationale bekendheid en de kunsthistoricus Eddy de Jongh kan het best opnemen tegen Nobelprijswinnaar Simon van der Meer. En toch bezit kennelijk de astronomie een zo brede bekendheid dat de naamgevingscommissie - als die er was - dit label kon gebruiken. Zou het kunnen zijn dat het vele geld dat de astronomen voor hun onderzoek nodig hebben hun een vanzelfsprekend gezag geeft en internationaal aanzien? De kosten van het gebruik van de kostbare apparatuur werken in de astronomie een strengere selectie van de gebruikers in de hand dan in de literatuurwetenschap: in kosten zal de synthese radiotelescoop niet onderdoen voor het WNT, maar het woordenboek staat voor iedereen voor het grijpen zonder dat er observatietijd gereserveerd hoeft te worden of daarvoor betaald. Dat maakt het ene vak (afgezien van notatie-eigenaardigheden) aanzienlijk toegankelijker dan het andere en verhoogt voor het eerste de noodzaak tot fondsenverwerving en competitie.

In 1970, toen ik indringender met ZWO kennis maakte, leidde de astronomie een bloeiend bestaan in de tweede geldstroom. Mede door toedoen van Oort. Op het gebied van de literatuurwetenschap financierde ZWO toen vier projecten:

- de Nederlandse medewerking aan de Thesaurus Linguae Latinae in München
- Van der Valks uitgave van Eustathius' commentaar op de Ilias
- de Aristoteles Semitico-Latinus van Drossaart Lulofs
- de uitgave van de briefwisseling Ter Braak-Du Perron door Van Galen Last.

Daarnaast was er een subsidie voor het Grotiusinstituut, later overgedragen aan de KNAW. Praktisch al dit onderzoek (de ASL niet helememaal) was buiten-universitair. De universitaire literatuurwetenschap maakte

dus in het geheel geen gebruik van de tweede geldstroom. Ze was daar ook weinig in geïnteresseerd.

Tien jaar later gaf ZWO financiële steun aan eenentwintig projecten, drie daarvan waren de juist genoemde die nog steeds liepen met uitzondering van de briefwisseling Ter Braak-Du Perron, de overige achttien, waarvan de projectleiders waren: Varga, Radt, Kamerbeek, Ruijgh, Nelson, Bartelink, Engels, Jongkees, Van den Boogaard, Sol en Noomen, Drijkoningen, Dees, Sötemann, Gomperts, Stuiveling, Grooten en Pleij, Borgers en Oversteegen, Schenkeveld-Van der Dussen, Mitzzmann en Von Bormann, waren alle universitair ingebedde onderzoeken. Het enige nieuwe buitenuniversitaire project was de voorbereiding van de uitgave van het Verzameld Werk van Belle van Zuylen, dat samen met de Zwitserse zusterorganisatie werd gefinancierd.

Het was ook in deze tijd dat ZWO het nuttig vond om het onderzoek te gaan coördineren en om via een stichting met werkgemeenschappen de mogelijkheid te scheppen tot landelijk overleg tussen onderzoekers op het terrein van de literatuurwetenschap over de vraag welk onderzoek bij voorkeur zou moeten worden uitgevoerd. Niet iedereen was overtuigd van het nut van zo'n stichting en de meerwaarde ervan in vergelijking met het oude systeem, waarin het bestuur van ZWO over aanvragen besliste, op advies van de vaste adviescommissie. Een brede inspraak was de eerste zorg van de meeste onderzoekers.

De zorg van ZWO lag elders. Wat ZWO met de stichting hoopte te bereiken, was een dialoog van de organisatie met de onderzoekers op gang te brengen over de richting die het onderzoek uit zou moeten gaan. Wat ZWO impliciet dus ook wilde, was de onderzoekers in de organisatie een stem te geven. Zolang individuele onderzoekers bij ZWO alleen maar fondsen kwamen zoeken voor projecten die ze wilden realiseren, vormden ze een wisselend en vlottend bestand. Dat bestand kon geen wil tot uitdrukking brengen, geen wensen formuleren.

Uit het laatste jaarverslag van de stichting, dat van 1987, blijkt dat er negenenvijftig projecten lopen. In termen van aantallen kan de stichting een succes genoemd worden. We hebben geen controlegroep om te zien of deze omvang ook zou zijn bereikt indien de stichting er niet zou zijn geweest. Wat wel kan worden vastgesteld, is dat het budget van de stichting onvoldoende is om alle goede aanvragen te honoreren. Het honoreringspercentage van de met een A beoordeelde aanvragen ligt in de buurt van de 60%. Het is de vraag of daar iets aan gedaan kan worden. Misschien. U heeft intussen een duidelijke stem gekregen, U laat die ook horen en NWO heeft de gelegenheid gegrepen de dialoog te openen. U ziet dat de organisatie op lange termijn kan denken.

NWO (dat wil zeggen het Gebiedsbestuur voor de Geesteswetenschappen) meent dat U de reële mogelijkheid tot coördinatie heeft, maar dat U die nog onvoldoende gebruikt. NWO vindt ook dat het niet de bedoeling kan zijn om nu verder projectgewijze te groeien naar een jaarlijks bestand van bij voorbeeld vijfenzeventig onderzoeken zonder dat deze groei de hoedanigheid van het onderzoek beïnvloedt.

NWO staat voor de noodzaak zich meer en meer te profileren. Zij heeft in de nieuwe wet een duidelijk nieuwe taak gekregen: het voortouw nemen. Dat kan niet door meer los van elkaar staande projecten te subsidiëren. Ook de stichting zal, wanneer ze middelen voor onderzoek zoekt, zichzelf moeten uitspreken over hetgeen ze in grote lijnen beoogt. Om die lijnen aan te brengen heeft ze aandachtsgebieden inge-

steld. Men kan zich afvragen, en het gebiedsbestuur doet dat ook bij herhaling, hoe effectief deze aandachtsgebieden zijn. Meningen daarover lopen uiteen. Zelf had ik aan meer concrete, grote onderzoekprojecten of aan bundels van projecten die tot samenhangende publikaties zouden leiden, gedacht toen over deze ontwikkeling werd gesproken. De aandachtsgebieden zijn nu thematisch gedefinieerde terreinen waarop de onderzoeken elkaar niet noodzakelijkerwijs behoeven te ontmoeten. Die kunnen tot interessante resultaten leiden, waarin misschien achteraf patronen te onderkennen zijn, maar het is de vraag of hiermee structuren worden blootgelegd. Het zou iets zijn voor een eindevaluatie in de vorm van een metastudie.

NWO staat bepaald niet alleen in Europa in haar wens sectoren van onderzoek duidelijk vorm te geven in een grotere gezamenlijke inspanning. In Duitsland stelt de Deutsche Forschungsgemeinschaft DFG via verschillende programma's extra fondsen ter beschikking, boven op wat wij "open competitie" noemen en zij *Normalverfahren*. Het *Schwerpunktprogramm* (een samenwerking tussen universiteiten) heeft onderzoek gefinancierd zoals *Neudruck von Text und Quellenausgaben* en, gedurende circa tien jaar, *Exilforschung*. Via *Forschergruppen* (samenwerkingsverband op één plaats voor een bijzondere opgave) houdt het DFG het onderzoek *Konstitution und Funktion fiktionaler Texte* aan de universiteit van Konstanz in stand. En het meest succesvolle programma *Sonderforschungsbereiche* (samenwerking tussen verschillende leerstoelen in één universiteit) besteedt aanzienlijke sommen aan *Literatur im Mittelalter* (Würzburg), aan *Die literarische Übersetzung* (Göttingen) en aan *Mündlichkeit und Schriftlichkeit* (Freiburg) - wellicht enigszins buiten uw domein.

De CNRS in Frankrijk heeft vergelijkbare programma's via de zogenaamde RCP's: *recherches coopératives programmées*; bij voorbeeld studies betreffende de moderne en hedendaagse Italiaanse cultuur en studies betreffende de Frans-Duitse culturele overdracht vanaf de Verlichting tot de eerste wereldoorlog. RCP's als onderzoek naar de Parijse colleges in de 16e eeuw als centra van onderwijs en cultuur, bevinden zich op grensgebieden tussen onze disciplinaire stichtingen in.

In België probeert het NFWO via zogenaamde contactgroepen (onder meer 18e eeuw, 19e eeuw, Latijns-amerikaanse literatuur, ALW) op een losse manier de landelijke programmering van het onderzoek te bevorderen.

Het gevaar bestaat dat NWO in allerlei opzichten eenzelfde beleid voert of gaat voeren als de universiteiten. Programma's in de voorwaardelijke financiering, welke paraplu-achtige eigenschappen ze in sommige gevallen ook vertonen, hebben een zekere overeenkomst met de aandachtsgebieden van NWO, de aio-netwerken doen in bepaalde opzichten denken aan de werkgemeenschappen van de stichtingen - en zoals U mogelijk weet, heeft het bestuur van STEGON al voorgesteld deze beide te doen samenvallen. De eventuele rol van NWO in de aio-netwerken vormt al enige tijd onderwerp van bespreking tussen de minister van Onderwijs en Wetenschap en het algemeen bestuur van NWO.

De stichting zou uitzicht kunnen bieden op een aantal mogelijkheden: onderzoekprogramma's in nationaal of internationaal verband die samenhangende publikaties beogen en waarin gepromoveerden en promovendi naast elkaar werken. Ook in internationaal verband, ja: men kan zich voorstellen dat grote projecten zich over de landsgrenzen heen uit-

strekken. Het Nationaal Fonds in België zou gezamenlijk onderzoek bijzonder toejuichen (men ziet daar vooral de 19e eeuw als een mogelijke onderneming van NFWO en NWO samen). De nieuwe secretaris-generaal van de DFG bracht tijdens een bezoek dat hij onlangs aan NWO bracht nadrukkelijk de wens naar voren om gezamenlijk onderzoek te entameren. Men staat daar open voor suggesties en zoals U aan de onderzoekprogramma's op het terrein van de literatuurwetenschap kunt aflezen, geldt de aandacht bepaald niet uitsluitend de exacte wetenschappen, zoals wel eens gesuggereerd wordt. De CNRS, zoëven ook al genoemd, kent verschillende internationale programma's die hij coördineert. We zouden heel goed kunnen nagaan of en hoe Nederlands onderzoek daarin past of op welke manier een gemeenschappelijk programma ontworpen zou kunnen worden. Zijn voor de moderne talen of voor de klassieke talen niet allerlei mogelijkheden voorstelbaar in Europees of Atlantisch verband, waarvoor NWO bij haar zusterorganisaties belangstelling zou kunnen proberen te wekken? - uiteraard niet zonder uw initiatief. Een dergelijke opzet die beslag zou leggen op een deel van de middelen, en laten we dan eens hopen: voor een deel van de extra middelen (want daar hadden we het toch over), vereist een planning die nu in feite nog niet bestaat, maar waarvoor U de organisatie wel in huis heeft. Dat ook programma's in een samenwerking van stichtingen denkbaar zijn en interessante perspectieven kunnen bieden (ook problemen, weet ik), merk ik hier alleen bij wijze van kanttekening op.

De internationale aansluiting, eventueel bij plannen die bij de buitenlandse zusterorganisaties in de maak zijn, die aansluiting die ik mede als een mogelijk concentratiepunt voor stichtingsactiviteiten suggereer, ontbreekt nog teveel.

Van de mogelijkheden die de centrale fondsen van NWO bieden, wordt veel te weinig gebruikt gemaakt. In de jaren van 1980 tot heden zijn zegge en schrijve vier beurzen voor buitenlandse bezoekers op het gebied van de literatuurwetenschap door NWO toegekend, één daarvan voor studies betreffende moderne Egyptische literatuur en dus op een terrein dat eigenlijk buiten dat van uw stichting ligt; de overige voor studies over de cognitieve functie van literatuur, Duitse emigrantenliteratuur en ten behoeve van de Platonov-editie. Dat is véél te weinig. Ook van de één-jarige stipendia voor onderzoek in het buitenland wordt onvoldoende gebruik gemaakt. In dezelfde periode als juist genoemd werden daar ook vier van toegekend aan Nederlandse onderzoekers op het terrein van de literatuurwetenschap. Hun bestemmingen waren, om U een indruk te geven van hetgeen mogelijk is: het Center for Hellenic Studies in Washington, het Institute for Mediaeval Studies in Toronto, het Slavic Department van Harvard University en het Department of Germanic Languages van de Universiteit van Wisconsin.

Soms bereiken mij geluiden als zou er geklaagd worden over het feit dat Nederlandse publikaties op literatuurwetenschappelijk gebied weinig besproken worden in de internationale vaktijdschriften, ook als die in een toegankelijke taal geschreven zijn. Ik heb geen idee of er grond voor zulke klachten is. (Blijkbaar gelden ze niet de klassieke letterkunde.) Maar wanneer ik het signaal, betrouwbaar of niet, combineer met de gegevens die ik U zojuist gaf, dan zou er toch sprake kunnen zijn van onvoldoende internationale weerbaarheid. Welke zijn de belangrijkste internationale vaktijdschriften op uw gebied? Hoe vaak komen daar artikelen van Nederlandse auteurs in terecht? En hoevelen van U hebben

zitting in de redacties daarvan? Ik had het ter gelegenheid van dit symposium graag uitgezocht om U daar in deze context melding van te doen; het is me helaas niet gelukt, maar ik blijf erin geïnteresseerd. Ik hoop U ook.

Ook wordt er bij herhaling op gewezen hoe groot de handicap voor Nederlandse onderzoekers binnen de geesteswetenschappen is, dat zij in beginsel Nederlandstalig zijn. Ze zijn in een onmogelijke concurrentiepositie. NWO heeft dat lang geleden al erkend. U weet dan NWO beschikt over een publikatiefonds, bedoeld om zeer waardevolle publikaties op een verantwoorde manier mogelijk te maken, als de oplage de uitgave commercieel niet haalbaar maakt. Uit dit fonds worden ook vertaalkosten betaald, soms ook vertaalkosten gekoppeld aan uitgave, taalcorrectie van anderstalige boeken gekoppeld aan uitgave, en tenslotte de uitgave van boeken die al in een andere taal geschreven zijn. In de periode 1983-1988 is ruim Mf 8 uit dit fonds besteed. Een fonds overigens dat overwegend ten goede komt aan de geesteswetenschappen. Om U een ruw beeld te geven: 30% van het fonds ging in deze periode naar drukbijdragen voor Nederlandstalige boeken, 70% naar vertalingen, taalcorrectie en drukbijdragen voor anderstalige boeken (kf 2.467,3). Naar vertalingen ging kf 1.162,6, naar vertaling met uitgave kf 977,3, naar taalcorrectie kf 200,7. De laatste tijd neemt de post vertaalkosten snel toe. De publikatiecommissie vindt dit een slechte zaak en ik met haar. Blijkbaar is er wel het streven om internationaal te publiceren, maar daar is dan wel extra geld voor nodig in de vorm van vertaalsubsidies. Het ligt in de rede het probleem op een andere plaats aan te pakken. De publikatiecommissie meent dan ook dat in de aio-opleiding ruime aandacht gegeven moet worden aan de actieve beheersing van ten minste het Engels. Ik zou deze aanbeveling graag willen uitbreiden en permanente voorzieningen aan de universiteiten willen opleiden voor talencursussen ten behoeve van de universitaire staf, speciaal gericht op schriftelijke beheersing van het Engels, eventueel ook van het Frans. Het gaat hier om een belang dat ver uitstijgt boven een persoonlijk belang, het gaat bovendien om een kennis die, zoals de meeste kennis, onderhoud behoeft. Het is ondenkbaar dat het publikatiefonds van NWO dit probleem, dat naar men mag aannemen en hopen steeds omvangrijker zal worden, zou kunnen opvangen. Wat desnoods zou kunnen worden opgevangen, althans wat langere tijd, is taalcorrectie die een achtste kost van vertaling.

De Stichting Literatuurwetenschap bereidt samen met andere stichtingen uit zowel de geestes- als de maatschappijwetenschappen een prioriteitsprogramma voor. U zult na het voorafgaande begrijpen dat hier een warm supporter van deze onderneming staat. Ik denk dat voor de resultaten van dit onderzoek, ik loop nu maar snel op de gebeurtenissen vooruit, in potentie een grote internationale belangstelling bestaat. Op die mogelijkheden zou u vroegtijdig moeten inspelen. Dat kan op allerlei manieren gebeuren. Onder meer door symposia als dit.

Ik kom terug op mijn F-100. Astronomen vormen met elkaar een wereldgemeenschap. De omstandigheden van hun onderzoek noden niet alleen uit tot de ontwikkeling daarvan, het is vaak noodzakelijk. Het is vanzelfsprekend aantrekkelijk voor een luchtvaartmaatschappij de naam van een zeer vooraanstaand lid van deze wereldgemeenschap te gebruiken. Ik weet daarentegen van de heer Dresden dat hij, ondanks David Lodge's Small World, en met alle acht en waardering van mijn kant, bij voorkeur met de trein reist.

MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN VAN DE NEDERLANDSE GERMANISTIEK

Door G. Kurz

Over de beperkingen van de Nederlandse germanistiek kan ik hier weinig zeggen, aangezien die voortvloeien uit het bestaande volume aan instituten en personen. Deze beperkingen worden momenteel bepaald door schaarste en bezuinigingen:

- doordat de belangstelling voor het vak Duits afneemt; dit is met name de afgelopen tien jaar aan het MAVO en het HAVO het geval geweest. Bij het VWO is de belangstelling voor Duits min of meer constant gebleven; ongeveer 55 % van de leerlingen kiest Duits als eindexamenvak.

- doordat het aantal studenten dat aan de universiteit Duits studeert is afgenomen.

- doordat aan de universiteiten is bezuinigd op formatieplaatsen - volledige instituten? - bij germanistiek (1).

Toch lijkt het geen twijfel dat de germanistiek, vanwege de politieke, economische en culturele relaties tussen Nederland en de bondsrepubliek, een uiterst belangrijke en noodzakelijke rol kan spelen en speelt, juist ook omdat die relaties historisch en psychologisch zo beladen zijn. (Velen waren opgelucht dat de voetbalwedstrijd Duitsland-Nederland in een gelijk spel eindigde.) De conclusie daaruit is, mijns inziens, dat voor het vak Duits op scholen en universiteiten propaganda gemaakt moet worden. Men kan niet volstaan erop te wijzen dat de handel ook vanzelf wel bloeit. Als al economische argumenten gebruikt moeten worden: op den duur zal de handel niet "vanzelf" bloeien.

Om geen misverstand te wekken, wil ik hieraan graag direct toevoegen dat germanistiek niet moet worden gedefinieerd als de discipline die zich bezighoudt met de taal en literatuur van Duitsland, na 1945 met de taal en literatuur van de bondsrepubliek en de DDR. De huidige germanistiek heeft de talen en literaturen van tenminste vier duitstalige landen tot object: de bondsrepubliek, de DDR, Oostenrijk en Zwitserland. Dit feit wordt ook in de onderzoekspraktijk van de Nederlandse germanistiek adequaat gethematiseerd getuige de afzonderlijke afleveringen van de "Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik".

Nu wil ik graag ingaan op wat in mijn visie de mogelijkheden of noodzakelijkheden van de germanistiek in Nederland zijn. Mijn overwegingen hebben betrekking op onderzoeksgebieden, zwaartepunten en mogelijke richtingen binnen de germanistiek, met het oog op de beide aandachtsgebieden van de Stichting Literatuurwetenschap, te weten:

- A. kennisoverdracht door middel van literatuur en
- B. literaire verschijnselen in een bovennationaal perspectief.

Deze beide aandachtsgebieden zijn natuurlijk vaag, maar juist daardoor flexibel en bruikbaar.

Ik verwijs ook naar het beleid van de werkgemeenschap Algemene Literatuurwetenschap, waarin "de sociaal-culturele kant van literatuur" wordt benadrukt.

Natuurlijk pleit ik niet voor een uniform onderzoeksprogramma voor de Nederlandse germanistiek. Zoals U weet, zijn pluralisme van scholen

en theorieën en interdisciplinaire verwevenheid, kortom een minimum aan natuurlijke creatieve chaos, een voorwaarde voor wetenschappelijke vooruitgang. Vaak wordt in bepaalde onderzoekssituaties de theoretische en verklarende betekenis van vraagstellingen en theorieën die achterhaald of irrelevant werden geacht herontdekt en gebruikt, soms duiken deze in andere formulering opnieuw op. De recente wetenschapsgeschiedenis levert met haar deels opeenvolgende, deels gelijktijdig optredende benaderingen, structuralisme-semiotiek-hermeneutiek-pragmatiek, daarvan veel voorbeelden.

Op deze wijze zal en moet het in Nederland vigerende onderzoek in de linguïstiek, filologie, literatuurgeschiedenis en literatuurtheorie voortgezet worden. Dit wordt op internationaal hoog aangeschreven niveau bedreven en is vergaand innoverend.

Toch zijn er mijns inziens voor de germanistische taal- en literatuurwetenschap in Nederland mogelijkheden en desiderata, bepaalde vraagstellingen en richtingen in het onderzoek die nieuw moeten worden opgezet of verder uitgebouwd en gebundeld. Een dergelijke heroriëntatie tekent zich overal af, niet alleen in wat met een ongelukkige term *Auslandsgermanistik* of *Fremdsprachengermanistik* wordt genoemd, bijvoorbeeld in de ontwikkeling van "German studies" in Engeland en Amerika, maar ook aan de universiteiten in het Duitse taalgebied.

A. Kennisoverdracht door middel van literatuur

Mijn overwegingen gaan uit van het standpunt dat de Nederlandse germanistiek - ondanks alle overeenkomsten tussen Nederland en Duitsland - een discipline is die een vreemde taal en cultuur betreft, dat zij haar object zowel vanuit het perspectief van degene die er deel van uitmaakt als van de buitenstaander zou moeten (leren) zien. De traditioneel hoge standaard van de Nederlandse germanistiek was en is in zekere zin ook een nadeel: germanistiek werd en wordt hier als germanistiek tout court bedreven, op dezelfde wijze als in het Duitse taalgebied, in zekere zin vanuit het perspectief van degene die er deel van uitmaakt - en niet ook als germanistiek in Nederland. (Dit hangt natuurlijk ook samen met de traditioneel open politiek van benoemingen die de Nederlandse universiteiten voeren, waarbij veel uit het Duitse taalgebied afkomstige docenten bij germanistiek benoemd zijn. Zij hadden en hebben natuurlijk de neiging om germanistiek vanuit het perspectief van degene die er deel van uitmaakt te bedrijven. Ik ben wel de laatste om hierop kritiek uit te oefenen - om voor de hand liggende redenen. Deze situatie kan zeker productief gemaakt worden, in het geval dat de beide perspectieven verbonden worden.)

Ik pleit dus enigszins voor een "nederlandisering" van de germanistiek; minder pathetisch geformuleerd: voor methodische reflectie op het gegeven dat de Duitse taal een vreemde taal is, de Duitse literatuur en cultuur - bij alles wat gemeenschappelijk en verwant is - vreemd zijn. Deze methodische reflectie vereist onder andere nauwe samenwerking tussen de Nederlandse germanistiek en de neerlandistiek, de Nederlandse geschiedwetenschap, sociologie en medialeer, maar ook omgekeerd samenwerking van de neerlandistiek met de germanistiek. Ook voor de neerlandistiek zou dergelijke samenwerking belangrijk en urgent zijn. Een *desideratum* is een wetenschapsgeschiedenis van de germanistiek in Nederland, die zowel als politieke als als cultuurpolitieke geschiedschrijving opgezet zou moeten worden. Er zouden in het kader van de

Duitse en Nederlandse literatuurgeschiedenis ook nog andere desiderata in het onderzoek genoemd kunnen worden. De Duits-Nederlandse literair-historische relaties zijn bijvoorbeeld voor de barok of voor deze eeuw wat betreft de jaren van emigratie naar Nederland goed onderzocht, maar, voorzover ik zie, minder voor de achttiende en negentiende eeuw en voor de periode rond de eeuwwisseling. Welke functie hadden bijvoorbeeld de wederzijdse vertalingen in het polysysteem van de respectieve doelliteratuur? (Waarom houden de bestaande literatuurgeschiedenissen niet op adequate wijze rekening met de betekenis van vertalingen van buitenlands werk?) Van dergelijke vraagstellingen kan men bijvoorbeeld ook een meer effectieve propaganda verwachten, niet alleen voor de Duitse literatuur in Nederland, maar ook voor de Nederlandse literatuur in Duitsland.

Een belangrijke mogelijkheid, om niet te zeggen noodzaak, voor de Nederlandse germanistiek is dus gelegen in het onderzoek van literatuur in haar wisselende culturele functie, in het uitbreiden van germanistiek tot cultuurwetenschap.

Het valt gemakkelijk te voorzien dat de economische en politieke eenwording van Europa en de internationale assimilatie van geïndustrialiseerde landen als reactie en compensatie een sterkere bezinning en concentratie op de nationale en culturele identiteit teweeg zullen brengen. In de bondsrepubliek wordt momenteel een intensieve discussie gevoerd over de vraag wat überhaupt een "Duitse identiteit" zou zijn. Een fundamenteel gebrek aan deze discussie is dat de visie "van buiten" op die identiteit maar zelden adequaat wordt verwerkt, wat eigenlijk noodzakelijk zou zijn. Ook hier ligt een onderzoeksterrein braak voor de Nederlandse germanistiek. Een cultuurwetenschappelijke oriëntatie van de germanistiek kent echter geen eenduidige grenzen. Enerzijds is er een visie die uitgaat van één geschreven literaire traditie, die over staatkundige en nationale grenzen heengaait, het idee van een *koine* van de Duitse literatuur. In een andere visie is er sprake van één taalgemeenschap die gescheiden wordt gehouden door verschil in staatsvorm, maatschappijstructuur, geschiedenis en manier van spreken, met een optelsom van eigen literaturen. In Zwitserland bestaan er dan ook nog verschillende talen binnen een nationale eenheid. Naar gelang van deze wisselende indelingen varieert ook het bereik van de categorieën culturele identiteit en cultureel verschil (2). Tenslotte is de bondsrepubliek, evenals Nederland, op weg naar een multiculturele maatschappij, zodat haar cultuur een geheel van verschillende culturen vormt.

Voor een dergelijke cultuurwetenschappelijke oriëntatie van de germanistiek, waarin linguïstiek en literatuurwetenschap moeten samenwerken, bestaat een fundament en zijn aanzetten gemaakt: in de Duitslandkunde, in de linguïstiek van het hedendaagse Duits, in de methodologie en didactiek van het vreemde talen onderwijs, in empirisch onderzoek naar processen van literaire communicatie. Wat de linguïstiek betreft kan gedacht worden aan uitbreiding naar contrastief opgezette bestudering van vaktalen en taalnormen. Waar deze cultuurwetenschappelijke voorwaarden en aanzetten in de Nederlandse germanistiek bestaan, is het uiterst verbazend te lezen dat in de Stichting ter bevordering van Duitslandstudies in Nederland wel de vakgroepen rechten, geschiedenis, politicologie, economie en sociologie vertegenwoordigd zijn, echter niet germanistiek.

Binnen een cultuurwetenschappelijke oriëntatie dienen niet uitsluitend esthetische en intellectuele aspecten van de samenleving behandeld te worden, maar in principe, conform een uitgebreid cultuurbegrip, alle aspecten van een maatschappij. Daarmee moet de germanistiek niet tot een nieuwe superwetenschap worden uitgeroepen. Maar zij kan in een bepaalde werkverdeling cultuur als een functie van taal en teksten opvatten en begrijpelijk maken, als een functie van verschillende specifieke discours en talige symboolsystemen, sleutelwoorden en ordeningen in kennis die in een maatschappij de paradigma's voor waarneming, gedrag en interpretatie richten en vastleggen. Literatuur is zelf al een vorm van culturele praktijk. Doordat haar medium de taal is en doordat zij institutioneel verbonden is met het aanleren van leesvaardigheid en tekstbegrip vervult de literatuur een leidende rol in het cultuurproces.

De cultuur van een samenleving te onderzoeken is dus niet in de laatste plaats een taak voor de taalwetenschap en de literatuurwetenschap (3).

B. Literaire verschijnselen in een bovennationaal perspectief

Dit uitgangspunt vormt een noodzakelijke aanvulling en correctie op de cultuurwetenschappelijke oriëntatie. De literatuur van een bepaalde cultuur, bijvoorbeeld de Duitse, is ook voor lezers uit een andere cultuur toegankelijk en belangrijk. Zelden of nooit is zij voor lezers uit één cultuur geschreven. Günter Grass schrijft ook voor Nederlandse lezers. Dit is immers één van de aspecten van literatuur dat haar betekenis niet is vastgelegd door de plaats, de omstandigheden en het tijdstip van haar ontstaan; dat wat zij te zeggen heeft lezers van later tijd of uit andere culturele configuraties nog steeds kan aanspreken. De betekenis van literatuur is niet beperkt tot één cultuur of één samenleving. De literaire tekst bezit niet alleen een historische en een culturele, maar ook een esthetische identiteit, die zich kan losmaken van culturele voorbeelden en deze kan relativiseren (2). Dit bovennationale uitgangspunt betekent dus ook dat de teksten uit de Duitse literatuur binnen de intertekstualiteit van de Europese literatuur worden onderzocht - in overeenstemming met de traditionele standdaard van de Nederlandse germanistiek.

Deze beide elkaar aanvullende en corrigerende oriëntaties in de germanistiek in Nederland kunnen en moeten door planning van onderzoek gestimuleerd en gebundeld worden. Deze planning moet echter ruimte laten voor niet gebonden onderzoek, voor de nieuwsgierigheid en eigenzinnigheid van de individuele onderzoeker. Planning van onderzoek is goed voor de bureaucratie, maar niet altijd goed voor het onderzoek zelf.

Noten

1. Vergelijk de gegevens bij L. Christophersen, Bestandsaufnahme und Bedarfsanalyse in Bezug auf Deutsch als Fremdsprache. Ein Projektbericht. Info DaF 14, nr.1, februari 1987, p. 148 e.v.
2. Vergelijk M. Böhrer, Literarisch-kulturelle Sozialisation in den deutschsprachigen Ländern im interkulturellen Vergleich. In: Germanistik und Deutschunterricht im Zeitalter der Technologie.

Vorträge des Germanistentages Berlin 1987. Ed. N. Oellers, Tübingen 1988, deel 1, pp. 242-255

3. Vergelijk bij voorbeeld B. Thum, Germanistik als angewandte Kulturwissenschaft. In: aangeh w, deel 1, pp. 256-280
4. Vergelijk de belangrijke opmerkingen van H. Steinmetz, Literarische Wirklichkeitsperspektivierung und relative Identitäten. Bemerkungen aus der Sicht der Allgemeinen Literaturwissenschaft. In: Das Fremde und das Eigene. Prolegomena zu einer interkulturellen Germanistik. Ed. A. Wierlacher, München 1985, pp. 65-80

MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN VAN DE NEDERLANDSE ROMANIST

door
A. Kibédi Varga

Mijn onderwerp moet ik tegelijk beperken en uit laten dienen. Beperken, omdat ik alleen op het gebied van de Franse letterkunde enig overzicht mag pretenderen te hebben, niet op dat van de Italiaanse of Spaanse. En uit laten dienen, omdat mijn opmerkingen, *mutatis mutandis*, deels voor de andere moderne vreemde talen en deels voor de algemene literatuurwetenschap gelden. Om niet alleen namens mijzelf te spreken en om van de ervaringen van collega's te profiteren, heb ik de problematiek van dit symposium aan alle collega's en oud-collega's Franse letterkunde in Nederland voorgelegd. In het bijzonder ben ik de heren Van Buuren, Dresden, Hillemaar en Tans erkentelijk voor hun suggesties.

De plaats en de faam van de Nederlandse romanistiek hangen nauw samen met de telkens, en soms snel, wisselende internationale - en dan in het bijzonder in Parijs vigerende - "modes" of paradigmata. Vóór en vlak ná de oorlog was het onderzoek op het gebied van de Franse letterkunde voornamelijk biografisch-historisch gericht, ook wetenschappelijke tekstedities - men denke bij voorbeeld aan de reeksen "Classiques Garnier", Sociétés des Textes Français Modernes, Textes Littéraires Français - werden vanuit dit perspectief opgezet. Hierin was weinig plaats voor buitenlanders weggelegd. Wie relevant onderzoek wilde doen, moest in feite in Frankrijk wonen. In Nederland beperkte men zich veelal tot een soort lokaal receptieonderzoek ("Les écrivains français en Hollande"). Dit type onderzoek staat in de laatste jaren minder centraal, maar zou meer aandacht verdienen daar Nederlandse bibliotheken en archieven nog veel nauwelijks bekend materiaal bergen dat voor de Franse literatuur- en cultuurgeschiedenis, vooral van de 17e en 18e eeuw, van veel belang zou kunnen zijn.

Een verder kenmerk van deze periode lijkt wel te zijn dat men filologisch en taalkundig onderzoek belangrijker scheen te achten dan letterkundige research. De bekendste Nederlandse romanisten uit die jaren zijn Salverda de Grave, een medievist, en C. de Boer, de linguïst die als een voorloper van de moderne structuralistische taalkunde kan worden gezien. Bij dit alles speelde wellicht ook zoiets als de Nederlandse "volksaard" een rol: filologie en taalkunde zijn "serieuzer", de onderzoeksresultaten zijn duidelijker, wellicht zelfs meetbaar, terwijl in de letterkunde subjectieve factoren als smaak en waardeoordeel een rol blijven spelen.

In de zestiger jaren is door een verandering van het internationale paradigma de onderzoeksituatie in Nederland gunstiger geworden: archief- en bibliotheekonderzoek worden minder belangrijk, Parijs stelt nieuwe wetten die ook buiten de romanistiek gelden: die van het structuralisme, dat ook aan letterkundig onderzoek een meer wetenschappelijke status pretendeert te verlenen. Het werk op het gebied van de Franse letterkunde wordt tevens werk op het gebied van de algemene literatuurwetenschap. De Nederlandse romanistiek is sinds die jaren internationaal veel bekender: velen wonen buitenlandse congressen bij - mijn

ervaring is dat wij, met de Amerikanen, Duitsers, Fransen en Italianen, tot de "Top-Vijf" behoren wat betreft de frequentie van (actief en passief) congresbezoek -, velen publiceren in het buitenland (ook boeken) en velen worden in buitenlandse publikaties geciteerd. Ook binnen de grenzen zijn er, voor wie op het gebied van de Franse letterkunde onderzoek doet, meer mogelijkheden: hij of zij kan recensies en kortere stukken in het tijdschrift Rapports - Het Franse Boek publiceren en langere studies in de thematische bundels van de publikatiereeks CRIN (Cahiers de recherches des instituts néerlandais de langue et littérature françaises), waarvan in tien jaar tijds twintig delen verschenen zijn. Beide publikaties bieden de beginnende Nederlandse romanisten het voordeel dat zij ook in het buitenland steeds bekender worden; het is zelfs voorgekomen dat één van deze publikaties bij een officieel Frans universitair examen tot de aanbevolen lectuur behoorde.

De vraag rijst natuurlijk of dit samengaan van Nederlands en Frans onderzoek, dat in de zestig jaren begon, ook verder uitgebouwd kan worden of, integendeel, bedreigd wordt. De paradigmatische ontwikkeling van structuralisme (semiotiek, narratologie) naar poststructuralisme, dat wil zeggen naar - opnieuw - meer historisch en psychologisch gericht onderzoek, naar een literatuurbegrip dat kennisoverdracht insluit, wordt ook in Nederland gevolgd. Het probleem is echter dat deze ontwikkeling, door haar meer subjectieve en pluralistische tendenzen, de aansluiting bij de internationale hoofdstromingen moeilijker maakt; het gevaar is niet denkbeeldig dat men op de eenmaal (en terecht) verworven lauweren blijft rusten en blijft staan bij het vorige, wetenschappelijker aandoende, structuralistische paradigma.

Evenals de universitaire docenten van andere moderne vreemde talen, heeft de Nederlandse romanist een dubbele taak: aan de ene kant moet hij participeren in het internationale romanistische onderzoek, aan de andere kant moet hij de Franse letterkunde en het Frans literatuurwetenschappelijke onderzoek vertolken en bekend maken in Nederland. Deze twee taken stellen verschillende eisen, te beginnen al met de eis dat men twee talen perfect schriftelijk moet beheersen. Laat ik hierbij, ten aanzien van deze dubbele taak, een paar problemen signaleren:

1. Er is een conflict van niveaus, van retorische intentie. Het gaat er niet alleen om dat de eerste taak een meer erudiete en de tweede een populair-wetenschappelijke toonzetting vergt, maar ook om de telkens opnieuw te stellen vraag, op welke punten men impliciet of expliciet moet zijn. De verschillen tussen de twee culturen zijn groot.

2. De dubbele taak wordt sterk bemoeilijkt door wat ik gemakshalve "karakterverschillen" zou willen noemen en wat enigszins overeenkomt met de bekende cliché's en vooroordelen: de Nederlanders zijn in Franse ogen zwaar op de hand en de Fransen gaan in Nederland voor briljante maar ietwat frivole zoniet oppervlakkige geesten door. Het Franse onderzoek in de geesteswetenschappen - in feite het hele intellectuele leven in Frankrijk - bezit twee belangrijke kenmerken: de hang naar retoriek, de behoefte om ook wetenschappelijke uitspraken in een fraaie stijl te kleden, waardoor ze aantrekkelijker maar ook impliciet lijken, en de hang naar algemene uitspraken, een zekere *Theoriefreudigkeit* die niet altijd op degelijk, dus eventueel ook saai, empirisch onderzoek stoelt. De zin voor retoriek en de zin om telkens theorieën en theorie'tjes te ontwikkelen, hebben tot het ontstaan van specifieke jargons bijgedragen, waar men in Nederland met enige argwaan tegenaan

kijkt. Het praktische en pijnlijke gevolg hiervan kan zijn - ik ken voorbeelden - dat een (al te exacte) aansluiting bij Franse voorbeelden schadelijk kan zijn voor een wetenschappelijke carrière binnen Nederland.

3. De genoemde zogenaamde "karakterverschillen" verleiden de Nederlanders - en vooral de Nederlandse intellectuelen - tot een merkwaardige ambivalente houding ten opzichte van Frankrijk, die men met de termen francofilie en francofobie kan aanduiden. De eerste houding, alles wat Frans is aanbidde, hangt met een minderwaardigheidsgevoel samen ("Nederland heeft geen cultuur"), de tweede, die op gevoel van eigenwaarde, op nationalisme zelfs berust, vormt dan een tegenwicht. Deze vervlechting van verborgen minderwaardigheidsgevoel en verborgen nationalisme is kenmerkend, dunkt me, voor kleinere volken: ik, die van oorsprong uit een ander klein land kom, kan hierover meepraten. Deze ambivalente houding tegenover Frankrijk is geheel anders dan die tegenover bij voorbeeld Duitsland of de Verenigde Staten: deze worden mede door politieke en economische overwegingen (herinneringen) bepaald, terwijl voor de eerste de overwegend culturele aard ervan kenmerkend is. Daarom hebben daar ook romanisten mee te maken, ze kunnen zich er niet altijd aan onttrekken en ondervinden er, bij de uitvoering van hun dubbele taak, af en toe ongetwijfeld hinder van.

4. Doordat elke Nederlandse romanist in de eerste plaats naar Frankrijk, naar Parijs kijkt, vergeet hij maar al te vaak de vele romanisten die in een soortgelijke situatie verkeren - in andere landen! We hebben slechts incidenteel contacten met Belgische, Duitse, Italiaanse, Engelse, enzovoort, romanisten en merken af en toe met verbazing - en tot onze schande - hoeveel goed werk in die landen wordt gedaan. We kennen er alleen van wat in Franse tijdschriften en bij Franse uitgeverij verschijnt. Men kan zeggen dat hier een taak voor de Fransen is weggelegd: er bestaat inderdaad een Association Internationale des Etudes Françaises en de Revue d'Histoire Littéraire de la France publiceert steeds meer recensies van in het buitenland en in andere talen gepubliceerde werken. Toch is dit niet voldoende: mijn (vrij toevallige) contacten met Duitse, Italiaanse en Belgische collega's overtuigen me meer en meer van de noodzaak van een gezamenlijke verkenning van de "Franse periferie".

Binnen het universitaire bedrijf dat sterk - wellicht zelfs te sterk - in beweging is, is het in dit verband van belang om op twee ontwikkelingen te wijzen:

Het onderwijs beïnvloedt in onze vakken het onderzoek: voor een gedegen voorbereiding van colleges verzamelt men immers veel materiaal en kennis die men niet ongebruikt wil laten en die ook voor onderzoek relevant is. Daar door de belangstelling van de studenten er in het onderwijs een massale verschuiving naar moderne perioden plaatsvindt, gebeurt hetzelfde ook in het onderzoek. Deze modernisering wordt overigens mede bevorderd door de technische moeilijkheden die een onderzoeker ondervindt wanneer hij zich in Idaho of Nieuw Zeeland, dat wil zeggen ver van Franse bibliotheken, met 16e of 17e eeuwse Franse onderwerpen wil bezighouden.

De steeds sterkere interdisciplinariteit en internationalisering zowel in het onderwijs als in het onderzoek zijn twee van elkaar duidelijk te scheiden tendenzen die na 1992 alleen maar sterker kunnen worden, maar die nu reeds bepaalde problemen oproepen. Wie met colle-

ga's uit andere vakken en uit andere landen samenwerkt, merkt bij voorbeeld dat de terminologie gedeeltelijk verschilt, dat de periodisering anders verloopt en dat hierdoor dubbelzinnigheden en misverstanden kunnen ontstaan. Ook kan de omstandigheid dat in de verschillende (Europese) taalgemeenschappen en samenlevingen de sociale en culturele status van de letterkunde anders is, verrassende gevolgen hebben voor de internationalisering van ons werk.

Op grond van deze ontwikkelingen zou ik tot slot twee wensen willen formuleren of, zo men wil, twee voorstellen willen doen:

a. Internationalisering van de samenleving vereist de internationalisering van het literatuuronderwijs. We kunnen niet langer volstaan met het (laten) bestuderen van boeken die in een taal geschreven zijn die men op school leert. Ondanks de dikwijls gesignaleerde theoretische zwakheden van het vak en ondanks het gevaar van oppervlakkigheid zou dus meer plaats moeten worden ingeruimd, naast de algemene, voor de vergelijkende literatuurwetenschap. Wat het onderwijs betreft, denk ik heel concreet aan wat bij voorbeeld in Joegoslavië en Hongarije gebeurt: binnen het literatuuronderwijs in de moedertaal wordt plaats ingeruimd voor enkele representatieve werken uit de wereldliteratuur, die men in vertaling leest.

b. Er bestaan tussen de academies van diverse landen bilaterale overeenkomsten om het geschiedenisonderwijs op elkaar af te stemmen. Historici uit het ene land keuren de geschiedenisboeken uit het andere land om te zien welk beeld daar de kinderen over hun land voorgeschoteld krijgen. Naar voorbeeld van deze commissies zou het wellicht aanbeveling verdienen om een Europese commissie literatuurwetenschap op te richten die een ethisch gezien wellicht minder nobele, maar wetenschappelijk gezien niet minder belangrijke taak zou krijgen: namelijk om de in de verschillende talen gehanteerde terminologie op elkaar af te stemmen en om meer inzicht te krijgen, door expliciete discussies, in de nationale verschillen in literatuuropvattingen.

THE VANISHING "ANGLIST"?

door
Theo L. D'haen

In 1992, dat magische jaar, breken gouden tijden aan voor de Nederlandse anglist. De opheffing van de Europese binnengrenzen, de voortschrijdende internationalisering van het openbare en industriële leven, in de Europese Gemeenschap, de internationalisering van de studie ook, zullen de roep naar talenonderwijs fel doen toenemen. Het Engels is nu reeds de voor Nederlanders meest toegankelijke Europese *lingua franca*. Toch lijdt het geen twijfel dat, om de competitiviteit van het Nederlandse bedrijfsleven te handhaven en te verhogen, om de Nederlandse overheid op een niveau van gelijkwaardigheid te laten deelnemen aan het Europese *decision making process* en om de Nederlandse academicus te laten delen in en bijdragen aan de voorziene intensivering van onderwijs en onderzoek in Europees verband, de actieve en passieve kennis van het Engels nog aangescherpt zullen moeten worden. Het valt dus te voorzien dat een vrij ver doorgedreven component Engelse taalstudie een regulier onderdeel zal gaan vormen van bijna elke academische studie in Nederland.

Het valt zelfs te voorzien dat, om na 1992 ook buitenlandse studenten aan te trekken (en dat zal heus wel nodig zijn zodra de binnengrenzen wegvallen en het vrije verkeer van personen binnen de Europese Gemeenschap ook geldt voor studenten, met behoud van hun nationale beurzen) en om ook de eigen studenten zo goed mogelijk voor te bereiden op een beroeps carrière die de enge nationale grenzen overschrijdt, vakgericht onderwijs in het Engels een regulier onderdeel van de meeste Nederlandse academische curricula zal vormen. Stappen in die richting werden en worden trouwens nu reeds gezet aan verschillende universiteiten, zoals bij voorbeeld bij het Centrum Niet-Westen van de faculteit der Letteren evenals bij de faculteit Rechten te Leiden. Het gevolg van één en ander kan uitsluitend zijn dat de vraag naar Engels taalonderwijs fel zal stijgen. Hoewel het geschetste scenario theoretisch van toepassing is op elke talenstudie in Nederland, en zeker op de studie van elke in de Europese Gemeenschap gesproken taal, zal het duidelijk zijn dat, om historische en praktische redenen, de druk op het Engels het grootst zal zijn in Nederland. En dan breken dus die al aangekondigde gouden tijden aan voor de anglistiek in Nederland.

Mis. Kwantitatief zal de vraag naar onderwijs van en in het Engels zeker fors toenemen. Het meeste van dat onderwijs zal echter op een laag tot betrekkelijk laag niveau moeten gebeuren en zal bijna uitsluitend gericht zijn op taalbeheersing en op het bijbrengen van een specifiek vakgerichte woordenschat. Met andere woorden: het leeuwendeel van het onderwijs Engels ná 1992 - en wellicht vroeger als we klaar willen staan vóór 1992 - zal dienstverlenend zijn. Wat de kwalitatieve gevolgen zullen zijn voor de huidige vakgroepen Engels laat zich raden. Door de onophoudelijke bezuinigingen van de afgelopen tien jaar is het docentenbestand bij deze vakgroepen fel geslonken. Daarenboven heeft een willekeurige vacaturestop het profiel van afzonderlijke vakgroepen vaak totaal vertekend. Tenslotte is het zo dat de meeste Nederlandse

universiteiten, al dan niet onder druk van de overheid en/of de publieke opinie, de humaniora tot het sluitstuk van hun begroting hebben gemaakt. Het resultaat van dit alles, gekoppeld aan in de meeste gevallen, ondanks de prognoses, nauwelijks teruggelopen studentenaantallen, een sterk gestegen publikatiedruk en een steeds aanzwellende papierstroom aangezwengeld door een op alle niveaus voortwoekerende administratie, is dat vele van onze vakgroepen het breekpunt hebben bereikt. Wanneer de vraag naar Engels toeneemt, zal van ons toch verwacht worden dat we aan die vraag voldoen. Het recente verleden heeft ons geleerd dat zulks waarschijnlijk geen en in het beste geval laattijdige en gedeeltelijke compensatie in docenttijd zal inhouden. De praktijk zal dan ook zijn dat meer onderwijstijd van alle docenten Engels, en niet alleen van de taalverwervingsspecialisten, naar betrekkelijk elementair taalvaardigheidsonderwijs zal moeten gaan.

Het zal zonder meer duidelijk zijn dat dit enkel ten koste kan gaan van het vakgebonden onderwijs. Daar een aantal overzichtscursussen, die de ruggegraat vormen van een vakstudie Engels en die zelfs node gemist zullen kunnen worden in een studie Algemene Letteren of Europese Studies, noodzakelijkerwijs gehandhaafd zal moeten blijven, zal er dus vooral worden gesnoeid in de meest gespecialiseerde cursussen. In dat deel van het onderwijs dus dat idealiter het nauwst aansluit op het onderzoek van de staf. En als de vraag naar Engels taalonderwijs zeer groot mocht zijn en de druk van de universitaire en andere overheden navenant is, dan zou onder het inroepen van een hoger belang de onderzoekstijd van de staf best eens gevorderd kunnen worden om een tekort aan reguliere onderwijstijd van de zittende staf Engels te dekken.

Het hoeft geen betoog dat een dergelijke evolutie de doodsteek zou betekenen voor de anglistiek. Met de internationalisering, ook van het academische leven, zal het wetenschappelijke niveau van de meeste disciplines immers sterk worden opgetrokken. Nu is de anglistiek ook nu reeds de misschien wel meest competitieve discipline onder de talenstudies. Dit houdt overigens geen kwaliteitsoordeel in wat betreft het onderwerp of de beoefening van andere talenstudies in Nederland, of zelfs daarbuiten. Het heeft uitsluitend te maken met het kwantitatieve en kwalitatieve bereik van de anglistiek op mondiaal vlak, en dit om evidente historische en wellicht economische en politieke redenen. Vanuit deze optiek geloof ik dat ik niemand tekort doe wanneer ik stel dat de Nederlandse anglistiek in zijn geheel, en specifiek ook op het gebied van de letterkundestudie, ook onder de huidige condities nauwelijks in staat is, zelfs op deelgebieden, de toets van de internationale vergelijking te doorstaan. Dezelfde vaststelling zou overigens gemaakt kunnen worden met betrekking tot de meeste van de landen van de Europese Gemeenschap. Uiteraard vallen in elk land, ook in Nederland, wel een paar gunstige uitzonderingen aan te wijzen. Maar het ligt dus eigenlijk voor de hand er voor te pleiten dat het niveau van de Nederlandse anglistiek, met het oog op "1992 and all that", best nog een eindje opgekrikt zou mogen worden.

Meer onderzoek dus, meer onderzoekers, meer hoogwaardige cursussen, meer publikaties en betere publikaties, meer internationale contacten, meer gastlezingen, meer deelname aan congressen en conferenties, meer deel uitmaken van internationale redacties. Nu zou dat al heel moeilijk zijn met behoud van de huidige staf, en de huidige budgettaire middelen, als de lopende taken uitgevoerd blijven worden. Het wordt absoluut

onmogelijk als de toenemende vraag naar Engels taalonderwijs over onze vakgroepen heenvalt zonder dat onze faculteiten en universiteiten er op voorbereid zijn. Ik ben er me trouwens pijnlijk van bewust dat wat ik hier nu zeg wel eens de gedroomde stok zou kunnen zijn om de spreekwoordelijke hond te slaan. Het zal ook duidelijk zijn dat zulks zeker niet de bedoeling van mijn betoog is. Ik wil hier enkel de dilemma's schetsen waarvoor de anglistiek zich in een zeer nabije toekomst zal gesteld zien. Overigens stellen gelijksoortige dilemma's zich, weliswaar wegens andere redenen, misschien nog wel scherper voor de vakgebieden der andere Europese Gemeenschapstalen: waarom zouden zij immers de dans ontspringen wanneer de dreiging blijkbaar al zo reëel is voor een vakgebied dat in de ogen van de beleidsmakers in elk geval nog enig nut heeft bewezen, zelfs indien het alleen maar om het laagste en meest elementair-praktische niveau gaat. Of meent men echt dat, wanneer toekomstige geavanceerde studenten Engels, na een elementaire taalvaardigheidsopleiding in Nederland, hun Shakespeare wellicht in Oxford of Cambridge zullen moeten halen, studenten Duits voor hun Goethe niet in Keulen, studenten Italiaans voor hun Dante niet in Florence, studenten Spaans voor hun Cervantes niet in Salamanca en studenten Frans voor hun Proust niet in Parijs terecht zullen moeten? Of dat wanneer de academische studie Engels teruggeschroefd wordt naar één of twee vestigingen in Nederland hetzelfde niet - en wellicht in nog sterkere mate - zal gelden voor hun vakgebieden?

Laten we echter terugkeren naar ons onmiddellijke onderwerp: wellicht zullen zelfs een aantal collega's uit de anglistiek me nu beschuldigen van overdreven pessimisme. Ik geloof echter dat het geen enkele zin heeft de toestand rooskleuriger te schetsen dan hij is. Het komt er eerder op aan na een sterkte- en zwakteanalyse na te gaan hoe verbetering kan worden nagestreefd. Een eerste conclusie lijkt mij vrij duidelijk: er moeten klare beleidskeuzes gedaan worden door onze respectieve werkgevers: faculteiten, universiteiten en andere overheden. Wenst men een studie Engels op academisch niveau of niet. Zo neen, dat men er dan de consequenties uit trekke. Zo ja, dat men dan de voorwaarden schept scheppe om de zaak behoorlijk te doen en te blijven doen, en om op internationaal niveau mee te draaien qua onderzoek en onderwijs. In eerste instantie houdt dat in dat garanties worden gegeven dat onderzoek en geavanceerd onderwijs op het gebied van de literatuurwetenschap mogelijk blijven. Met andere woorden: dat de tijd en de staf nodig voor dit alles gevrijwaard blijven van alle mogelijke aanslagen, ook in naam van een theoretisch hoger belang.

Een tweede conclusie die zich opdringt is dat de vakgroepen zelf, en de onmiddellijk betrokken beleidsinstanties, een strategie ontwikkelen die rekening houdt met de zich snel wijzigende toestand. In wat nu volgt wil ik hier op ingaan, met dien verstande dat wat ik hier zeg mijn persoonlijke inschatting is en dus op generlei wijze geïnterpreteerd kan worden als de mening weergevend van enig collectief. Om te beginnen zou men eindelijk moeten inzien dat de traditionele opleiding anglistiek geen praktisch en economisch nut meer heeft in de huidige situatie. De meeste opleidingen Engels, dat wil zeggen de vakkenpakketten en de inhoud en leerdoelen van de meeste cursussen uit deze pakketten, werden ontworpen voor aanstaande eerstegraadsleraren. Sedert een jaar of vijf bestaat deze afzetmarkt niet meer voor onze afgestudeerden. Het heeft dan ook geen enkele zin de bestaande vakkenpakketten te handhaven. Dan is er de fictie dat een academische vakgroep zijn

studenten opleidt tot onderzoekers in spe, tot potentiële academici. Zelfs in de vette jaren was dit een illusie; nu, met de zo geslonken academische markt, moet men wel stekeblind zijn om een dergelijke illusie nog langer te koesteren. Met andere woorden: onze vakgroepen werken zowel te algemeen als te specialistisch voor het gros van de studenten. Natuurlijk, er zullen altijd leraren nodig zijn, zij het wellicht minder dan vroeger. Allicht, er zullen altijd nieuwe onderzoekers en academici nodig zijn, zij het wellicht minder dan in de gouden jaren zestig en zeventig. Ongetwijfeld zullen er steeds studenten zijn die het leraarschap of het onderzoekerschap ambiëren. Maar waarom hen grotendeels hetzelfde programma laten volgen? En wat met die grote meerderheid van studenten die noch leraar noch onderzoeker wil worden?

De remedie ligt voor de hand, ook al zal ze op grote bezwaren stuiten, op zowel vakideologische als persoonlijke gronden: ontwerp een minimumprogramma Engels - wat mij betreft enkel een propaedeutische met vooral taalvaardigheid en een introductie cursus tot elk der andere aspecten van de studie Engels - dat de student zo snel mogelijk een zo groot mogelijke keuzevrijheid biedt. Biedt dan een aantal samenhangende pakketten aan die een minderheid voorbereidt op het leraarschap, een minderheid op het onderzoekerschap en de meerderheid op een onbestemde carrière in het bedrijfsleven, overheidsdienst, et cetera. Overigens is mijn laatste zinsnede geenszins pejoratief bedoeld: in Engeland en in de Verenigde Staten is het zeer gebruikelijk dat studenten in de letteren, en specifiek afgestudeerden Engelse letterkunde, functies aanvaarden in het bedrijfsleven, in de diplomatieke dienst of bij de overheid. Dat zulks in Nederland niet de regel is, hoeft nog geen negatief oordeel in te houden over de studie letteren. Het zou er eerder toe moeten aanzetten op dit gebied een mentaliteitsverandering in Nederland na te streven, te beginnen bij het Ministerie van Onderwijs, door via onze afgestudeerden het afdoende bewijs van hun nut en bruikbaarheid te leveren. Wellicht ligt hier ook een vruchtbaar terrein voor de public relations deskundigen van onze respectieve universiteiten. Wat er ook van zij, die laatste en grootste groep studenten Engels zou zijn voordeel kunnen doen met de dienstverlenende cursussen Engels aan derden en met cursussen uit de vrije keuzeruimte gericht op het bijbrengen of aanleren van specifieke vaardigheden en kennis. Daarnaast zou een aantal keuzecursussen Engels, ook literatuur, van gevorderd maar niet hoog specialistisch niveau volstaan om deze groep, en ook de aanstaande leraren, de nodige studiepunten te bezorgen om af te studeren. Het grootste deel van deze laatste cursussen zou uit relatief massale overzichtshoorcolleges kunnen bestaan. Die cursussen die wel onderzoeksggericht zijn en die de student die dit ambiëert dus voorbereiden op het onderzoekerschap zouden daarentegen veeleisender en van duidelijk hoger niveau moeten zijn dan nu vaak het geval is. Dat zou zeker het geval moeten zijn met de cursussen die eventueel een desbetreffende tweede fase opleiding zouden invullen.

Het resultaat van een dergelijke herinrichting van de studie Engels zou zijn dat de studenten veel vroeger aan zelfselectie kunnen doen en dat het niveau van elk der mogelijke stromen hoger is in functie van de gedifferentieerde leerdoelen en eindtermen eigen aan elke stroom, dus ook dat van de zelfgekozen onderzoekers in spe. Ik kan daar hier nu niet op ingaan, maar ik denk dat een dergelijke reorganisatie gedeeltelijk ook een antwoord zou kunnen bieden op de verhoogde vraag naar

Engels taalonderwijs en mogelijkwerwijze zelfs wat zou kunnen doen aan de in Europees verband wel erg lange toegelaten studieduur van zes jaar voor een studie Engels aan een Nederlandse universiteit. Het belangrijkste, in de context van ons symposium, is dat een dergelijke maatregel niveauperhogend zou werken ook op het gebied van de letterenstudie Engels. Dat is des te belangrijker daar onze afgestudeerden binnenkort op de academische markt niet alleen niet langer gebonden zullen zijn door de nu nog nationale grenzen, maar er ook niet langer door beschermd zullen worden.

Het volstaat echter niet het niveau van onze afgestudeerde potentiële onderzoekers in de letteren te verhogen. Ze moeten ook degelijk begeleid kunnen worden. Dat geldt des te meer wanneer die potentiële onderzoekers ook daadwerkelijk onderzoekers worden. Het is utopisch te denken dat de huidige staf de gepaste begeleiding kan verzorgen op alle terreinen van de anglistiek. Er zal dus gekeken moeten worden naar de specifieke sterkte van bepaalde instituten of vakgroepen en de er aan verbonden individuen. Er zal ook gekeken moeten worden naar het al dan niet voorradig zijn van de nodige bibliotheekcollecties. Hier zullen weer keuzen nodig zijn, hetzij op basis van voorhanden zijnd materiaal, hetzij op basis van beleidsoverwegingen voor de toekomst. Tenslotte zullen die keuzes mede moeten worden bepaald door strategische overwegingen met betrekking tot wat een Nederlandse anglist sterker doet staan in Europees concurrentieverband, ervan uitgaande dat er voor de rest vakinhoudelijk gesproken sprake kan zijn van een gelijkwaardig kwalitatief niveau. Het is evident dat hier als extra's kunnen gelden binnen Nederland zelf de bekendheid niet enkel met de Engelstalige literatuur en cultu(u)r(en) maar ook met de eigen Nederlandse equivalenten, en binnen Europa de bekendheid met meer literaturen en culturen.

Met andere woorden, en om het weer maar even in het (dit keer Amerikaanse) Engels te zeggen: "I'm upping the ante". Eigenlijk komt het er op neer dat een Nederlandse anglist, om in Europees (en ruimer) verband mee te tellen, niet enkel een duivels goed anglist moet zijn, maar daarenboven ook een redelijk bekwaam neerlandicus, germanist of romanist. Kortom: hij of zij moet eigenlijk steeds een beetje (en vaak meer dan dat) comparatist zijn. Uiteraard houdt dit weer allerlei consequenties in wat betreft de ideale vooropleiding van potentiële anglistische onderzoekers, en dit in termen van vrije keuzemogelijkheden die hen geboden worden en de invulling daarvan. Indien U nu zegt dat het congeform mijn schets steeds moeilijker wordt anglist te zijn dan heeft U volkomen gelijk: enkel de besten zullen het rooien in de bikkellharde concurrentiestrijd die zich aandient. Mogelijk klinkt dit elitair, maar ik geloof dat het de enige mogelijkheid is voor de discipline om in Nederland te overleven en ik denk dat potentieel geïnteresseerden in de anglistiek als discipline zich dit maar beter van het begin af bewust kunnen zijn.

Het is duidelijk dat al wat ik tot nu toe gezegd heb consequenties heeft voor het te voeren beleid qua subsidiëring en stimulering van de anglistiek. Vooreerst houdt dit gevolgen in wat betreft het te subsidiëren onderzoek. Hoewel detailprojecten op overigens gerespecteerde deelgebieden van de literatuurstudie Engels *an sich* volkomen honorabel zijn, houden ze geen meerwaarde in wat betreft de positie van de Nederlandse anglistiek en de betrokken onderzoeker, ten opzichte van

de buitenlandse concurrentie. Een onderzoek van anglistische signatuur met aandacht voor comparatistische aspecten, Nederlands, germanistisch, romanistisch of wat dan ook, doet dit wel. Een neerlandistische inbreng scherpt trouwens de concurrentiepositie van de betrokken onderzoeker aan binnen Nederland zelf en heeft naar de overheid en de publieke opinie toe een duidelijk grotere relevantie. Men kan zelfs gerust stellen dat een dergelijke benadering de betrokken onderzoeker ook in een betere concurrentiepositie brengt ten opzichte van *native speakers* die werkzaam zijn op hetzelfde gebied. De weerstand tegenover anderstalige onderzoekers op het gebied van de Engelse en/of Amerikaanse letterkunde is niet te onderschatten (ik maak me trouwens geen illusie dat dit in andere vakgebieden minder het geval zou zijn). Het is derhalve tactisch beter niet als zuiver anglist aan te treden maar als comparatist die ook wat aan anglistiek doet. Dat werkt minder bedreigend.

Elders heb ik aangegeven wat naar mijn mening de ideale projecten zijn binnen het zojuist geschetste kader. Kort samengevat komt dat neer op onderzoek waarvoor de basisgegevens (het nodige onderzoeksmateriaal en de nodige expertise) in Nederland aanwezig zijn, dat wegens praktische omstandigheden moeilijk door iemand uitgevoerd kan worden die niet in Nederland is en het Nederlands niet machtig is, en dat toch kan bijdragen aan het uitdiepen van een supranationale problematiek. Ikzelf zie het op dit ogenblik te Leiden lopende onderzoek naar processen van culturele receptie en transformatie van negentiende-eeuwse sentimentele Amerikaanse fictie in Nederland als een dergelijk project. Idealiter zou een dergelijk project dan nog in het kader moeten staan van een groter programma, met promovendi, begeleiders en zelfstandige onderzoekers uit verschillende vakgebieden teneinde zo een hele periode en de wisselwerking tussen een aantal culturen en literaturen in kaart te brengen. *Mutatis mutandis* kunnen dergelijke projecten worden opgezet voor verschillende perioden en voor verschillende specifieke processen van culturele interactie.

Het interessante aan deze aanpak is dat er zo een herkenbaar Nederlandse inbreng is op het desbetreffende vakgebied, zeggen we de anglistiek, die juist omdat hij zich onderscheidt van wat door de *native speakers* zelf gedaan wordt niet onmiddellijk als rivaliserend wordt ondervonden maar wel als complementair. Vanuit de eigen Nederlandse of Europese invalshoek kan men dan ook zinnig bijdragen tot de discussie rond het vakgebied en dit met nuttig effect ook voor die *native speakers*. Ik denk hierbij aan de verhitte discussies over canons en canonvorming binnen de Engelstalige literatuur, waar een inbreng vanuit Nederland, gebaseerd op het soort onderzoek naar processen van interculturele overdracht zoals boven geschetst, zeker op belangstelling ook vanuit Engeland en de Verenigde Staten kan rekenen. Uitgaande van een specifieke literaire praktijk kan dergelijk onderzoek daarenboven een bijdrage leveren tot (de discussie rond) de theorievorming. Dit alles neemt natuurlijk niet weg dat ook nog nuttig werk verricht kan worden op die engere domeinen van de letterkundestudie Engels waarop in Nederland - conform de sterkteanalyse die ik een vorige alinea aanstipte - de nodige expertise voorhanden is, al geloof ik dat ook daar de toevoeging van een comparatistische en indien mogelijk neerlandistische component vaak een versterking zou betekenen. Dit onderzoek zal in de regel gelieerd zijn met reeds lopende vf-programma's aan de onderscheiden universiteiten en wellicht zou een nuttige werkverdeling tussen NWO, en met name de Stichting Literatuurwetenschap, en de onderscheiden

universiteiten erin bestaan zulk onderzoek in principe over te laten aan door die universiteiten aan te stellen aio's, terwijl de stichting een coherent beleid zou voeren langs de lijnen die ik schetste.

Verder houdt het gezegde uiteraard gevolgen in wat betreft de keuze van uitvoerders en begeleiders van te subsidiëren projecten. Met andere woorden: er moet worden afgestapt van het principe van de verdelende (on)rechtvaardigheid zoals dat nu nog al te vaak gehanteerd wordt. Ofwel maakt men de koek op volgens een vooraf afgesproken verdeelsleutel, ofwel selecteert men volgens gerichte criteria en in een samenhangend beleidskader. Kiest men voor het tweede principe dan moet men tot werkelijke keuzen durven komen. Dit alles laat onverlet dat er in elk geval méér aio's en oio's moeten komen op het gebied van de Engelstalige letterkunde. Dit klinkt misschien als een boutade, maar het is gewoon een overweging ingegeven door noodzaak en de ervaringen uit het recente verleden. Op dit ogenblik vindt er een totale aflossing van de wacht plaats aan de top van de meeste vakgroepen anglistiek in Nederland. In veel gevallen is het moeilijk gebleken leerstoelen een passende invulling te geven. De oorzaken hiervoor zijn tweërlei: enerzijds biedt de mogelijkheid waarvoor in het verleden vaak geopteerd werd, met name het beroep doen op buitenlanders om de leerstoelen Engelse letterkunde aan Nederlandse universiteiten te vervullen nu, gegeven het onvriendelijke Nederlandse academische klimaat van de afgelopen jaren, geen uitkomst meer. Anderzijds is het zo dat in het verleden relatief weinig aandacht werd besteed aan de opleiding van hoogwaardige onderzoekers en waar dit wel gebeurde was de oriëntering bijna onveranderlijk eng anglistisch, wat - conform mijn eerdere schets - resulteerde in een ongunstige concurrentiepositie van de betrokken onderzoeker bij een zich voordoende vacature, waar hij of zij stevast werd vergeleken met *native speakers* en vaak te licht bevonden zonder dat daar wat positiefs en specifiek tegenover stond.

Om herhaling van één en ander te voorkomen, is het dus vooreerst broodnodig dat er voor toekomstige onderzoekers en gepromoveerden wordt gezorgd, waarbij niet mag worden voorbijgegaan aan het feit dat de literatuurstudie Engels, mede door de redenen die ik zoeven aanhaalde, kwantitatief een hele achterstand in te halen heeft. Om deze kwantitatieve ophoging echter ook kwalitatief te laten renderen en het vakgebied voor langere tijd en stevig te verankeren in de Nederlandse academische situatie en internationaal competitief te maken en te houden, is volgens mij een gericht beleid nodig langs de lijnen die ik aangaf. Mijn roep om meer aio's en oio's anglistiek is dan ook niet in tegenspraak met mijn pleidooi voor het afschaffen van de verdelende (on)rechtvaardigheid bij de toekenning van de subsidieplaatsen van de Stichting Literatuurwetenschap, in die zin dat het aantal door de stichting gesubsidieerde projecten anglistiek uitsluitend zal afhangen van hun intrinsieke kwaliteit en van in hoeverre ze passen in het stichtingsbeleid. Zodra de nodige voorwaarden tot haar overleven zijn gecreëerd door de beleidsmakers dient de anglistiek zelf haar verantwoordelijkheid te nemen. Het beoordelen van hoe één en ander aansluit bij het beleid van de Stichting Literatuurwetenschap en meer specifiek bij de punten III.4.3, III.4.5, III.5 en III.7 (respectievelijk de aandachtsgebieden, prioriteitssteun en persoonsgerichte groepssteun) laat ik aan de aanwezigen en aan de stichting over.

Ter afsluiting kan ik misschien wijzen op de paradox dat in mijn visie de Nederlandse anglistiek ná 1992, om als discipline te overle-

ven, tegelijkertijd minder traditioneel anglistisch, meer internationaal georiënteerd en toch Nederlandse zal zijn. Misschien mag ik hier een uitspraak van August Vermeylen, tussen de twee wereldoorlogen hoogleraar kunstgeschiedenis en rector van de rijksuniversiteit te Gent, parafraseren en stellen dat de toekomstige anglist Nederlander zal moeten zijn, om Europeëer te worden.

DE ONTVANGST VAN BUITENLANDSE THEORIEËN IN NEDERLAND

door
E. Ibsch

Literatuur:

- Dominic Baker-Smith, "Renaissance Perspective", Dutch Quarterly Review of Anglo-American Letters (DQR) 18/4 (1988), pp. 309-318.
- Cedric Barfoot, "Bestuurderen en Letteren", Hollands Maandblad 1988/7-8 (juli-augustus), pp. 25-30.
- Hans Bertens, "Sjef van Oekel, Fred Hachee, and the Question of Postmodernism", DQR 18/4 (1988), pp. 301-308.
- Allan Bloom, The Closing of the American Mind. New York: Simon and Schuster, 1987. Especially part three: pp. 243-382.
- William E. Cain, The Crisis in Criticism: Theory, Literature, and Reform in English Studies. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1984.
- Jonathan Culler, Framing the Sign: Criticism and Its Institutions. Oxford: Basil Blackwell, 1988. Especially part 1: Institutions, pp. 3-82.
- Theo D'haen, Fragments Against Our Ruin: Canons in the Anglistiek. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1988.
- Theo D'haen, "Gone With the Shield of Achilles? English and American Literature at Dutch Universities", DQR 18/4 (1988), pp. 289-300.
- Terry Eagleton, Literary Theory: An Introduction. Oxford: Basil Blackwell, 1983. Especially "The Rise of English", pp. 17-53.
- Paul Lauter, ed., Reconstructing American Literature: Courses, Syllabi, Issues. Old Westbury, NY: The Feminist Press, 1983.
- Richard Ohmann, English in America: A Radical View of the Profession. New York: Oxford University Press, 1976.
- Tegen de stroom: Nota van de Commissie Geesteswetenschappen van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Amsterdam: KNAW, 1989.

In NRC-Handelsblad van 17 november 1988 lezen wij: "Toen de Russen in 1957 de spoetnik lanceerden, ging er een schok door Amerika. Hoe was het mogelijk dat niet zij, maar de Russen de eerste kunstmaan in de ruimte hadden gebracht? Een regeringscommissie vond het antwoord. De Russen hadden hun vakliteratuur beter bijgehouden. In Duitse, Franse en Italiaanse tijdschriften was al heel wat technologische informatie over kunstmanen beschikbaar gekomen. Omdat de Amerikanen die tale niet beheersten, had die informatie hen niet bereikt."

Nu lijkt de vergelijkbare schade op het gebied van de literaire theorie relatief gering. Toch ben ik geneigd informatie-achterstand op het gebied van de menswetenschappen niet te onderschatten wanneer ik mij het volgende voor de geest haal. De uit de tweede hand of in de Engelse taal toegankelijk gemaakte filosoof Martin Heidegger wordt sinds een aantal jaren met gejuich en enthousiasme in Amerikaanse literatuurwetenschappelijke kringen ontvangen en becommentarieerd. Dit gebeurt vijftig jaar nadat de rector van de Freiburgse universiteit, dezelfde Heidegger, zijn in het Duits gestelde redevoeringen heeft gehouden. Deze toespraken beoogden de Duitse intellectuele jeugd de nodige geestelijke bagage te verschaffen om trouwe en overtuigde leden van de Duitse nationaal-socialistische staat te worden. Ik acht dan ook de schade van de niet onmiddellijke verwerking van de in de oorspronkelijke taal vervatte denkbeelden van Heidegger even groot als, zo niet groter dan, de informatie-achterstand op het gebied van de ruimtevaart.

U beseft waar ik naar toe wil - naar een pragmatisch lijkende maar verder strekkende aanbeveling: een eerste vereiste voor de Nederlandse literatuurwetenschap is en blijft talenkennis. Zolang in Nederland geen enkel theoretisch voorstel wegens linguïstische ontoegankelijkheid onopgemerkt behoeft te blijven dan wel het verleidelijke waas van de geheimtaal behoeft te dragen, zal Nederland op literatuurwetenschappelijk gebied blijven meettellen.

De laatste maanden werd er binnen de algemene literatuurwetenschap op verschillende plaatsen en bij verschillende gelegenheden weer eens een fundamentele discussie gevoerd: in Nijmegen naar aanleiding van Filosofie van de algemene literatuurwetenschap van Maarten van Buuren; in Groningen ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van J.J.A. Mooij; tijdens de laatste aio-cursussen; en tenslotte nogal onverwacht in een lezing in de Amsterdamse Balie door Hugo Verdaasdonk bij de aanbidding van de huldebundel Op eigen gronden aan Jaap Oversteegen.

Ik vertel U nauwelijks iets nieuws wanneer ik constateer dat er een gemeenschappelijke tendentie uit deze discussies naar voren komt, te weten de verschuiving van de Erkenntnisinteresse van de literaire tekst naar de relatie tekst en subject. Bij de nadere invulling van wat er met "subject" wordt bedoeld, tekenen zich echter verschillen af die kenmerkend zijn voor de receptie en de verwerking van theoretische voorstellen uit het buitenland. Belangrijke theorieën producerende

landen zijn Frankrijk, Duitsland, de Slavische landen (thans minder dan in het verleden) en de Engelstalige landen (niet zozeer op specifiek literatuurwetenschappelijk gebied maar eerder op het terrein van linguïstiek en analytische filosofie).

Er zijn mijns inziens drie theoretische sectoren te onderscheiden waarin het genoemde subject een specifieke semantische invulling en theoretische positie heeft:

1. De literatuurgeschiedschrijving, met een centrale plaats voor het historische subject van tekstproducent en -recipient enerzijds en voor de epistemologische positie van het subject dat de literatuurgeschiedschrijving op zich neemt anderzijds.
2. De semiotiek, met aandacht voor het subject van de semiosis - het semiotisch/hermeneutische subject dat betekenis aan teksten geeft.
3. De empirische literatuurwetenschap, die het subject bestudeert dat teksten cognitief verwerkt of in cultureel opzicht in het literaire systeem participeert.

In de theoretische discussie op het gebied van de literatuurgeschiedschrijving zijn twee belangrijke buitenlandse impulsen verwerkt: a) de discussie rond het probleem van de historische verandering; b) de discussie rond het narrativisme.

Ad a): De basis van de Nederlandse reflectie vormt een intensief gerecipeerd Russisch Formalisme, als gevolg waarvan het concept van de automatisering respectievelijk de uitputting van artistieke procédés als verklaringselement voor historische verandering ter beschikking stond. De contrastieve benadering van het Russische Formalisme - inhoudend dat de uitputting van een constructieprincipe een tegenovergesteld principe genereert - blokkeert echter een bevredigende verklaring op twee manieren. Het laat de vraag onbeantwoord of de impuls voor een nieuw artistiek procédé uit het literaire systeem zelf voortkomt dan wel uit het sociale systeem, en het laat de invulling van "tegenovergesteld" volstrekt open.

In Nederland, zoals ook elders, werd de betrekkelijk langdurige tolerantie ten aanzien van de formalistische verklaringsdeficiënties bevorderd door het tegenwicht dat men meende te kunnen bieden tegen een theorie van historische verandering waarin kunst min of meer als een afgeleide van sociaal-economische structuren werd gezien. Inmiddels echter kon de defensieve houding ten aanzien van het esthetische bolwerk worden opgegeven. De "uitputtingsthese" van het Russisch Formalisme werd weliswaar niet vervangen maar toch onder druk gezet door de (anti)these: een gewijzigde historische omgeving vraagt om een nieuwe literaire reactie.

Het zijn met name Steinmetz (1988; 1986/87) en Fokkema (1987) die een bijdrage leveren aan de theoretische ontwikkelingen in het verlengde van het Russisch Formalisme en die spelregels voor literatuurhistorisch onderzoek opstellen. Bij beiden vormt Reinhart Kosellecks opvatting over historische feitelijkheid het epistemologische fundament. Feitelijkheid komt tot stand door selectie- en perspectiveringsmechanismen van historische actanten, waaronder ook de historicus als wetenschapsbeoefenaar. Dit uitgangspunt heeft tot gevolg dat een evenement niet op grond van zijn feitelijkheid maar slechts op grond van de betekenis die er aan wordt toegekend als een verandering genererend evenement in aanmerking wordt genomen. Een belangwekkend onderzoeksterrein tekent zich daarmee af: het onderzoek naar betekenis-

toekenningen aan historische evenementen. Bij een dergelijk onderzoek kan men - om een voorbeeld van Steinmetz te geven - individuele overschattingen, die geen verderstrekkende gevolgen hebben gehad, tegenkomen, zoals in het geval van Goethe die in zijn reactie op Valmy verkondigde: "Von hier und heute geht eine neue Epoche der Weltgeschichte an".

De mentaliteitsgeschiedenis is voor Steinmetz een historische benadering die door de literatuurgeschiedenis serieus dient te worden genomen, omdat hier mentaal-intellectuele disposities alsmede normen en waarden centraal staan. De recentelijk verschenen boeken van Pleij en Van Oostrom rechtvaardigen door hun aanwezigheid reeds een beslissing in deze richting. Ook vanuit een theoretisch perspectief dat streeft naar generalisaties en dat in eerste instantie niet door het materiaal wordt gestuurd, is een pleidooi voor de mentaliteitsgeschiedenis te houden. Daarbij moet echter met de volgende overwegingen rekening worden gehouden. De gedachte dat literatuurhistorische verandering en verandering van mentaliteiten zich parallel voltrekken, zou voorbarig zijn. Om de verhouding op een genuanceerde wijze beschrijfbaar te maken introduceert Steinmetz zijn concept van de "contingente semantiek". Als literatuur de kritische discussie aangaat met de heersende mentaliteiten en daarmee de grenzen van de mentaliteiten te buiten gaat, buit zij haar niet-reproductieve mogelijkheden uit en wordt de kans op een anticipatorisch potentieel vergroot. Dit moet echter niet als concrete anticipatie worden verstaan - vandaar het begrip "contingente semantiek".

Via het concept van de conventies - regelmatigheden in gedrag gericht op de oplossing van coördinatieproblemen - reserveert ook Fokkema een plaats voor het contingente antwoord in de literatuur; dit in tegenstelling tot een wetmatige ontwikkeling. Anders dan bij (natuur)-wetten is in het geval van conventies het bewustzijn van het tot op zekere hoogte arbitraire karakter van welke oplossing dan ook aanwezig. Fokkema suggereert dat de artistieke avantgarde verandering op grond van de behoefte aan esthetische vernieuwing initieert (hierbij sluit hij duidelijk bij het Russisch Formalisme aan), veranderingen in de canon echter (die door critici en pedagogen wordt gemaakt en in stand gehouden) op grond van de behoefte aan gewijzigde probleemoplossingen worden gerealiseerd.

Het voorafgaande vormt een geëigend kader voor concreet historisch onderzoek dat ik hierbij aanbeveel: bij voorbeeld naar weerstand die een overschrijding van de mentaliteitsgrenzen door literatuur oproept (in receptiedocumenten wordt deze weerstand in de vorm van afwijzingen (in zichtbaar); naar de interpretaties van historische gebeurtenissen in literatuur en daarbuiten (een goed voorbeeld zou de Tweede Wereldoorlog zijn); naar de wijze waarop avantgarde-stromingen in de canon worden opgenomen; naar de opname van maatschappelijk relevante thema's in literatuur (ik denk hierbij aan het onderzoek van John Neubauer naar het thema van de adolescentie); naar de mogelijkheden om literaire stromingen te beschrijven en te verklaren.

Zoals gezegd wordt ook op een andere manier de verbinding tussen literatuur en geschiedenis op theoretisch en praktisch niveau in Nederland bestudeerd. Ik doel hiermee (b) op discussies over de *narratio*, de verhalende schrijfwijze van de historicus. Tot deze discussie hebben de buitenlandse impulsen van met name Hayden White en Paul Ricoeur als ook de controverse tussen de historici Ankersmit en Lorenz in eigen land

bijgedragen. Zonder hier te willen ingaan op de waarde van een narratieve verklaring in de geschiedenis als wetenschappelijke discipline (aan dit onderwerp is History and Theory 28 (1988) gewijd) beperk ik me tot de verhouding literatuur en geschiedenis. De narratieve procédés in het geschiedverhaal die ertoe dienen ordening en relevantie in de chaos van "feiten" aan te brengen en ze geschikt te maken voor communicatie bewerkstelligen dat het geschiedverhaal minder principieel afwijkt van het literaire verhaal dan men wel eens heeft gedacht, zodat Pieter de Meijer, die verhaalstrategieën in de geschiedschrijving op het spoor tracht te komen, tot de conclusie komt: "Op dit gebied is de tijd van een strikte scheiding der disciplines voorgoed voorbij" (De Meijer 1988:16). Ann Rigney en Lies Wesseling exploreren de theoretische en praktische consequenties van de wederzijdse beïnvloeding van het historische en het literaire discours.

Ik ga nu over tot een schetsmatige behandeling van de semiotiek in Nederland, die zich institutioneel in eigen vereniging en instituut manifesteert - dit echter in grotere disciplinaire verbanden en niet beperkt tot de literatuurwetenschap. Nederland heeft de semiotiek op ruime schaal gereciperd. De moeilijkheid bij de bespreking van deze richting bestaat hierin dat er met de term "semiotiek" onderzoekstradities onder één noemer worden gebracht die hoe langer hoe minder als homogeen onderzoeksprogramma zijn te beschouwen. Het maakt nogal verschil of men de klassieke verhaaltheoretische semiotiek op het oog heeft (centraal staat daarbij de verwerking van de Parijse school - Greimas) of de poëzietheorie geïnspireerd op Jakobson en Lotman, of dat men denkt aan de theorie van de intertextualiteit of aan de ideologiekritische receptie van Eco's Theory of Semiotics door bij voorbeeld Ernst van Alphen. De klassieke verhaaltheoretische semiotiek is vertegenwoordigd in tal van romanistische dissertaties, voorop die van Mieke Bal als meest algemene bijdrage, maar ook onder andere in de proefschriften van Leo Hoek, Jaap Lintveld en - hoewel met Bachtin-aanse inslag - Ulla Musarra-Schröder; de poëzietheoretische semiotiek is aanwezig in een aantal slavistische dissertaties, onder leiding van Van der Eng en in het onderzoek van Anja de Feyter - in het laatste geval duidelijk geïnspireerd op Riffaterre.

De klassieke semiotiek is van het begin af niet teruggedeïnsd voor objectiviteitsclaims; zij werd mede ingezet om de literatuurwetenschap een stevige wetenschappelijke basis te geven. Deze pogingen werden ondernomen op een moment waarop als het voornaamste object van de literatuurwetenschap de interpretatie van literaire teksten gold. De ontwikkeling van semiotische analyse-instrumenten ten dienste van een wetenschappelijke interpretatie en de roep om wetenschappelijkheid vielen derhalve samen. De recente theoretische ontwikkelingen binnen de semiotiek worden gekenmerkt door een problematisering van dit tweevoudige streven. De problemen laten zich in enkele vragen samenvatten: Wordt interpretatie tot stand gebracht op basis van de analyse van interne talige relaties? Is interpretatie een toetsbare wetenschappelijke activiteit? Kan een semiotische benadering abstraheren van de tekengebruiker? De problematisering van de semiotiek geschiedt niet-tegenstaande - en misschien juist wel omdat - de analytische instrumenten een hoge graad van perfectie hebben bereikt en hun bruikbaarheid (mogelijk op beperktere schaal dan oorspronkelijk voorzien) niet ter discussie staat. Op theoretisch niveau heeft onder invloed van Lacan en

Derrida een kritische radicalisering van Saussures stellingnames plaatsgevonden, die heeft geresulteerd in grofweg twee lijnen van reflectie en onderzoek, te weten a) de theorie van de intertextualiteit en b) de ideologiekritiek. Dat ik deze twee benaderingen hier uit elkaar houd, zal ik aanstonds moeten verantwoorden.

Zoals in het themanummer van Spiegel der Letteren (1987) opvalt, is het onderzoek naar intertexten in het Nederlandse taalgebied in twee varianten vertegenwoordigd. De Noordnederlandse bijdragen - dit is enigszins opmerkelijk - vallen voor het merendeel onder wat ik de historische variant zou willen noemen. Het gaat om het traceren van tekstuele bronnen en invloeden van welke origine dan ook, om citaten die identificeerbaar zijn en in de onderzochte tekst een ordenende functie hebben. Door het samenspel van teksten uit verschillende historische momenten wordt een culturele dialoog opgebouwd. (Voorbeelden van deze variant zijn te vinden in het onderzoek van R. van der Paardt, Paul Claes, Dick van Halsema, Anja de Feyter). Dit onderzoek is uitstekend inpasbaar in historische kaders en heeft weinig van doen met de taalfilosofie van Derrida. De tweede variant daarentegen - onder de naam deconstructivisme bekend - benadrukt niet de centripetale kracht van identificeerbare relaties maar juist de centrifugale, destabiliserende. Iedere tekst is door tal van semantische lijnen met andere teksten verbonden en draagt er de sporen van. Interpreteren is spoorzoeken, het zichzelf en de tekst openstellen voor het niet eindigende surplus aan betekenissen.

De deconstructivistische variant is in Nederland relatief zwak vertegenwoordigd. Weliswaar is er inmiddels een aantal publikaties waarin de principes worden uitgelegd (te noemen zijn Christel van Boheemen, Jan van Luxemburg, Rob Wolfs, Maarten van Buuren) - maar de hoge vlucht van de deconstructivistische interpretatie is maar sporadisch aanwezig. Een sterke kant van het deconstructivisme zou juist de innoverende herlezing van literaire teksten kunnen zijn, binnen het hermeneutische kader van de zingeving - als wetenschapskritiek acht ik het deconstructivisme weinig valide. Daar komt bij dat de bewuste negatie van historische bindingen en betekenissen inmiddels in Amerika tot bijna traumatische herbezinning heeft geleid - dit niet geheel onafhankelijk van Paul de Mans nalatenschap. De gedistantieerde houding van de Nederlandse literatuurwetenschap is derhalve toe te juichen. Zij heeft ons voor een soortgelijk trauma behoed.

Ideologiekritiek op semiotische basis komt voort uit het postulaat dat het semiotische kader ook norm- en waardeaspecten zou moeten kunnen verantwoorden. Een poging hiertoe werd door Ernst van Alphen in Bang voor schennis? (1987) ondernomen. Van Alphen beroept zich op Eco, respectievelijk Peirce. Onder ideologie verstaat de auteur de naturalisatie van één code die door een bepaald belang wordt gemotiveerd. Van de deconstructivistische variant van de intertextualiteitstheorie onderscheidt de ideologiekritiek zich door een tegengestelde beweging. Zij veronderstelt zowel aan de kant van de tekst als aan de kant van de interpreterende lezer "programming", "inperking" van betekenis. De tekst ontmoedigt bepaalde decodings, de interpretator perkt het in principe onbepaalde aantal betekenissen in. De constatering van ideologische naturalisaties leidt niet noodzakelijkerwijs tot ideologiekritiek. Van Alphen bepleit als antwoord op een laakbare ideologische eenzijdigheid een verdedigbare eenzijdigheid-uit-taktiek. Deze is dienstbaar aan een doel, waarbij te denken valt aan groepsbelang

(vrouwen, zwarten - de Bijbelinterpretaties van Mieke Bal zijn hier voorbeeld).

De Nederlandse semiotiek zou zich ten doel moeten stellen de grenzen van de semiotische benadering uit te meten. Om concreet te worden: ideologiekritiek overschrijdt mijns inziens reeds de grenzen. Met Peter Vorderer en Norbert Groeben (1987) ben ik van mening dat ideologische disposities niet uitsluitend door onderzoek naar tekstcodes of veronderstellingen over (impliciete) lezerscodes kunnen worden achterhaald. Hiervoor is sociaal-psychologisch onderzoek naar de cognitieve stijl van producenten en recipiënten vereist. Een andere wenselijke vorm van grensbepaling voor de semiotiek heeft betrekking op vragen rond haar epistemologische en wetenschappelijke status. Tenslotte zou de vraag moeten worden gesteld of de semiotiek de basis voor een rationele argumentatie met betrekking tot zingeving verschaft dan wel in explanatieve theorieën met betrekking tot zinproductie en -receptie kan voorzien. Wat Greimas betreft, zo lijkt de ontwikkeling die hij in *De l'Imparfec-tion* laat zien in de richting te wijzen van een besluit om voor een esthetische semiotiek van de zingeving te kiezen. Kiest men vanuit de semiotiek voor verklaringen dan zet men zijn stappen in de richting van de empirische literatuurwetenschap.

De empirische literatuurwetenschap heeft zich in de oppositie tot de hermeneutiek geprofileerd. Dit betekent ten enen male niet dat zij hermeneutische benaderingen zou afwijzen, maar wel dat zij behoefte heeft aan duidelijke demarcatielijnen en aan helderheid over de eisen die aan een wetenschap die niet zingevingen maar verklaringen wil realiseren, gesteld moeten worden. Aan deze eisen kan niet worden voldaan binnen de kaders van een op het *Verstehen* gebaseerde, principieel van de "verklarende" natuurwetenschappen te scheiden menswetenschap. De empirische literatuurwetenschap tracht het begrijpen te verklaren en accepteert derhalve het in de sociale wetenschappen gangbare wetenschapsmodel. Daarmee neemt zij de verplichting op zich de grondslagdiscussies in de sociale wetenschappen en de natuurwetenschappen te volgen en de graduele verschillen tussen beide niet uit het oog te verliezen. Voor zover ik mijzelf als vertegenwoordiger van de empirische literatuurwetenschap beschouw, verzet ik mij tegen de oplossing die Maarten van Buuren verkiest. Deze eist onder verwijzing naar Rorty het interpreteren ook voor de natuurwetenschappen op en beweert vervolgens met enig gemak dat als de natuurwetenschap al een interpreterende wetenschap is dit te meer moet gelden voor de literatuurwetenschap, die dan ook haar interpreterende taak als voornaamste taak moet blijven zien. Hier is een kanttekening op haar plaats. De ruimte die in de natuurwetenschappen voor de interpretatie wordt gereserveerd, laat de empirische cyclus van het opstellen en toetsen van hypothesen binnen een theoretisch raamwerk onverlet. Ook het afzien van *Letztbegründungen* door de natuurwetenschappen en het debat rond het kentheoretische realisme dan wel constructivisme hebben geen invloed op de methode. Wanneer wij ons met enige snelheid over de autoweg, de rails en door de lucht verplaatsen en daarbij wel eens de vraag naar de zin van dit alles bij ons boven komt, dan is deze vraag geen natuurwetenschappelijke vraag, terwijl de verplaatsing het gevolg is van wetenschappelijk kenbare procédés.

Wel denk ik dat op grond van het gegeven dat het de waarnemende en "realiteit" structurerende mens is die wetenschap bedrijft, alle wetenschappen menswetenschappen genoemd zouden kunnen worden. Tot deze con-

clusie kom ik echter langs een andere argumentatielijn dan Van Buuren. De vormen van empirisch literatuuronderzoek die in Nederland worden beoefend, hebben een verschillende achtergrond. Dit verschil is tevens verantwoordelijk voor een verschil in probleemstelling, maar sluit wederzijdse uitwisseling niet uit.

De eerste achtergrond wordt gevormd door de verwerking van de hermeneutische positie van de receptie-esthetica; de tweede door de verwerking van de hermeneutische positie van de teksttheorie (waaronder de semiotiek); de derde heeft zich ontwikkeld binnen de literatuurdidactiek op basis van de receptie van de leerpsychologie.

De onderzoekers die vanuit hun belangstelling voor de receptie-esthetica bij het empirische onderzoek zijn uitgekomen (ik noem hier Dick Schram, Joost Kloek en mijzelf) hebben de voorstellen van Jaus en Iser en de inzichten van de traditionele hermeneutiek verwerkt. Het is hier niet de plaats om een discussie te voeren over de vraag of reeds het theoretische programma van Jaus of pas de praktische uitwerking die hij eraan heeft gegeven tot het inzicht moest leiden dat hij niet zou overgaan tot concreet en volwaardig lezersonderzoek. In ieder geval werd spoedig duidelijk dat zijn eigen interpretatie van literaire teksten telkens weer de betekenisnorm zou vormen. Deze conclusie heeft tot de overtuiging geleid dat het empirische lezersonderzoek nu maar in weerwil van Jaus moest plaatsvinden. Tegelijkertijd betekende dit het opgeven van de hermeneutische positie, althans voor het genoemde type onderzoek. Kloek heeft documentair onderzoek ondernomen, Schram, Gerard Steen en Ibsch zijn geïnteresseerd in het toetsen van hypothesen over functietoekenningen aan literatuur met behulp van sociaal-psychologische methoden. De tekst wordt hierbij als een factor beschouwd die tot cognitieve en/of emotionele verwerking uitnodigt. Er wordt een werkverdeling tussen hermeneutiek en empirisch onderzoek voorgesteld (Ibsch 1987), die echter voor Hans Mooij en Maarten van Buuren - de belangrijkste discussiepartners in deze wetenschapsfilosofische vragen - niet geheel acceptabel lijkt te zijn. De hermeneutiek krijgt in deze visie als hoofdtaak die van de cultuuroverdracht toebedeeld. In de komende jaren zal een discussie gevoerd moeten worden over de eisen die aan de rationaliteit van cultuuroverdracht gesteld kunnen worden.

Ook de tweede weg die tot de empirische literatuurwetenschap, of preziecer: de empirische literatuursociologie, in Nederland heeft geleid, kan de discussie met de hermeneutiek niet uit de weg gaan. Teksttheorieën, zoals door Jakobson, Lotman, Genette en anderen aangedragen, werden door de vertegenwoordigers van deze richting - Hugo Verdaasdonk en Cees van Rees - als wetenschappelijke uitspraken te verdaasdonken en gerekend tot (normatieve) literatuuropvattingen. Deze laatsten hebben geen basis in teksteigenschappen, maar worden gevormd en gelegitimeerd door literaire instituties zoals uitgeverijen, kritiek, prijzen, subsidies, boekhandels, bibliotheken. Het belang van de literaire tekst wordt in deze richting nog verder gereduceerd - de institutionele aspecten staan op de voorgrond. Evenals in de meer psychologisch gefundeerde empirische literatuurwetenschap wordt ook in de sociologische richting het theoretische kader van Siegfried Schmidt gerecipieerd, terwijl er tevens een belangrijke invloed van de inzichten van Pierre Bourdieu is uitgegaan.

De derde empirische lijn heeft zich vanuit de leerpsychologie en de didactiek ontwikkeld. Epistemologische respectievelijk wetenschapstheoretische debatten met de hermeneutiek worden vanuit deze richting

minder gevoerd. Pedagogische inzichten en psychologische theorieën over bij voorbeeld de relatie tussen ervaring van het vertrouwde en van het vreemde sturen het onderzoek en bepalen tevens de methoden met behulp waarvan reacties worden opgeroepen. Dit onderzoek is mede op Amerikaanse psychologische en didactische theorievorming gebaseerd. Als vertegenwoordiger van deze richting kan Els Andringa genoemd worden; ook W. van Peer en R.T. Segers werken vanuit didactische probleemstellingen. Alle drie empirische takken zijn vertegenwoordigd in IGEL, de internationale vereniging die in 1987 werd opgericht en die haar tweede conferentie in december 1989 in Amsterdam zal houden.

Aan het eind gekomen van dit veel te schematische overzicht over de receptie van buitenlandse theorieën in Nederland wil ik nog enkele opmerkingen plaatsen:

1. In alle theoretische voorstellen die behandeld zijn, valt op dat mensen als literatuur producerende en/of verwerkende actanten aan belang hebben gewonnen en de tekst op zichzelf aan belang heeft ingeboet.

2. Nederland als theorie ver- en bewerkend land vervult een belangrijke brugfunctie. Buitenlandse voorstellen worden hier afgewogen en op hun waarde getoetst. Doordat wij blootstaan aan veelvuldige buitenlandse invloeden en niet gefixeerd zijn op één beïnvloedend land is het voor ons mogelijk weloverwogen keuzes te maken en modieuze grillen te laten voor wat zij zijn.

Aan twee gevaren moeten wij trachten het hoofd te bieden: a) Wij dienen ervoor te zorgen dat wij - indien wij polemiseren - ons tegen de meest progressieve theoretische "vijand" richten en niet tegen een karikatuur. Dit is een simpele eis van intellectuele ethiek en te bereiken via grondige kennis uit de eerste hand. b) Wij dienen ervoor te waken dat wij niet overhaast theoretische voorstellen op hun onmiddellijke toepasbaarheid en praktisch nut beoordelen. Dit zou een miskening van een zekere autonomie van de theorievorming en de fasenongelijkheid met betrekking tot toepassing zijn. Ik zou het toejuichen als de prijzende woorden die ik uit een recensie citeer op waarheid zouden berusten: "Die niederländische Form des Streitens [ist] souverän kritisch und zugleich tolerant und lernbereit" (Viehoff 1988).

Niet behandeld heb ik de vergelijkende kunstwetenschap, de psychoanalyse, de vertaalwetenschap en de interculturele literatuurwetenschap. Een deel van het onderzoek dat op deze terreinen wordt verricht, is qua theorie en methode inpasbaar in de drie velden die ik wel heb behandeld; dat geldt voor aspecten van de vergelijkende kunstwetenschap en de interculturele literatuurwetenschap. Voor een ander deel acht ik mij niet competent genoeg om over de stand van zaken met betrekking tot de gerecipieerde theorieën te kunnen oordelen - en ik laat dit liever over aan Bronzwaer, Neubauer, Varga, Schipper en anderen.

Literatuur:

- Alphen, Ernst van, 1987, Bang voor schennis? Inleiding in de ideologiekritiek. Utrecht: Hes.
- Buuren, M.B. van, 1988, Filosofie van de algemene literatuurwetenschap. Leiden: Nijhoff.
- Fokkema, Douwe, 1987: "Versuche zur Erklärung literarischer Evolution". In: Elrud Ibsch und Dick H. Schram (Hrsg.), Rezeptionsforschung zwischen Hermeneutik und Empirik. Amsterdam: Rodopi, pp. 207-227.

Greimas, Algirdas-Julien, 1987, De l'Imperfection. Périgueux: Pierre Paulac.

Ibsch, Elrud, 1987, "Empirik und Hermeneutik im Universitätsbetrieb". In: Elrud Ibsch und Dick H. Schram (Hrsg.), Rezeptionsforschung zwischen Hermeneutik und Empirik. Amsterdam: Rodopi, pp. 1-21.

Meijer, P.W.M. de, 1988, "Weten en vertellen, weten te vertellen". In: Verhaal en relaas. Muiderberg: Coutinho, pp. 7-18.

Steinmetz, Horst, 1986/87, "Historische en literatuurhistorische verandering tussen structuur en evenement". Spektator 16, nr. 1, pp. 67-79.

Steinmetz, Horst, 1988, Literatur und Geschichte. Vier Versuche. München: Iudicium Verlag.

Viehoff, Reinhold, 1988, recensie Rezeptionsforschung zwischen Hermeneutik und Empirik. Deutsche Bücher nr. 3, p. 219.

Vorderer, Peter und Norbert Groeben (Hrsg.), 1987, Textanalyse als Kognitionskritik? Möglichkeiten und Grenzen ideologiekritischer Inhaltsanalyse. Tübingen: Gunter Narr.

SAMENVATTING

P.W.M. de Meijer

In deze samenvatting van twee dagen symposium zal ik niet proberen een verhaalstructuur op te bouwen en een "geschiedenis" te construeren. Voor een geschiedenis zouden er wel enige aanknopingspunten te vinden zijn, bij voorbeeld in het verschil tussen de eerste dag, die voornamelijk gewijd was aan de Nederlandse letterkunde, en de tweede, die voornamelijk gewijd was aan de beoefening van de buitenlandse letterkunde in Nederland. Maar meer dan op dergelijke verschillen wil ik de nadruk leggen op de overeenkomsten, op enige constante thema's die de bijdragen aan de discussies beheerst hebben. Mijn tekst zal derhalve een beschrijvend karakter hebben. Natuurlijk word ik bij die keuze geleid door de gedachte dat een beschrijvende tekst de werkelijke gang van zaken tijdens het symposium beter recht doet dan een verhalende: er is geen sprake geweest van dat soort gebeurtenissen dat vraagt om verhalen omdat ze zich voltrekken in een spannend conflict waaruit winnaars en verliezers tevoorschijn komen, terwijl de gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan, in de vorm van voordrachten en kritische vragen en opmerkingen, naar hun wezenlijke betekenis een iteratief karakter hebben getoond en zich geschikt hebben in een verrassend constante structuur.

Een gedachtenwisseling over het beleid van de Stichting Literatuurwetenschap in het kader van de intensivering van de Europese integratie zoals die met name in 1992 haar beslag zal krijgen, was wat het bestuursorgaan stond bij het nemen van het initiatief voor dit symposium. Maar ofschoon de problematiek zo geformuleerd gemakkelijk zou kunnen leiden tot denken in politieke of bedrijfseconomische termen - zullen wij ons staande kunnen houden en zullen we de concurrentie het hoofd kunnen bieden? - en ofschoon de voorzitter in zijn openingstoespraak deze dimensies nog eens nadrukkelijk onder de aandacht heeft gebracht, geeft de inhoud van het symposium me weinig aanleiding een vergelijking te maken met een Nederlands bedrijf dat zich voorbereidt op 1992. We lijken vrijwel uitsluitend geleid door de gedachte dat in onze geesteswetenschap voor een goed produkt altijd een markt te vinden zal zijn en niet door bezorgdheid om schaalvergroting en bikkelharde concurrentie. Alleen in de bijdrage van D'haen is even aandacht gevraagd voor de zwakke positie van de Nederlandse buitenstaander ten opzichte van zich zelf van nature krachtig beschermende andere nationale systemen. Te vrezen valt dat we ons in de toekomst wel wat meer met deze "laag bij de grondse" aspecten van de wetenschapsbeoefening zullen moeten bezig houden.

Het ontbreken van economische en politieke beschouwingen werd overigens niet gecompenseerd door het aanbrengen van grote cultuurhistorische of wetenschapshistorische kaders. Het cultuurhistorische kader, de denationalisering van de cultuur en de literatuur als reactie op de nationalisering die de 19e en 20e eeuw heeft beheerst, is vrijwel geheel impliciet gebleven; problemen van wetenschapshistorische aard zijn wel naar voren gekomen, bij voorbeeld in de bijdrage van Pleij en

in de vragen die Van Oostrom heeft gesteld over de mogelijkheid om van vooruitgang te spreken in de ontwikkeling van een discipline, maar waar de bijdragen expliciet werden aangeboden in een historisch kader, zoals dat het geval was bij Varga en bij Ibsch, betrof dit kader toch voornamelijk de recente ontwikkelingen. Een geschiedenis van de literatuurwetenschap in Nederland, zoals bepleit door Kurz voor de germanistiek, is kennelijk op dit moment niet onze belangrijkste zorg en voor een historische plaatsbepaling van onze discipline(s) hebben onze discussies dan ook niet meer dan, overigens kostbare, aanzetten gegeven. In de thema's die de discussies beheerst hebben in de vorm van enige constante opposities zal men in de eerste pool vaak gemakkelijk een karakterisering herkennen van het heden in zoverre het bepaald is door het verleden: een aanzet dus tot historisering.

Of men daaraan de conclusie wil verbinden dat de eerste pool ook beschouwd kan worden als voorgoed tot het heden behorend, hangt natuurlijk af van ieders persoonlijke stellingname, maar is het meest omstreeden gebleven ten aanzien van de oppositie die ik als eerste wil noemen: die op het vlak van het taalgebruik van Nederlands versus Engels. Het pleidooi van Smits om met het oog op internationale weerbaarheid en naar analogie van de exacte wetenschappen te streven naar algemeen gebruik van het Engels, inclusief cursussen Engelse taalbeheersing voor aio's, heeft nogal wat weerstand ontmoet. Merkwaardigerwijze werd die weerstand het felst geformuleerd door deelnemers van buitenlandse oorsprong: Gerhard Kurz, die dit pleidooi als een aansporing tot zelfmoord karakteriseerde, kreeg voornamelijk bijval van Elrud Ibsch, van Steinmetz en van Varga, die zelfs NWO opriep tot stimulering van het gebruik van het Nederlands in bijdragen aan exacte wetenschappen.

Daarnaast stonden dan weer pleidooien, vooral van de kant van de neerlandici, voor vertalingen in het Engels, niet alleen van hun eigen wetenschappelijke bijdragen maar ook van belangrijke primaire teksten uit de Nederlandse literatuur. De discussies over deze kwesties zijn zeker nog niet afgerond, maar ik heb de indruk dat, als men de tegenstelling omschrijft in de termen direct gebruik van het Engels door onze literatuurwetenschappers met hulp van taalcorrectoren versus vertaling in het Engels door deskundigen, deze tweede pool op de meeste bijval uit onze kring zou mogen rekenen. Of men dan ook bereid zou zijn de door Smits aangegeven zware financiële consequenties te aanvaarden, is in het midden gebleven.

De tweede oppositie die een grote rol heeft gespeeld tijdens het symposium is die tussen een monodisciplinaire en een multidisciplinaire benadering van de literatuur. Deze oppositie heeft zelfs verschillende inhouden gekregen: enerzijds is er veel gesproken over neerlandistiek, of germanistiek of romanistiek versus comparatistiek en anderzijds is er zeker evenveel aandacht besteed aan literatuurwetenschap versus kunstwetenschap, versus geschiedwetenschap, in het bijzonder de cultuurgeschiedenis, en versus sociale wetenschappen (niet, merk ik in het voorbijgaan op, versus taalwetenschap: dat zou nog niet lang geleden wel anders geweest zijn!). En in beide gevallen werd duidelijk waar de voorkeur van de deelnemers aan het symposium naar uitging.

Zo heeft niemand gepleit voor een "wijze" beperking tot de zuivere neerlandistiek of anglistiek et cetera, terwijl verscheidene deelnemers hebben gepleit voor een meer comparatistisch gerichte neerlandistiek, anglistiek et cetera of omgekeerd voor een wat meer nadrukkelijke bijdrage van de neerlandistiek aan de comparatistiek. Het zou zelfs niet

moelijk zijn aan verschillende voordrachten concrete onderzoeksvoorstellen in deze richting te ontleen: ik herinner slechts aan de voorstellen van D'haen voor een concentratie van de Nederlandse anglistiek op de receptie in Nederland van Engelse en Amerikaanse literatuur en aan de opmerking van Varga dat in Oosteuropese landen in de nationale literatuurgeschiedenis ook een plaats wordt gegeven aan de buitenlandse literatuur in vertaling. In dit verband mag trouwens ook wel even herinnerd worden aan de overigens geïsoleerd gebleven opmerking van Wesseling, dat de Neolatijnse literatuur zich vanzelfsprekend onttrekt aan de door allen zo betreunde nationale beperkingen.

De term honkvastheid werd gebezigd door Grootes en had betrekking op een houding tegenover een discipline, in casus de neerlandistiek, maar ik gebruik hem hier in iets ruimere, zelfs ook letterlijke zin. Niet toevallig ontleen ik de term echter aan het betoog van een neerlandicus en evenmin is het toevallig dat het felste pleidooi voor internationalisering, doorstroming en exportbevordering afkomstig was van Stouten, die in het buitenland Nederlandse literatuur doceert. Want terwijl voor de klassici naar de verklaring van Schrijvers de internationalisering al een feit is en germanisten, romanisten en anglisten door hun discipline tot althans een zekere internationalisering gedwongen worden, lijkt voor neerlandici honkvastheid juist een natuurlijke plicht. Eventueel met importbevordering, een vorm van internationalisering, die volgens Elrud Ibsch toch al karakteristiek is voor de literatuurwetenschap in Nederland en die tijdens dit symposium nog eens expliciet is aanbevolen door De Voogd en Van Ingen vanuit recente ontwikkelingen in respectievelijk de Engelse en de Duitse literatuurwetenschap. Maar toch had de internationalisering in de vorm van exportbevordering de algemene voorkeur van de deelnemers aan het symposium en ook, zoals we zagen, juist van de neerlandici.

met wat in het buitenland gebeurt en onze verwerking daarvan zoals die in de positieve aspecten van de tweede pool van de opposities tot uiting komt, rechtvaardigen ons vertrouwen in eigen kracht. Maar een bijzondere zwakte mag hier niet onvermeld blijven, mede omdat het de internationaal gezien belangrijkste discipline betreft: de zorgelijke toestand van de Nederlandse anglistiek, zoals deze geschetst is door D'haen. De aanbevelingen die deze spreker heeft gedaan om deze toestand wat minder zorgelijk te maken, zullen in het toekomstige beleid van de stichting zeker een plaats moeten krijgen.

Daarmee noem ik al één van de praktische conclusies die uit dit symposion getrokken kunnen worden. Ik zal echter niet proberen hier een overzicht te geven van allerlei praktische maatregelen die op grond van onze discussies overwogen zouden kunnen worden. Wel wil ik onderstrepen dat deze maatregelen enerzijds stellig zullen gaan in de richting van een beleid zoals dit in de voordracht van Smits zo nadrukkelijk van ons gevraagd werd en anderzijds zullen kunnen aansluiten bij de twee aandachtsgebieden die centraal staan in het huidige stichtingsbeleid: de bestudering van de literatuur in een bovennationaal perspectief en de kennisoverdracht door middel van literatuur. Het lijkt in elk geval niet voor bestrijding vatbaar dat de bijdragen aan dit symposion voor dit beleid een nadrukkelijke steun betekenen.

Philologische Bibliothek - FU Berlin

2379695/188